

Dövlət dili

Dərslik

Azərbaycan dili

HEYDƏR ƏLİYEV
AZƏRBAYCAN XALQININ ÜMUMMİLLİ LİDERİ

LEYKİP

LAYIHƏ

SAMİRƏ BEKTAŞI
YEGANƏ ABDULLAYEVA

Ümumi təhsil müəssisələrinin 7-ci sinifləri üçün

AZƏRBAYCAN DİLİ

(DÖVLƏT DİLİ)

fənni üzrə

DƏRSLİK

© “Şərq-Qərb” Açıq Səhmdar Cəmiyyəti

Bu nəşrlə bağlı irad və təkliflərinizi
info@eastwest.az və derslik@edu.gov.az
elektron ünvanlarına göndərməyiniz xahiş olunur.
Əməkdaşlığınız üçün əvvəlcədən təşəkkür edirik!

LAYIHƏ

MÜNDƏRİCAT

I BÖLMƏ

9 QAYIDIŞIN MÜBARƏK 46
Salam, əsgər

VƏTƏNİM AZƏRBAYCAN

1

LAYİHƏ "ÖNCƏ VƏTƏNDİR" 10

2

AİLƏ VƏ VƏTƏN TƏRBİYƏSİ 12

Ahəng qanunu

3

ANANIN ÖYÜDÜ 16

27 Sentyabr Anım Günü

Ahəng qanununa tabe olmayan sözlər

4

BİR QARIŞ TORPAQ 22

Ahəng qanununa uyğun olaraq sözə şəkilçilərin artırılması

5

MÜƏLLİM 26

Tərcümeyi-hal

6

İNAMIN QƏLƏBƏSİ 32

Söz kökündə saitın düşməsi

7

DAN ULDUZU GÖRÜNƏNDƏ 38

Fəsilə

Əvəzlilik

8

AZƏRBAYCAN 44

LAYİHƏ

1

LAYİHƏ: “BİZ VƏTƏNİN SABAHIYIQ” 52
Peşə nədir?

2

PEŞƏLƏR NECƏ YARANIB? 58
Peşələr: qədimdən bu günə

3

AİLƏM VƏ PEŞƏ 62
Dövlət yol polisi
Mən kim olmaq istəyirəm

4

PLANLAŞDIRMA 68
Ərizə

5

DİPLOMSUZ MÜHƏNDİS 72
O, bu əvəzliliklərindən sonra vergülün işlənməsi

6

BALACA AŞPAZ 78
Əşya ilə şəxs arasında mənsubluq
Mən balaca aşpazam

7

KÖHNƏ ARABA 84
Feil

9 SƏRHƏDƏ GEDƏN YOL 92
Zərf

II BÖLMƏ

BİZ VƏTƏNİN SABAHIYIQ

8

SÜRÜCÜ 88

III BÖLMƏ

7 BİZİM PLANET 130

SAĞLAM VƏ TƏHLÜKƏSİZ GƏLƏCƏK

1

LAYİHƏ “SAĞLAM VƏ
TƏHLÜKƏSİZ GƏLƏCƏK” 100

2

YALAN 102
“Yanğın təhlükəsizliyi haqqında” Azərbaycan Respublikası qanunu
Köməkçi nitq hissələri

3

MƏTN 110

4

DİNAMİT 114

5

YOL 118
Qoşma
Qoşmaların yazılışı

6

İKİ KƏND 124
Bağlayıcılar
Bağlayıcılarda durğu işarələrinin işlənməsi

Şərti
işarələr

Dinləmə

Danışma

Oxu

Grammatik
tapşırıqlar

Grammatik
qaydalar

Yazı

1

LAYİHƏ "PLANETİMİZ GƏLƏCƏKDƏ" 142

2

ARAŞDIRMA: EKOLOGIYA AİLƏDƏ 144

3

SINMIŞ BUDAQ 146

Ədat

Maraqlı rubrika

4

SEYRANIN GÖYƏRÇİNLƏRİ 156

Modal sözlər

5

TƏBİƏT ÖZÜ-ÖZÜNÜ TƏNZİMLƏYİR 162

Dialogun hazırlanması

AİLƏDƏ EKOLOGIYA

IV BÖLMƏ

6 YAŞIL PLANET 166
Hekayənin hazırlanması

7

HAQQIN SƏSİ 168

Şəkil əsasında mətnin
hazırlanması

Dərslikdəki **QR kodlara**
müraciət edərək mövzu ilə
əlaqədar maraqlı məlumat
əldə edə bilərsiniz.

I
BÖLMƏ

VƏTƏNİM AZƏRBAYCAN

1. LAYİHƏ: “ÖNCƏ VƏTƏNDİR!”
2. AİLƏ VƏ VƏTƏN TƏRBİYƏSİ
3. ANANIN ÖYÜDÜ
4. BİR QARIŞ TORPAQ
5. MÜƏLLİM
6. İNAMIN QƏLƏBƏSİ
7. DAN ULDUZU GÖRÜNƏNDƏ
8. AZƏRBAYCAN
9. QAYIDIŞIN MÜBARƏK

*Bu il biz sizinlə daha maraqlı
layihələr üzərində işləyəcək,
araşdırmalar aparacağıq.*

Adım Ləmandır.

Bu bölmədəki layihəni
icra etməkdə mən sizə
yardımçı olacağam.

LAYİHƏ: Öncə Vətəndir!

- ◆ Sizcə, layihə nə üçün “Öncə Vətəndir!” adlandırılmışdır?
- ◆ “Öncə Vətən” ifadəsi sizdə hansı təəssüratı yaradır?
- ◆ Layihəni icra etmək üçün nə etməlisiniz?
- ◆ Necə bilirsiniz, Vətən tərbiyəsi haradan başlanır?
- ◆ Vətəni qarış-qarış gəzmək üçün haradan başlamaq lazımdır?

*Şeirlərdə ifadə olunan
fikirlərə münasibət
bildirin.*

Övlad gerek vətənə,
Vətəndir yol, deyirlər...
Ona qurban gedənə
Əsil oğul deyirlər...

Vətəni sevmək azdır,
Onu qorumaq gerek.
Vətənim demək azdır,
Vətənin olmaq gerek.

O keçməz əldən-ələ,
O, əbədi dilekdir.
Qara tikanı belə
Yenə Vətən deməkdir...

Hər qarışı, hər torpağı, hər daşı,
Özümdən əzizdir mənə vətənin.
Firavan günləri, hər bir xoş anı,
Qoy gəlsin həmişə önə vətənin.

Siz hansı şeirlə
dostlarınızın sıra-
sına qoşulmaq
istərdiniz?

Qeyrətli, gözəl qızları,
Mərd, igid oğlanları,
Yurd sevən cavanları,
Vətən üçün candan keçər.

Mətnləri öyrəndikcə
açar cümlələr seçin.
Bu cümlələr sizə
layihəni icra et-
məkdə yardımçı
olacaqdır.

AİLƏ VƏ VƏTƏN

tərbiyəsi

ORFOQRAFİYA

Necə yazılmalıdır:

1, yoxsa 2 "y" ilə?

cəmiyyət	–	cəmiyyət
valideyyin	–	valideyn
məsuliyyət	–	məsuliyyət
keyfiyyət	–	keyfiyyət

Bizim vətəndaş kimi böyüməyimizdə ailə və **cəmi...ə-tin** rolu böyükdür. Vətən haqqında ilk məlumatı biz **valide...nler**imizdən alırıq. Ailədə bizə əxlaqi-mənəvi **keyfi...ətlər**, fiziki **möhkəmlik**, davranış qaydaları öyrədir, tərbiyə verirlər. Tərbiyənin əsas məqsədi kamil şəxsiyyət, vətəndaş yetişdirməkdir. Vətəndaş tərbiyə etmək dövlətinin inkişafına çalışan, onun mənafeyini gözləyən, təhlükəsizliyi üçün **məsuli...ət** daşıyan insan yetişdirmək deməkdir.

İnsan fərd kimi doğulur, tərbiyə və təhsil alır, vətəndaş kimi fəaliyyət göstərir. Əsil vətəndaş dedikdə gerekli fəaliyyəti ilə vətənə, dövlətə xidmət edən, böyük mənəvi dəyərlərə malik olan insan nəzərdə tutulur.

ORFOEPIYA

Hansı tələffüz forması düzgündür?

[möhkəmliy]	–	[möhkəmlix']
[gözdüyən]	–	[gözlüyən]
[gərəyli]	–	[gərəx'li]
[dəyərlər]	–	[dəyərrər]

VURĞU

coğrafiya
şəxsiyyət
sülhsevər
respublika

Dostlar,
biz vətənin tarixi-
ni, coğrafiyasını, mədəniyyə-
tini, milli adət-**ənənələrini** dərinlən
bilməli, vətəni sevməli, məsuliyyətli, vic-
danlı, mübariz olmalıyıq. Yaxşını pisdən ayır-
malı, **həqiqətə, ədalətə** inanmalı, **böyüklərə, kiçik-
lərə, ailə üzvlərinə** hörmət etməliyik. Bunlar müsbət
insani keyfiyyətlər hesab edilir və vətəndaşlıq tərbiyə-
sinin mahiyyətini əks etdirir.

Xalqımız **sülhsevərdir**, müharibələrin olmasını istə-
mir. Ancaq sərvətli və bərəkətli torpağımız daim diq-
qəti çəkmiş, bədxahlar bizim **torpaqların** hesabına öz
ərazilərini genişləndirmək istəmişlər. Buna görə də
Azərbaycan Respublikasında gənclərin hərbi-
vətənpərvər ruhda böyüməsinə xüsusi diqqət
yetirilir.

Dostlarınızın fikirləri ilə razısınız mı? Onların fikirlərinə nə əlavə etmək istərdiniz?

1 Hikmətli fikirlərdən biri mətnin məzmununa uyğundur:

- A) Xalqın, vətənin taleyi hər bir insanın taleyinə çevrilməlidir. (*Heydər Əliyev*)
- B) Özünü vətəndaş zənn edən bir kəs
Vətənin dərdinə yad qala bilməz! (*N.A.Nekrasov*)
- C) Mən Vətəni canım kimi sevirəm. (*A.Səhhət*)
- D) Vətən borclu deyil, biz borcluyuq Vətənə. (*B.Vahabzadə*)
- E) Vətəndaş ailədə yetişir.

2 Bu fikirlərdən biri birinci abzasda vardır:

- A) Vətəndaş yalnız ailədə formalaşır.
- B) Cəmiyyət də vətəndaşın yetişməsində böyük rol oynayır.
- C) Sülhsevər xalqımız müharibələrin olmasını istəmir.
- D) Hər bir insan yaxşını pisdən ayırmağı bacarmalıdır.
- E) Ölkəmizdə vətənpərvərlik tərbiyəsinə xüsusi diqqət yetirilir.

3 Mətnə əsasən demək olar:

- A) Uşaq ailənin güzgüsüdür.
- B) Uşaq tərbiyəni yalnız ailədə alır.
- C) Vətəninin tarixini bilən, onu sevən, vicdanlı, mübariz şəxs vətəndaşdır!
- D) Bir ölkədə yaşayan bütün şəxslər vətəndaşdır.
- E) Vətəni sevməyən ailəsinə də sevmə bilməz.

LAYIHƏ

4 Verilmiş izahları mətndə altından xətt çəkilmiş sözlərin ardıcılığına uyğun düzün.

1. haqq və düzgünlük prinsiplərinə riayət
2. dözümlülük, iradəlilik, qüvvətlilik
3. xalqlar arasında sülh olmasını istəyən şəxs
4. doğrudan olmuş və ya olan hadisə, əhvalat

5 Sözlərin əks mənasını yazın.

gərəkli

həqiqət

möhkəmlik

müsbət

?

?

?

?

✓ Sizcə, bu sözləri şəkil vasitəsilə göstərmək olarmı? Niyə belə hesab edirsiniz?

6 Ahəng nədir? Nümunələr əsasında ahəngin nə olduğunu izah edin.

7 Tələffüz zamanı *mədəniyyət, tarix, coğrafiya, milli, məqsəd, valideyn, respublika* sözlərinin hansında ahəngdarlıq müşahidə olunur? Səbəbini izah edin.

Ahəng qanunu

Sözlərdə qalın və ya incə saitlərin bir-birini izləməsinə **ahəng qanunu** deyilir.

Məsələn: *tərbiyə, təhsil, vətən, meşə, qızıl, müsbət, torpaq, keyfiyyət, bulaq, qanun* və s.

Bu sözlərdə ahəng qanunu vardır. Çünki sözlərdə ya qalın, ya da incə saitlər işlənmişdir. *Tərbiyə, vətən, meşə* və s. sözlərdə yalnız incə saitlər; *torpaq, qızıl* və s. sözlərdə yalnız qalın saitlər vardır.

8 Mətnin (səh. 11) son abzasında ahəng qanununa tabe olan sözləri seçib yazın.

9 Mətnə (səh. 10-11) göy rəngdə verilmiş sözlərdən sonra vergülün qoyulma səbəbini izah edin.

10 Mətnə (səh. 10-11) cəm isimləri seçin. Mətnə qırmızı rəngdə verilmiş sözlərin cəmdə işlənməsinə nə ehtiyac vardır?

11 Fərqləndirilmiş sözləri ahəng qanununa tabe olan elə sözlərlə əvəz edin ki, cümlənin məzmunu dəyişməsin.

1. Kənd əhalisi qəhrəman əsgərini qarşılamaq üçün yola çıxdı.
2. Hər tərəfdən sevinc sədaları eşidildi.
3. Muzeydəki antik eksponatlar çoxunun marağına səbəb oldu.
4. Ana övladının qalibiyyətlə qayıtmasını arzulayırdı.

- 12 Mətnin son abzasında 2 və 3-cü cümlələr arasında rabitə yaratmaq üçün bir neçə cümlə yazın.

- 13 *Vətən sevgisi necə yaranır?* mövzusunda inşa (təqdimat da ola bilər) yazın.

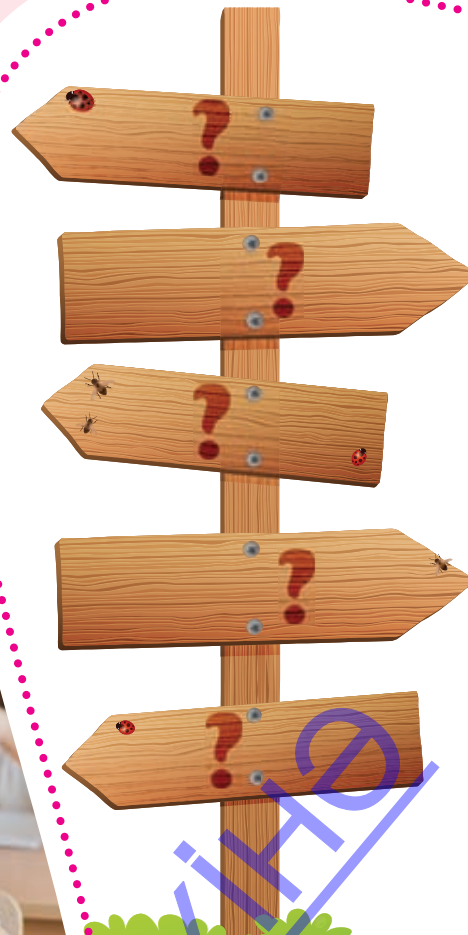
İNŞA YAZMAQ ÜÇÜN:

- ✓ İlk növbədə, çatdırmaq istədiyiniz əsas fikri müəyyən edin.
- ✓ Yazınızın planını hazırlayın.
- ✓ Yazınızda aşağıdakı məsələlərə münasibət bildirin və nümunələrlə əsaslandırın.
 - ◆ Vətən nədir?
 - ◆ Ailədə verilən vətənpərvərlik tərbiyəsi;
 - ◆ Məktəbdə verilən vətənpərvərlik tərbiyəsi.

QEYD:

Təqdimat hazırlayarsınızsa, şəkillərdən (foto və ya rəsm işi) istifadə edə bilərsiniz.

Layihəni icra etmək üçün "Ailə və vətən tərbiyəsi" mətnindən nə öyrəndiniz?

ANANIN ÖYÜDÜ

(ixtisarla)

ORFOQRAFIYA

Fərqləndirilmiş sözlər **k**,
yoxsa **g** ilə yazılmalıdır?

ORFOEPIYA

Düzgün tələffüzü deyin.

zəfərlə – [...]

vüqarla – [...]

VURĞU

vüqarla

zəfərlə

əsgər

Geyib **əs...ər** paltarını, silahlandı qəhrəman,
Onun polad sinəsinə sığışmadı ürəyi.
Dayan! – deyib yaxın gəldi, öpdü onun alnından
Yay gününün xoş səhəri, bir də dağlar küleyi.
– Ana! Getdim, salamat qal! – deyib öpdü qarını.
Ana igid balasına açdı öz qollarını,
Üz-gözündən öpə-öpə bağrına basdı onu,
Ana yurdun bu qəhrəman, bu namuslu oğlunu.
Dedi: “Oğlum, göz bəbəyim, sən ey ömür çiçəyim!
Tarixlərin şahididir mənim bu ağ birçəyim.
Görürəm ki, qəhrəmansan, sənə halaldır südüm.
Qulağında yaxşı qalsın, mənim sənə öyüdüm:
Biz sensiz də dolanarıq, uğur olsun yoluna,
Qılıncını çalan zaman qüvvət gəlsin qoluna!
Sən düşmənin qabağında igid tərpen vüqarla,
Tüfən...ini təmiz saxla, atını da tumarla!
Öz yerində olsun gerek igidin yar-yarağı,
Hər gün yeni bir zəfərlə gəlsin onun sorağı.
İgid balam! Hərçənd ki öz ananam mən sən,
Çörəylə böyümüsən bizim ana Vətənin.
Bizim eller Koroğlular, Mübarizlər yurdu, dur,
Hər nəfəri güllə batmaz, top dağıtmaz ordudur.
...Payız vaxtı bağçamızın heyvaları deyəndə,
Şaftalılar şirələnib budağını eyəndə
Göndərərəm sovgatını – sən də öz payını,
Sən də artır öz əlinlə zəfərlərin sayını!

Əs...ər artıq yola düşdü, dağ tərpendi yerindən;
Günəş yaydı şölesini Vətənin göylərindən.
Ana baxdı öz oğluna, su da səpdi dalınca...

Şair qəlbi bu səhnədən ilhamını alınca,
– Yaşa, – dedi, – ey qəhrəman! Yaşa, – dedi, – ey Vətən!
Sonra şair dodaqları öpdü ana əlindən.

Səməd Vurğun

*Belə bir hadisənin
şahidi olmuşsunuzmu?
Hansı hissləri keçirmiş-
siniz?*

*Şəkli təsvir edin.
Sizcə, onun məzmunla
bağlılığı varmı?
Bu bağlılığı nədə
görürsünüz?*

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASINDA
ANIM GÜNÜNÜN TƏSİS EDİLMƏSİ HAQQINDA
AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI PREZİDENTİNİN
SƏRƏNCAMI**

Ermənistanın Azərbaycana qarşı 2020-ci il sentyabrın 27-dən başlayan növbəti hərbi təcavüzünə cavab olaraq, Azərbaycan xalqı işğal altındakı torpaqlarımızın azad edilməsi məqsədilə Vətən müharibəsinə başlamışdır.

Haqq və Şərəf işimiz olan, Azərbaycan Respublikasının suverenliyi və ərazi bütövlüyü uğrunda gedən mübarizədə qəhrəmanlıq göstərən əsgər və zabitlərimiz, arxa cəbhədə çalışan mülki insanlarımız, bütövlükdə xalqımız əzm və iradə, bir yumruq kimi birlik və həmrəylik nümayiş etdirərək düşməne sarsıdıcı zərbələr endirmişdir.

Azərbaycan Ordusunun zəfər yürüşünə dözə bilməyən düşmən təxribatlara əl ataraq, günahsız mülki insanları hədəfə almaqla müharibə cinayətləri törətmişdir.

Həmvətənlərimizin bir çoxu şəhid olmuş, itkin düşmüş, yaralanaraq sağlamlığını itirmişdir. Torpaqlarımız qəhrəman şəhidlərimizin, əsgər və zabitlərimizin, qazilərimizin qanı və canı bahasına işğaldan azad edilmişdir. Müzəffər Ordumuzun bu gün yazdığı tarix sabah daha da güclü inkişaf edəcək, çiçəklənəcək Azərbaycan üçün möhkəm bünövrədir. Bu, eyni zamanda, regionda dayanıqlı və uzunmüddətli sülhü, əmin-amanlığı və təhlükəsizliyi təmin edən mühüm amildir.

Azərbaycan hər zaman mübariz oğul və qızlarının şücaətini yüksək qiymətləndirir, bütün şəhidlərimizin ruhuna ehtiram göstərir, xatirəsini uca tutur. Vətən müharibəsində qəhrəmancasına döyüşmüş, Azərbaycan Bayrağını işğaldan azad edilən torpaqlarımızda dalğalandırmış, ölkəmizin ərazi bütövlüyü yolunda canlarını fəda etmiş əsgər və zabitlərimizə, bütün şəhidlərimizə dərin ehtiram əlaməti olaraq, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 109-cu maddəsinin 32-ci bəndini rəhbər tutaraq qərara alıram:

1. Hər il sentyabrın 27-si Azərbaycan Respublikasında Anım Günü kimi qeyd edilsin.

İlham Əliyev

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 2 dekabr 2020-ci il

Nə üçün **27 Sentyabr**
Anım Günü hesab edilir?

Sualı cavablandırmaq üçün
Anım Günü'nün təsis edilməsi ilə bağlı Prezident
İlham Əliyevin sərəncamı
ilə tanış olun.

Təsəvvür edin ki, sizə Anım Günü ilə bağlı tədbir hazırlamaq tapşırılmışdır.

- ◆ Həmin tədbiri necə hazırlayardınız?
- ◆ Tədbirə hansı adı verərdiniz?

◆ Anım Günü ilə bağlı təqdimat da hazırlaya bilərsiniz.

TƏQDİMAT HAZIRLAMAQ ÜÇÜN:

- ◆ İlk növbədə, təqdimatınız üçün ad seçin. (Məsələn: “Vətən bizik”)
- ◆ Təqdimat vasitəsilə çatdırmaq istədiyiniz əsas fikri müəyyən edin.
- ◆ Əsas fikri çatdırmaq üçün məlumat toplayın.
- ◆ Dərslərdə öyrəndiyiniz mətnlərdən sizə lazım olan informasiyanı seçin.
- ◆ Təqdimatınıza əlavə etmək üçün şəkillər toplayın.

■ Şəkil əsasında inşa yazın.

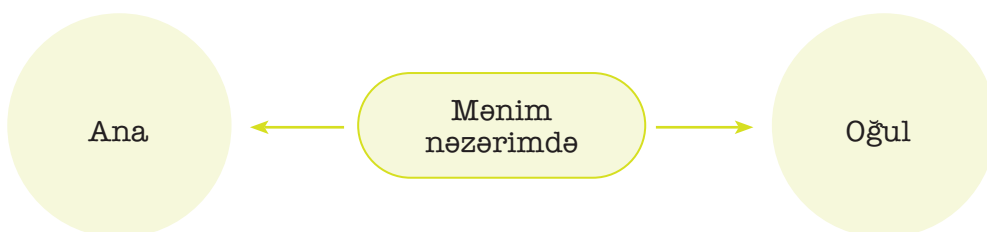
- ✓ *Yazılarınızın düzgünlüyünə və oxucu marağına səbəb olacağına əmin olduqdan sonra onu sosial şəbəkədə yerləşdirin. Fikirlərinizi yaşıdlarınızla bölüşün.*

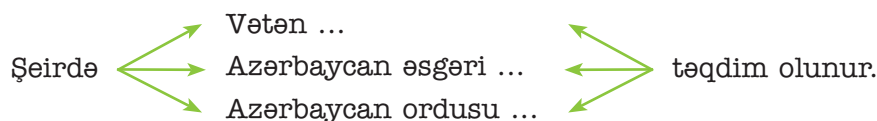
- 1 Mühəribə nədir? Şeirdən mühəribə haqqında hansı məlumatları almaq olar?
- 2 27 sentyabr 2020-ci ildə baş vermiş hadisələr haqqında danışın. Həmin hadisələri "Ananın öyüdü" şeiri ilə necə əlaqələndirmək olar?
- 3 "Ailə və Vətən tərbiyəsi" mətni ilə "Ananın öyüdü" şeiri arasında məzmun baxımından bir əlaqə gördünüzmü? Sizcə, bu hansı əlaqədir?
- 4 Şeir əsasında cədvəli tamamlayın.

ANANIN OĞLUNDAN TƏLƏBİ	ANANIN OĞLUNA TÖVSIYƏSİ	ANANIN OĞLU İLƏ BAĞLI ARZULARI
...	...	...

- 5 Ana və oğul obrazlarının xüsusiyyətlərini yazın.

- 6 Şeirə əsasən cümlələri tamamlayın.

- 7 Azərbaycan əsgərinin gücü, mərdliyi, qəhrəmanlığı hansı misralarda ifadə olunur?
- 8 Mətnə əsasən *Ana əsil Azərbaycan vətəndaşıdır* hökmünü təsdiq edin.
- 9 Şeirin tərkib hissələrini və tərkib hissələrə uyğun hadisələri müəyyən edin.
- 10 *Anım* sözünün ifadə etdiyi mənanı izah edin.
- 11 Aşağıda verilənlər şeirdəki hansı sözlərin sinonimi ola bilər?

gül – ?	qəlb – ?	xəbər – ?	güc – ?
nəsihət – ?	qalibiyyət – ?	zaman – ?	ışıq – ?

- 12 *Bağrına basmaq* və *yola düşmək* ifadələrini bir sözlə əvəz edin.
- 13 *Qalibiyyət* və *qabiliyyət* sözlərini cümlədə işlətməklə fərqləndirin.

- 14 Şeirin son misrasında (səh. 15) ahəng qanununa tabe olan sözləri seçin. Hansı söz kənarda qaldı? Nə üçün belə hesab edirsiniz?

Ahəng qanununa tabe olmayan sözlər

Dilimizdə elə sözlər var ki, onlarda həm qalın, həm incə saitlər işlənir. Belə sözlərə **ahəng qanununa tabe olmayan sözlər** deyilir.

Məsələn: *qəhrəman, övlad, sinonim, izah, qalibiyyət, işıq, insan, həyat, vüsal, ədəbiyyat, telefon, inkişaf, işarə* və s.

- 15 Buraxılmış hərfləri əlavə etməklə sözləri köçürün.

ç...kic, d...vlət, p...ncərə, k...nser, k...llek-tiv, q...hrəman, p...ema, g...rçək

✓ Hansı sözlər ahəng qanununa tabe deyil?

- 16 “Ana öyüdü” şeirinin 8-9 misrasında işlənən sözləri qruplaşdırmaqda dostlarınıza kömək edin.

- 17 Şeiri nəsrə çevirib yazın.

- 18 Təxəyyülünüz əsasında şeirin ardını sonra baş verə biləcək hadisələrlə tamamlayın. Aşağıdakı cümlələrdən istifadə edin. Anaya və oğula ad da qoya bilərsiniz.

...Ağır döyüşlər gətirdi. Əsgərlərimiz qələbə dalınca qələbə çalırdı.

- 19 Aşağıdakı mövzulardan birini seçməklə inşa və ya esse hazırlayın.

- ◆ “Ananın öyüdü” şeirində ana obrazına münasibətim
- ◆ “Ananın öyüdü” şeirində oğul obrazına münasibətim
- ◆ “Ananın öyüdü” şeirində Azərbaycan əsgəri obrazı

Seçdiyiniz mövzuda inşa yazmaq üçün **TƏLİMAT**

1. Şeiri bir daha diqqətlə oxuyun.
2. Ana (oğul, əsgər) obrazına, onların sözlərinə, təsvirinə xüsusi diqqət yetirin.
3. Şeirə əsasən onların xüsusiyyətlərini qeyd edin.
4. Təsvir olunan hadisəyə münasibət bildirin.

İnşanın həcmi:
30-32 cümlə

1 Mətni obrazların səs tonuna və emosiyalarına uyğun şəkildə oxuyun.

- ◆ İlk növbədə, hər biriniz səssizcə mətni oxuyun.
- ◆ Hadisələrlə tanış olun.
- ◆ Sonra situasiyaya uyğun səs tonunu gözləməklə mətni səsli oxuyun.

zəhmli
əzəmətli
səbirsizliklə

- Şah sağ olsun, müharibəni davam etdirsək, çox itkimiz olacaq. Düşünürəm ki, torpaqlarımızdan bir qarış versək, heç nə olmaz. Əvəzində qalan əhalimiz sağ qalar. Heç olmasa, onları xilas edə bilərik.

Şah qəzəbləndi. Bunu onun çatılmış qaşlarından da, zəhmli səsindən də hiss etmək olurdu:

– Nə danışırısan, vəzir? Bu nə sözdür deyirsən? Nə dediyinin fərqindəsən? İnsan Vətəni canı, qanı bahasına olsa da, qorumalıdır. Bir qarış torpaq nə deməkdir? Sən nə deyirsən? Nəinki bir qarış, heç bir misqal da Vətən torpağından pay ola bilməz! Sənin əlini və ya ayağını kəsək, bir gözünü kor etsək, necə olar? Onlar sənin varlığının bir parçası olduğu kimi, hər qarış torpaq da, Vətənimizin canı, qanı, parçasıdır! Mən Vətənimin bir qarışı üçün də gözlərimdən də, ayaqlarımdan da, bütün varlığımdan belə keçməyə hazıram!

Vəzirlərdən biri qorxa-qorxa dilləndi:

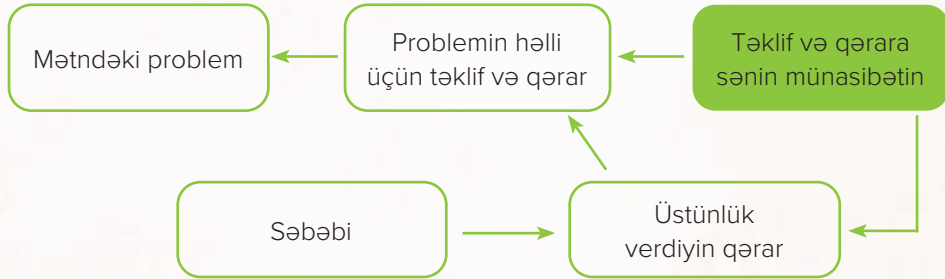
– Şah sağ olsun!

– Söhbət bitdi! Bu məsələ ilə bağlı etiraz eşitmək istəmirəm! Döyüş olacaq!

2 Mətnin adına münasibət bildirin. Ad məzmunu əhatə edirmi?

3 Cavanşir nə üçün döyüşün olmasını tələb edir? Sizcə, o, tələbində haqlı idi? Fikrinizi necə əsaslandırarsınız?

4 Sxem əsasında danışın.

5 Mətndəki səbəb və nəticə əlaqələrini müəyyən edin.

Səbəb	1. ...	2. ...	3. ...
Nəticə	1. ...	2. ...	3. ...

6 Mətnə əsasən demək olmaz:

- A) Vətənə məhəbbət bütün dövrlərdə olmuşdur.
- B) Vəzirlərdən biri satqın və qorxaqdır.
- C) Vətənin bir qarış torpağı da əzizdir.
- D) Cavanşir mərd və mübarizdir.
- E) Vəzirlər itkilər olmasın deyə müharibə istəmirlər.

7 Mətnə hansı abzas daha çox xoşunuza gəldi? Niyə?

8 Mətn (səh. 20–21) əsasında sxemi tamamlayın.

Mətnə əsas obraz hansıdır?

Mətn hansı xüsusiyyətləri tərbiyə edir?

Mətnə ifadə olunan əsas fikir hansıdır?

9 Hadisələri III şəxsin dilindən danışın.

10 Mətndəki hadisələri müasir dövrlə əlaqələndirin və müqayisələr aparın. Ali Baş Komandanımızın qələbənin təmin edilməsində rolu haqqında danışın.

MÜZAKİRƏ

Biz bu Vətənin adıyıq.

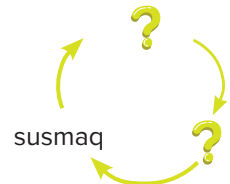
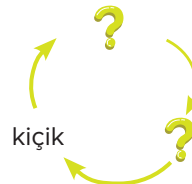
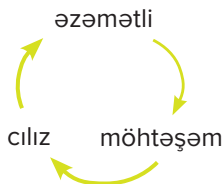

11 Mətn üçün açar sözlər seçin və seçiminizi izah edin.

12 Bunlardan biri mətnə işlənmiş qarışq sözünün mənasını ifadə edir:

- Anası Gülgəzin qarışmış saçlarını güclə daradı.
- Açıq əlin baş barmağından çeçələ barmağına qədər olan məsafəyə qarışq deyilir.
- Ulduz həvəslə söhbətə qarışdı.
- Sən mənim işimə qarışma.

13 Sıranı nümunəyə əsasən tamamlayın.

✓ Verilən sözlər hansı nitq hissəsidir?

14 Mətnə qoşa nöqtə və tire işarələrinin işlənmə səbəbini izah edin.

15 Mətnə (səh. 20) altından xətt çəkilmiş cümlədə məzmunu saxlamaqla hansı sözləri əvəz etmək olar?

16 Mətnlə bağlı fikirlərdən hansılar düzdür?

1. Mətnə böyük hərflə verilmiş bütün sözlər xüsusi isimlərdir.
2. Mətnə yalnız ümumi isimlər işlənmişdir.
3. Birinci abzasda işlənmiş sifətlər Cavanşir şahə aiddir.
4. Mətnə yüksək hiss-həyəcanla deyilmiş cümlələr də vardır.
5. Ahəng qanununa tabe sözlərlə yanaşı, tabe olmayanlar da vardır.

- 17 Verilmiş hökmlər ətrafında müzakirə aparın və fikrinizi əsaslandırmağa çalışın.

✓ Sizcə, döyüş sözünə *-da*, yoxsa *-də* şəkilçisi artırılmalıdır?

✓ Ayaq sözünə *-lar*, yoxsa *-lər* şəkilçisi artırılmalıdır?

Ahəng qanununa uyğun olaraq sözə şəkilçilərin artırılması

Ahəng qanunu sözün kökü ilə şəkilçi arasındakı əlaqəni nizamlayır. Bu o deməkdir ki, sözə şəkilçi artırarkən onun kökündə işlənən saitlərə baxmaq lazımdır.

- ◆ Əgər sözdə incə saitlər varsa, artırılan şəkilçi də mütləq incə saitli olmalıdır.

Məsələn:

dəyər +	li	→	dəyərli
	lər	→	dəyərlər
	siz	→	dəyərsiz

dəftər+lər, vərəq+lər, əzəmət+li, döz+üm+lü və s.

- ◆ Əgər sözdə qalın saitlər varsa, artırılan şəkilçi də qalın saitli olmalıdır.

Məsələn:

torpaq +	dan	→	torpaqdan
	lı	→	torpaqlı
	ın	→	torpağın

sus+maq, bax+anda, bulaq+dan və s.

- ◆ Əgər sözdə həm incə, həm də qalın sait varsa, şəkilçi sözün son hecasındakı saitə uyğun artırılır.

Məsələn:

səma + dan	→	səmadan
iradə + li	→	iradəli
hadisə + lər	→	hadisələr

- 18 Verilmiş sözlərə *-cı*⁴ (*-çi*, *-cu*, *-cü*) şəkilçilərindən uyğun olanını artırın.

dəniz, odun, üzüm, neft, xalça, gül, taxıl

- 19 Verilmiş sözlərə *-lar* (*-lər*) şəkilçilərindən uyğun olanını artırın.

zal, səs, söz, torpaq, qalib, əl, etiraz, Cavanşir

- 20 Mətdən ixtiyari bir abzas seçin və şəkilçilərin artırılmasına diqqət yetirin. Ahəng qanunu gözlənilibmi? Fikirlərinizi sübut edin.

- 21 Təxəyyülünüz əsasında mətnin ardını yazın. Bunun üçün plan tərtib edin.

- 22 “Cavanşir obrazına münasibətim” mövzusunda inşa yazın.

MÜƏLLİM

(ixtisarla)

Müharibədə yalnız silah gücünə qalib gəlmək olar.

Vətən müharibəsində əsgər olmayan da döyüldü. Müxtəlif peşə sahibləri qələbəni təmin etmək üçün əlindən gələni əsirgəmədi. Müəllim də, həkim də, bəstəkar da, şair də, fəhlə də...

“

Birləşmək başlanğıc, birliyi davam etdirmək inkişaf, birlikdə çalışmaq müvəffəqiyyətdir.

(Amerika atalar sözü)

”

Düzdür. Atalar deyib ki, tək əldən səs çıxmaz. Xalqın bütün nümayəndələrinin Ali Baş Komandanımız və ordu ətrafında birliyi qələbəmizi təmin etdi.

ORFOQRAFIYA

Kursivlə verilmiş sözlərdə mötərizədəki samitlərdən biri, yoxsa ikisi yazılmalıdır?

ORFOEPIYA

Düz olanı seçin.
[üstün] – [üsdün]
[rənk] – [rəng]
[şekil] – [şəkil]

VURĞU

körpə
qırıqsız
düşüncə

 Şeiri ifadəli oxuyun.

Müəllim! Gözəldən gözəldir bu söz –
Körpə könüllərdə meşəl yandıran!
Hələ yazılmamış, hələ qırıqsız,
Hamar beyinləri cilalandıran.

Müəllim! Tez durub gec yatanımsan,
Bu gün, sabahımı yaradanımsan!
Mən bir toxum idim, sabahım – *si(r)di*,
Mənə şəkil verən, rəng verənimsən.
Məni bu dünyaya anam gətirdi,
Məni bitirənəm, yetirənimsən.

Müəllim düşüncə güllərimizi
Əqillə suvaran bir bağban oldu.
Əndirdi yerlərə atamız bizi,
Müəllim göylərə qaldıran oldu.

Elmə güvəndinse, bil ki, cənnətin
Qapısı üzünə açılacaqdır.
Məktəbi hər şeydən üstün millətin
Hər yerdə, hər işdə zəfəri *ha(q)dır*.

Bəxtiyar Vahabzadə

1 Cümləni tamamlayın.

Şeirdə müəllim ... bənzədilir.

✓ *Bənzətmələrin səbəbini izah edin. Siz hansı bənzətmələrdən istifadə edərdiniz?*

2 Sxem əsasında danışın.

✓ *Fikirlərinizi faktla və ya yaşamış olduğunuz hər hansı bir hadisə ilə sübut edin.*

3 Şeirdəki əsas fikri müəyyən edin.

4 Şeirə əsasən müəllimi bir cümlə ilə xarakterizə edin.

✓ *Mənim fikrimcə, şeirdə təsvir olunan müəllim ...*

5 *Mənə şəkil verən, rəng verənimsən* misrasında *şəkil* və *rəng* sözləri hansı mənada işlənmişdir?

6 *Bitirmək* sözünü aşağıdakı mənalarda cümlədə işlədin.

✓ Sizcə, mətndə **bitirmək** sözü hansı mənada işlənmişdir?

7 Şeirdə əksmənalı sözləri müəyyən edin. Sizcə, müəllif bu sözlərdən niyə istifadə etmişdir? Bu sözlər hansı obrazın xüsusiyyətlərini müəyyən etməyə kömək edir?

8 Şeirdə *məşəl* sözü hansı mənada işlənmişdir?

9 Sifətlərə ahəng qanununa uyğun isimlər artırın.

yaraşıqlı

gözəl

maraqılı

həyətdəki

çalışqan

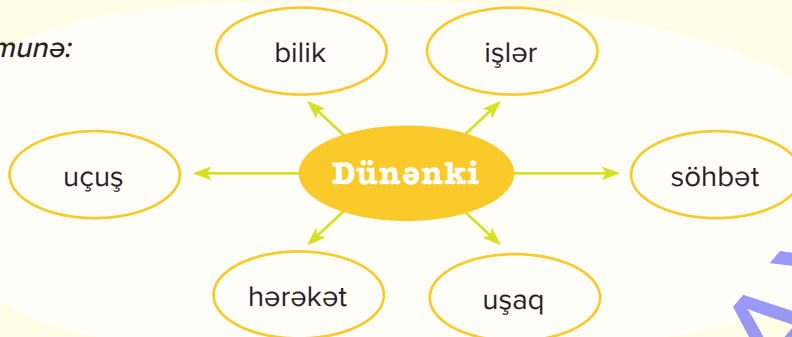
daxili

qorxaq

qabaqcıl

oğlan, şagird, kitab, hekayə, şeir, roman, söhbət, hadisə, insan, əhvalat, hərəkət, zənginlik, xüsusiyyət, uşaq, aləm, tələbə, yoldaş, mübahisə, idarə, təşkilat, bilik

Nümunə:

Hesab edin ki, sizdən özünüz haqqında ətraflı məlumat yazmağı istəyiblər. Bu halda siz tərcümeyi-hal yazmalısınız.

✚ **Tərcümeyi-hal** əməli yazı növüdür. Bu yazı növündən işə qəbul edilərkən, rəhbər vəzifəyə irəli çəkilərkən, mükafat təqdim edilərkən istifadə olunur. Şəxs özü haqqında ətraflı məlumat verir.

Tərcümeyi-halda aşağıdakı məlumatlar göstərilir:

1. şəxsin adı, soyadı, atasının adı
 2. şəxsin doğulduğu il, ay, gün
 3. oxuduğu (işlədiyi) yerlər
 4. faktlar (ailəsi, mükafatları, nailiyyətləri və s. haqqında)
- ◆ Tərcümeyi-hal şəxsin öz əli ilə yazılmalı və imzalanmalıdır.
 - ◆ Sonda tərcümeyi-halın yazıldığı tarix (il, ay, gün) göstərilir.

Tərcümeyi-hala nümunə

TƏRCÜMEYİ-HAL

Mən, Əliyeva Ləman Uğur qızı 2008-ci ildə Bakı şəhərində anadan olmuşam. 2014-cü ildə Bakı şəhərindəki 190 nömrəli məktəbin birinci sinfinə qəbul edilmişəm.

Hazırda həmin məktəbin 7-ci sinfində oxuyuram.

Anam – Əliyeva Lələ Qabil qızı bağça müəllimidir.

Atam – Əliyev Uğur İlkin oğlu sürücüdür.

Bacım – Əliyeva Rəya Uğur qızı Pedaqoji Universitetin I kurs tələbəsidir.

Qardaşım – Əliyev Yusif Uğur oğlu 190 nömrəli məktəbin 11-ci sinif şagirdidir.

“Gənc rəssamlar” dərnəyinin üzvüyəm. 2019-cu ildə “Lütfi Zadə adına Məktəblilərarası V Məntiq Olimpiadası”nda iştirak etmiş, III dərəcəli diplomla təltif edilmişəm.

İmza: Əliyeva Ləman

15 oktyabr, 2022-ci il

şəxsin soyadı,
adı, atasının adı
doğulduğu il, ay,
gün

oxuduğu yer

ailəsi haqqında

nailiyyətləri
haqqında

imza

tarix

MÜZAKİRƏ

“Müəllim həm də bir qəhrəmandır”

10 “Qəhrəman müəllimlər” mövzusunda esse (inşa, hekayə, təqdimat) yazın.

Esse yazmaq üçün

İSTİQAMƏT:

1. Şəhid müəllimlər haqqında məlumat toplayın.
2. Onların həyat tarixçəsini öyrənin.
3. Öyrəndiyiniz məlumatlar əsasında maraqlı süjetlər düşünün.

PLAN:

- ◆ Seçdiyiniz qəhrəman haqqında ümumi məlumat;
- ◆ Onu digərlərindən fərqləndirən cəhət;
- ◆ Müəllim-şəhid obrazı;
- ◆ Hadisələrə münasibətiniz.

TƏLİMAT:

- ✓ Mətnin tərkib hissələrinin ardıcılığını izləyin.
- ✓ Hadisələri tərkib hissələrin tələblərinə uyğun hazırlayın.

Esseyə nümunə:

GİRİŞ HİSSƏ

Vidadinin anadan olduğu yer, arzuları, maraq dairəsi, riyaziyyat fakültəsində oxuması, öz kəndlərində müəllim kimi fəaliyyətə başlaması

Vidadi Daşkəsənin Gurbulaq kəndində doğulmuşdu. Kiçik yaşlarından riyaziyyatçı olmağı arzu edirdi. Müəlliminin yaşıl lövhədə ağ tebaşirle yazdığı düsturlar, məsələ və misalların sadə yolla həlli ona o qədər maraqlı gəlirdi ki... O da lövhədə müəllimi kimi yazmaq, çətin misalların bir andaca həllini tapmağı arzu edirdi.

Getdikcə qəlbində dərin kök salan bu istək onu riyaziyyat fakültəsinə apardı. Yaxşı qiymətlərlə oxudu. Getdiyi yerdə qala da bilərdi. Lakin yurda bağlılıq onu doğma Gurbulaq kəndinə qaytardı. Əlinə çanta alıb getdiyi kənd məktəbində riyaziyyat müəllimi kimi dərslər deməyə başladı.

Arzusu yerinə yetmişdi. Müəllimi kimi löv-hədə yazıb-pozur, şagirdlərini öyrədir, riyazi-yatı onlara sevdirməyə çalışırdı. Təkcə riyazi-yatı deyil, həm də Vətəni sevməyi, onu qorumağı da öyrədirdi: “Torpağı əkib-becərməseniz, onu qorumağa dəyməz. Qorumasanız, əkib-becərməyə dəyməz”.

Bir gün isə... Bəli, o gün gəlmişdi. Vətən öz oğullarını səfərbər etdi. Ali Baş Komandanın “İrəli!” əmrini eşidən Vidadi müəllim hərbi komissarlığa yollandı. “Öncə Vətən!” deyib torpağını qorumaq, ərazi bütövlüyünü təmin etmək üçün cəbhəyə yollandı. Cəbrayıl istiqamətində gedən döyüşlərdə iştirak etdi. Döyüşə-döyüşə Şuşaya qədər gedib çıxdı.

...Müharibənin bitməsinə bir neçə saat qalmış Vidadi İsrailov ağır yaralandı. Onu xilas etmək mümkün olmadı. Vidadi şəhidlik zirvəsinə ucaldı.

Qəhrəmanları tanıdıqca, haqqında yazıları oxuyub filmlərə baxdıqca başa düşürəm ki, Vidadi müəllim kimi neçə-neçə müəllimin, gəncin odun-alovun içinə üreklə atılması məhz Vətənə olan sevgidir. Vətəni tanıdan, ucaldan onun mərd, igid oğullarıdır. Qələmini silahla əvəz edən, yurdu üçün canından keçən hər kəs biz şagirdlərə nümunədir. Yaxşı ki, bu Vətənin mərd oğulları var! Bu Vətən üçün canından keçməyə hazır olanlar var!

Bizim xoşbəxt və sakit yaşamağımız, Azərbaycan bayrağının zirvələrdə dalğalanması üçün canını fəda edənlər həmişə yaddaşlarda, qəlblərdə qalacaq, unudulmayacaq!

Mətn əsasında hansı faktları müəyyən etdiniz?

Faktlar əsasında Azərbaycanlı müəllim, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin sərəncamı əsasında “Vətən uğrunda” medalı ilə təltif olunmuş Vidadi İsrailov haqqında 7-8 cümlədən ibarət mətn tərtib edin.

ƏSAS HİSSƏ

Vidadinin arzularının yerinə yetməsi, vətəndaş kimi öz vəzifə borclarını yerinə yetirməsi,

Vətən qarşısında borcun layiqincə yerinə yetirilməsi, şəhidlik zirvəsinə ucaltması

NƏTİCƏ

Hadisələrə və fərdə münasibət, fikirlərin ümumiləşdirilməsi.

İnamın QƏLƏBƏSİ

ORFOQRAFIYA

Mətndə mötərizədəki qırmızı rəngli hərflərdən hansı yazılmalıdır?

ORFOEPIYA

Düzgün tələffüzü deyin.

başqa – [...]
Şərq – [...]

VURĞU

ópera
rənglí
qətiyyətlə

"Koroğlu" operasından uvertüranı dinləyin.

Musiqini dinləyərkən düşünün:

- ✓ Uvertüra sizə nə təlqin edir?
- ✓ Musiqini dinləyərkən hansı hissləri keçirdiniz?

1 Mətni oxuyarkən mötərizədəki sözlərdən uyğun olanını seçin.

Üzeyir dərin (*fikrə, yoxsa düşüncəyə*) getmişdi. Əlinin səsi onu düşüncələrdən ayırdı:

– Üzeyir, nə fikrə getmisən? Tez ol, gəl.

Əyninə qəhvəyi rəngli tələbə p(e,e)ncəyi geymiş, belinə ensiz k(e,e)mər bağlamış, başında sadə papaq olan qarabuğdayı oğlan dedi:

– Bilirsiniz, nə düşünürəm? Bilmək istəyirəm ki, nə üçün indiye qədər Şərqdə opera olmayıb?

Əli gülümsündü:

– Darıxma, çox çəkməz ki, Şərqi operası da, opera yazan b(e,e)stekarı da yaranar.

Üzeyirin (*yaddaşında, yoxsa xəyalında*) bir vaxtlar Şuşada gördüyü bir səhnə canlandı. Hisslərini yoldaşları ilə bölüşdü:

– Nədənə hər dəfə opera deyəndə uşaq vaxtı Şuşada gördüyüm “M(e,e)cnun Leylinin qəbri üstündə” səhnəsi gəlib durur gözlerimin önündə. Həmin səhnə bütöv bir operadır. Əgər tamaşaya hazırlansa, rus və Avropa operaları ilə bir cərgədə durar.

Bu dəfə Zülfüqar söhbətə qarışdı:

– Görürəm, ür(e,e)yindən opera yazmaq keçir, Üzeyir. Bu, ağır işdir. Sən başqalarına baxma. Onlarda operanın yazılması üçün zəmin olub. Kiməsə arxalanıblar, kiməsə güvəniblər. Sən kimə güvənəcəksən?

Üzeyir öz fikrini bildirdi:

– Mən öz hisslerimi, *düşüncələrimi* sizinlə bölüşmək istəyirdim, Zülfüqar. Əgər lazım gələrsə, arxa da tapmaq olar, dayaq da*.

– Kimdir o arxa?! Kimdir o dayaq?!

– Xalqdır o arxa. Birlikdə xalqın öz yaratdıqlarını özünə qaytarsaq, ondan opera da hasil olar, başqa şeylər də*.

İnam və qətiyyətlə deyilən bu sözlərdə xalqını ürekdən sevin, onun gələcəyinə böyük ümid bəsləyən həssas qəlbli bir insanın (*ürək, yoxsa könül*) döyüntüləri duyulurdu*. Onun b(e,e)ynində yeni-yeni fikirlər yaranırdı: “Nəse, fəvqəladə bir iş görməliyəm, nəse?!”*

Möhbəddin Səməd

OXUDAN
ƏVVƏL

Adına əsasən
mətnə nədən
danışılacağı
barədə fikir
yürüdü.

OXUDAN
SONRA

Fikirləriniz
düzgün
oldumu?

BAXDIĞINIZ SÜJET ƏSASINDA
SUALLARI CAVABLANDIRIN

- ▶ Videosüjet mətnlə necə əlaqələnir?
- ▶ Üzeyir Hacıbəyli hansı sənətin sahibi idi?
- ▶ Hüseynqulu Sarabski hansı peşənin sahibi idi?
- ▶ Baxdığınız videosüjet sizdə sual doğuran hansı məqamlara aydınlıq gətirdi?

- 2 Mətnə əsasən Üzeyir xarakterizə edin. Mətndəki hansı cümlələr onun əsil vətəndaş olduğunu sübut edir? *Üzeyir əsil vətəndaşdır* fikrini mətn əsasında təsdiqləyin.
- 3 Üzeyir hansı fəvqəladə iş görməyi planlaşdırırdı? O, planlaşdırdığı işi həyata keçirə bildimi? Fikirlərinizi əsaslandırın.

- 4 Atalar sözlərini bərpa edin, mətnin ideyasına uyğun gələn müəyyənləşdirin. Həmin atalar sözünü şərh edin.

✓ Sağ və sol sütundakı ifadələri uyğunlaşdırıb atalar sözlərini bərpa edin.

1 Nə əkərsən,

2 Niyyətin hara,

3 El gücü,

4 Vətən daşı olmayan-dan

5 İnam

a həyatın qüvvəsidir.

b mənzilin ora.

c olmaz ölkə vətəndaşı.

d onu biçərsən.

e sel gücü.

- 5 Mətnin tərkib hissələrini və tərkib hissələrdə nədən bəhs edildiyini müəyyən edin. Sizcə, tərkib hissələr arasında əlaqə varmı?
- 6 Aşağıdakı fikirlərdən hansı düzdür?
- Mətnin əsas hissəsində Şərqdə opera sənətinin olmamasından danışılır.
 - Mətnin nəticə hissəsində Üzeyirin qarşısına məqsəd qoymasından danışılır.

- Mətnin giriş hissəsində Şərqdə opera sənətinin olmamasından danışılır.
- Mətnin əsas hissəsində Şuşada “Məcnun Leylinin qəbri üstündə” səhnəsinin tamaşaya qoyulması diqqətə çatdırılır.

7 Aşağıdakılardan hansı mətndən götürülmüş faktdır?

- Şuşada tamaşaların səhnələşdirilməsi
- Üzeyirin öz hisslərini dostları ilə bölüşməsi
- Zülfüqarla dostluq etməsi
- Üzeyirin opera yazmaq istəyi

8 Azərbaycan ədəbiyyatı mövzuları və musiqi motivlərindən istifadə etməklə opera yazmağı düşünür cümləsini hansı cümlədən sonra əlavə etmək olar?

9 Vətən müharibəsi dövründə yaranmış mahnılar xalqın qələbəyə inamının və vətənpərvərliyinin göstəricisidir fikrini nümunələr əsasında təsdiqləyin.

MÜZAKİRƏ

Müəllim kimi fəaliyyət göstərən Üzeyir Hacıbəyli niyə bəstəkarlıq sənətini seçir?

Bəstəkar və ya müəllim olmaq istəyirsinizmi? Niyə?

10 Opera sözünün mənasını izah edin.

11 Sıranı ifadə etdiyi mənə baxımından mətnin son abzasından götürülmüş uyğun sözlə tamamlayın.

qeyri-adi

?

12 Mətdə göy rəngdə verilmiş sözü *xəyal* və *fikir* sözlərindən hansı ilə əvəz etmək olar?

13 Bu dəfə Zülfüqar söhbətə qarışdı cümləsində altından xətt çəkilmiş ifadəni hansı sözlə əvəz etmək olar?

♦ danışdı	♦ fikir bildirdi	♦ söhbət açmaq
♦ söhbət etmək	♦ münasibət bildirdi	

14 Musiqi sahəsi ilə bağlı 6-7 termin müəyyənləşdirib izahını verin.

Nümunə: *ariya* – operanın tərkibində orkestrin müşayiəti ilə ifa olunan bitkin, vokal əsər növü

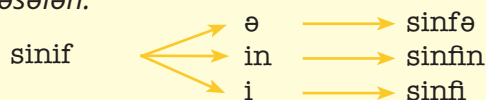
- 15 Mətnə altından xətt çəkilmiş sözü şəkilçisiz yazın. Nə müşahidə etdiniz?

Söz kökündə saitın düşməsi

Dilimizdə elə sözlər var ki, onlara saitlə başlayan şəkilçi artırıqda ikinci hecəda sait düşür.

İsim, şəkil, sinif, fəsil, nəsil, cisim, fikir, ömür, ağıl belə sözlərdir.

Məsələn:

şəklin, fəsli, nəslim, fikrim, cismin, ömrümüz, aqlın və s.

- 16 *Ağıl, fəsil, ömür, isim* sözlərinə $-in^4$, $-a^2$, $-i^4$ şəkilçilərini artırın. Söz kökündə baş verən dəyişikliyi müşahidə edin.

- 17 Altından xətt çəkilmiş sözlərin yazılışına diqqət yetirin.

1. Torpaqdan gözəl ətir qalxırdı. Qızılgüllərin etri bütün bağçaya yayılmışdı. 2. Muzeydəki şəkil diqqətimi cəlb etdi. Şəklin arxasında onun çəkildiyi tarix yazılmışdı. 3. Sözlər sətirdən sətrə hecalarla keçirilir. 4. Nəsil ağacını araşdırmısınız mı? Onların nəsli böyükdür.

✓ Hansı nəticəyə gəldiniz?

- 18 Mötərizədə verilmiş sözlərə şəkilçilər artırıb yazın. Əmələ gələn dəyişikliyi izah edin.

1. Göz işlədikcə uzanan meşələrdə baharın (ətir) duyulurdu. 2. Müəllim ayaq üstə dayanıb (sinif) göz gəzdirdi. 3. Əsərin ikinci (fəsil) daha çox xoşuma gəldi. 4. (İsim) müxtəlif kateqoriyaları vardır. 5. Dostun (eyib) üzünə söylərler. 6. Anasının sözləri Dürdanənin (ağıl) batdı. 7. Planetlər göy (cisim).

- 19 Nöqtələrin yerinə buraxılmış hərfləri əlavə edin.

Üzeyir... uşaqlığı Şuşa şəhərin... keçmişdir. Natevanla tanışlığın gənc Üzeyirin inkişafın... böyük təsiri olmuşdur. O, gənc yaşlarında muğam ifaçılığı dərsləri almış və Azərbaycan xalq musiqi alətlərində çalmağı öyrənmişdir.

Mədrəsə... və ikiillik rus-tatar məktəbini bitirən Üzeyir 1899–1904-üncü illərdə Qori Müəllimlər seminariyasında təhsilini davam etdirmişdir. Burada o, skripka, violonçel və nəfəs alətlərində ifa

etməyi öyrənmişdi. Seminariyanı bitirdik... sonra Hadrut və Bakı məktəblərində müəllim kimi çalışmışdır.

22 yaşında isə ilk operasını yazmışdır.

✓ Müəllimlər sözünə nə üçün *-lar* deyil, *-lər* şəkilçisi artırılmışdır?

✓ Altından xətt çəkilmiş cümlədə sifətləri müəyyən edib, onların əlamət və ya keyfiyyət bildirdiyini deyin.

✓ İkinci abzasda sayın yazılışında hansı səhvə yol verilmişdir?

- 20** Üzeyir Hacıbəyli haqqında təqdimat hazırlayın (esse də yazə bilərsiniz). Təqdimatınızda onun vətəndaşlıq mövqeyinə münasibət bildirin.

PLAN

- ◆ Təqdimat (esse üçün) ad düşünün.
- ◆ Təqdimatınızı müəyyən etdiyiniz ada uyğun yazın.
- ◆ Epiqrafdan istifadə edin.
- ◆ Bəstəkar haqqında yığcam məlumat verin.
- ◆ Təqdimatınızda mətnin tərkib hissələrinin əlaqələnməsinə diqqət yetirin.
- ◆ Təqdimatınıza şəkillər əlavə edin.

- 21** “Bəstəkar kimdir?” mövzusunda esse yazın. Bəstəkarlıq sənətinə münasibətinizi bildirin.

PLAN

1. Mövzu üzrə məlumat toplayın.
2. Məlumatları təhlil edib lazım olanı seçin.
3. Sahəyə aid sözlərdən (terminlərdən) istifadə edin.

QEYD:

Təqdimatınızda sözlərin düzgün yazılışına, cümlələrin düzgün qurulmasına diqqət yetirin.

VƏTƏNİ SEVMƏK
AİLƏDƏ ÖYRƏDİLİR.

VƏTƏNPƏRVƏRLİK TƏRBİYƏSİNİN
ƏSASI AİLƏDƏ ATA-ANA
TƏRƏFİNDƏN QOYULUR.

VƏTƏNİN HƏR QARIŞI
MÜQƏDDƏSDİR.

MÜƏLLİM DƏ BİR
QƏHRƏMANDIR.

?

DAN ULDUZU görünəndə (ixtisarla)

Dinlədiyiniz “Həyəcanlı günlər” mətni əsasında sualları cavablandırın.

- 1 Mətn nə üçün “Həyəcanlı günlər” adlandırılmışdır? _____
- 2 Bu fikirlərdən biri mətnə yoxdur:
 - A) Baş həkim xəstəxanaya gecə saatlarında gəlir.
 - B) Uşağa ilk yardımı növbətçi həkim göstərir.
 - C) Uşaq sonralar respublikanın tanınmış neftçisi olur.
 - D) Xəstə uşağın 14 yaşı var idi.
 - E) Növbətçi həkim uşağın vəziyyəti haqqında məlumat verir.
- 3 Baş həkimin xüsusiyyətlərini qeyd edin. _____
- 4 Mətnə hansı cümlə *Ana oğluna mükəmməl tərbiyə vermişdir* fikrini təsdiq edir? _____
- 5 Mətnə hansı əsas fikir nədir? _____

ORFOQRAFİYA

Göy rəngdə verilmiş sözlər bitişik, yoxsa ayrı yazılmalıdır?

ORFOEPIYA

Hansı düzdür?

[qarannıq] – [qarannıx]
[şəfək'] – [şəfəq]
[əsgərlə] – [əsgərnən]

VURĞU

şüá güclú
addım hətta
güclə Zemfıra

OXUDAN ƏVVƏL

- ◆ Dan ulduzu görünəndə nə ola bilər?
- ◆ “Mətnə həkimlərin fədakarlığından danışılır” fikrini təsdiq edən 2 hökm söyləyin.

Zemfira başını qaldırdı, gözlərini güclə açdı. Güneş **göz?qamaşdırıcı** şüalarla şəfəq saçdı. O, əvvəlcə heç bir şey görmədi. Öz-özünə: “Necə olursa-olsun, durmaq lazımdır”, – deyə əllərini yerə dayadı. Zemfira güclə yerindən tərpəndi. Küreklərindəki ağrı, qulaqlarındakı uğultu onu dənşətə gətirmişdi. O heç bir şey, hətta öz səsini belə eşitmirdi. Bir neçə addım getmişdi ki, yəni-dən **yerə sərildi**, ağrıdan inildədi. Göz yaşları üzünün tozuna qarışdı.

6 Mətnə əsasən cədvəli tamamlayın.

Giriş hissə	Əsas hissə	Nəticə
1. Baş həkimin xəstə-xanaya gəlişi	1.	1. ...
2.	2.	2. ...
3.	3. Ananın həkimə minnətdarlığı	3. ...

7 Xəstəxanadan evə buraxılarkən oğlan gülü kimə təqdim edir?

1. Qönçə xanıma
2. Növbətçi həkimə
3. Tibb bacısına

8 Xəstəxananın baş həkimi Qönçə xanım iti addımlarla dəhlizdən keçib öz otağına tərəf getdi cümləsində iti sözünü hansı sözle əvəz etmək olar?

9 Bunlardan biri vədə sözünün izahıdır:

- ✓ verdiyi sözünü unutmaq
- ✓ verdiyi sözünü tutmaq
- ✓ andına sadıq qalmaq

10 Cümləni öz düşüncələriniz əsasında tamamlayın.

Mən düşünürəm ki, həkim ...

Zemfiranın bu sualını necə cavablandırardınız?

Fikrini toplaya bilmirdi: Niyə bu günə düşüb? Bu nə əhvalatdır?

1

...Birdən hər şeyi xatırladı. Bu, səhər tezdən əhvalatı idi – dan ulduzu görünən vaxtın. Yanıb-sönen ulduz sanki nəyə işarə edir, hərbi hissəni baş verəcək hansısa hadisədən xəbərdar edirdi. Sərin yel əsirdi. Zemfira tələsir, yaralıların taleyi haqqında düşünürdü: “Görəsən, xəstəxanaya yetişə biləcəklərimmi?” Zemfira bir əsgərlə yaralıları daşıyır, maşınlarla yola salırdılar¹.

2

O, qarnından yaralanmış kapitanı qolundan tutub güclə aparırdı². Yaralının vəziyyəti çox ağır idi, hər bir addımı onun sancısını artırırdı. Ancaq Zemfira yorğun və gücsüz olsa da, onu atıb getməyi ağına belə getirmirdi³. O özünü ələ alıb zorla ayağa qalxdı, yaralını sürüməyə başladı.

3

Birdən hava həyəcanı signalı eşidildi. Qulaq?batırıcı gurultu qopdu. Bəs sonra nə oldu? Niyə o tək qaldı? Hə... Hə... Xatırladı. Kiçik dərədə yerləşən tibb məntəqəsində gözündən yaralanmış yaşlı bir əsgər qalmışdı. Zemfira onun köməyinə atıldı. Lakin irəliləməyə imkan tapmadı. Yenidən gurultu qopdu. O, döşündə ağır hiss etdi, yerə yıxıldı, hər şey qaranlıq qorq oldu...

Süleyman Vəliyev

1 Mətn əsasında təxminlərinizi bildirin:

- ✓ Sizcə, Zemfira kim idi?
- ✓ Hadisələr hansı dövərdə baş verir?

2 Bu cümlələri mətnə nömrələnmiş hansı abzasə artırmaq olar?

Birdən Zemfiranın başı gicəlləndi. Hər ikisi yerə yıxıldı. Kapitana elə gəldi ki, qız onu daha qoruya bilməyəcəkdir. Hətta onu acıladı da.

3 Cədvəli tamamlayın.

Zemfiranın xarakterik
xüsusiyyətləri

Fikri təsdiqləyən cümlə

4 Dinlədiyiniz mətnlə oxuduğunuz mətni məzmun baxımından müqayisə edin.
Hansı oxşar cəhətləri müəyyən edə bildiniz?

5 Hər iki mətnə obrazlarla bağlı hansı vacib məqamı vurğulaya bilərsiniz? Sxemi
tamamlamaqla sualınıza cavab yazın.

QÖNÇƏXANIM

...

...

ZEMFİRA

...

...

Fəaliyyət göstərdikləri
məkan və zaman

Qönçə xanım ...

Zemfira ...

6 “Dan ulduzu görünəndə” mətninə
əsasən demək olar: ...

✓ Cümləyə əsasən test tərtib edin.

✓ Sizcə, nə demək
olar? Cavab olaraq
hansı variantları
yazardınız?

İSTİQAMƏT:

- ◆ Cavabların sayı 4 və ya 5 ola bilər.
- ◆ Cavablardan biri düz, qalanları yanlış ola bilər (yaxud əksinə).
- ◆ Cavablardan dördü düz, biri yanlış ola bilər.

- 7** Mətni oxuyarkən durğu işarələrinə, fasilələrə diqqət yetirdinizmi? Sizcə, mətni birnəfəsə və fasilələrlə oxumaq arasında bir fərq varmı?
- 8** Seçiminiz əsasında hər hansı bir abzası əvvəlcə birnəfəsə, sonra fasilələrlə oxuyun. Fərq oldumu? Hansı daha yaxşıdır? Fasilə ilə oxuduqda nə müşahidə etdiniz?

Fasilə

Oxuyarkən və ya danışarkən lazımi yerdə fasilələr etmək vacibdir. Düzgün fasilələr nitqin aydın olmasına kömək edir. Fasilələrə diqqət yetirilməzsə, fikr aydın başa düşülməz, oxu, danışiq və ya nitq söz yığınınə bənzəyər.

Bəs nə zaman fasilə etməyi necə müəyyən edə bilərsiniz? Fasilələrin uzunluğu nə qədər olmalıdır?

- ◆ **İlk növbədə, durğu işarələrinə diqqət yetirmək lazımdır.** Məsələn:

O, / əvvəlcə bir şey görmədi.

- ◆ **Yeni fikrə keçmək üçün fasilə edilməlidir.** Bu, yeni fikri gözləməyə, fikrin dəyişdiyini anlamağa və növbəti fikri daha aydın başa düşməyə imkan verir.

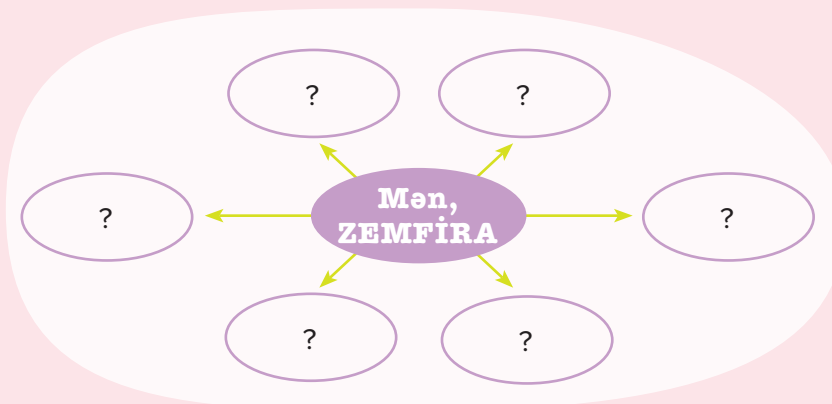
...O özünü ələ alıb zorla ayağa qalxdı, yaralını sürüməyə başladı. // (abzasın son cümləsi)

...Birdən hava həyəcanı signalı eşidildi. (yeni abzasın ilk cümləsi)

- ◆ **Suala cavab verməyə imkan verən fasilələr**

Oxu və ya şifahi nitq zamanı sual yaranırsa, o cavablandırılmalıdır. Yerində verilməyən və cavablandırılmayan sual öz əhəmiyyətini itirir.

- 9** Əgər “Dan ulduzu görünəndə” mətnindəki Zemfira özü haqqında danışsa idi, hansı sözlərdən istifadə edərdi? Həmin sözləri yazın.

✓ Sizcə, o hansı nitq hissəsinə aid sözlərdən daha çox istifadə edəcək? Niyə?

✓ Bəs öz adını əvəz etmək üçün hansı sözdən istifadə edə bilər?

- 10** Sizcə, *dan ulduzu* ifadəsi mətn üçün açar söz ola bilərmi? Niyə? Siz hansı söz və ifadələri mətn üçün açar söz təklif edirsiniz?
- 11** Aşağıdakılardan hansı *saçmaq* sözünün mətndə işlənən mənasına uyğun gəlir:
- Saçan ətrafa o nur şöləsini
Anadır bəsləyir öz körpəsini. (*M.Dilbazi*)
 - Yenə arabir saçma sözlər söyləyirdi. (*A.Şaiq*)
 - Güllərin ətri otların ətrinə qarışib ətrafa saçılmaqda idi. (*T.Ş.Simurq*)
 - Çal saçlarını əli ilə daradı.
 - Cavanların arasından kostyumlu, lak çəkmə geymiş saçlı bir oğlan çıxdı.
- 12** Mətnə çərçivəyə alınmış sözü daha uyğun ifadə ilə əvəz edin.
- 13** Mətnə altından xətt çəkilmiş cümlədə *yaralı* sözünü xəstə sözü ilə əvəz etmək olarmı? Sizcə, nə dəyişər?
- 14** *Zəmfira dərin fikrə getmişdi. Əsgərin səsi onu düşüncələrdən ayırdı* cümlələrində *onu* sözü *Zəmfira*, yoxsa *əsgər* sözünün yerinə işlənmişdir?
- 15** Əgər həmin cümlələr *Zəmfira dərin fikrə getmişdi. Əsgərin səsi Zəmfiranı düşüncələrdən ayırdı* şəklində işlənsə, nə dəyişər?

Əvəzlilik

Dilimizdə elə sözlər var ki, onlar əsas nitq hissələrinin yerində işlənir və onu əvəz edir. Belə sözlərə **əvəzlilik** deyilir.

Mən, biz, onlar, heç kim, heç nə, o, bu, kim?, nə?, necə?, nə zaman?, öz, bütün, kimsə, hamı, elə, belə və s. sözlər əvəzlilik hesab edilir.

Əvəzliliklər **şəxs, əşya, əlamət, say** və **hərəkəti** əvəz edə bilər.

Mən, sən, o, biz, siz, onlar, heç kim, hamı əvəzlilikləri **şəxs** anlayışını ifadə edir və cümlədə digər sözlərlə əlaqəyə girir, şəkilçi qəbul edir. Məsələn,

bizim kitabımız, sizin tapşırığınız, onlardan qayıdarkən, sənin vətənin, hamıdan sonra və s.

Əvəzliliklər yersiz təkrarların qarşısını almağa kömək edir.

- 16** Mətnə altından xətt çəkilmiş sözlər hansı sözləri əvəz etmişdir? Necə bilirsiniz, bu əvəzetmə çətinlik yaradırmı? Niyə belə hesab edirsiniz?

17 Cümlələrdə altından xətt çəkilmiş sözləri uyğun əvəzliliklərlə əvəz edin.

hamı

onlar

nə zaman

siz

mən

kim

həmin

1. Uşaqlar bəstəkarın ev-muzeyini ziyarət etdilər. 2. Kim tamaşaya baxmaq istəyir? 3. Böyüklər də, kiçiklər də Azərbaycanın dövlət himni ifa ediləndə ayağa qalxdı. 4. Fikrət Əmirov, Qara Qarayev kimi bəstəkarlar Ü.Hacıbəylinin davamçılarıdır. 5. Yusif və Yunis, tamaşaya baxmağa gedəcəksiniz? 6. “O olmasın, bu olsun” operettası 1910-cu ildə yazılmışdır. “O olmasın, bu olsun” tamaşasının premyerası 25 aprel 1911-ci ildə Bakıda indiki M.F.Axundov adına Azərbaycan Dövlət Akademik Opera və Balet Teatrında baş tutdu.

✓ Özünüz də belə nümunələr düşünün.

18 Mətnin ardını elə yazın ki, nikbin sonluqla tamamlansın.

19 Hər hansı bir obyekt və ya hadisə seçin. Obyekt və ya hadisədən aldığınız təəs-sürat əsasında inşa (esse) yazın.

TƏLİMAT:

1. Seçdiyiniz obyekt və ya hadisə haqqında düşünün.
2. Məlumat toplayın və emal edin.
3. Obyekt və ya hadisənin qəlbinizdə yaratdığı hissləri təsvir edin.
4. Yazınızı zənginləşdirmək üçün atalar sözləri, bayatı və hikmətli kəlamlardan istifadə edin.

İSTİQAMƏT:

Obyekt Vətən, torpaq, yurd, yaxud hər hansı bir ərazi (şəhər, rayon, kənd, qəsəbə), tarixi abidə və s. ola bilər.

Hadisə yuxarıda sadalanan obyektlərlə bağlı hər hansı bir hadisə, tarixi hadisə, şəxslə bağlı əhvalat və s. ola bilər.

AZƏRBAYCAN

◆ Şeiri intonasiya ilə oxuyun.

ORFOQRAFIYA

Göy rəngdə verilmiş
sözlər necə yazılmalıdır?
Bitişik, yoxsa defislə?

ORFOEPIYA

Düzgün tələffüzü deyin.

açıq – [...]

işıq – [...]

azadlıq – [...]

VURĞU

ürəkli
əyilməyən
azadlıq

◆ Fasilələrə və düzgün tələffüzə diqqət yetirin.

Od ürəkli, od nəfəsli diyarımsan
Ocağına canım qurban, Azərbaycan!
Əzilsən də, əyilməyən vüqarımsan
Bu çağına canım qurban, Azərbaycan!

Savaşlardan **alın?****açıq** çıxan zaman
Tarixlərə bağışladın neçə qurban.
Hər qonşuda bir parçası əsir qalan
Torpağına canım qurban, Azərbaycan!

Neçə gizli sərvət yatır qucağında,
Neçə ölkə od aparır ocağından.

Azadlığın al rəmzi var bayrağında
Bayrağına canım qurban, Azərbaycan!

Hər uğurun gələcəyə bir yol açır,
Hər dost ilə xoş niyyətin işıq saçır.
Hər millətə, hər məzhəbə isti, açıq
Qucağına canım qurban, Azərbaycan!

Başım üstə **məğrur?****məğrur** dalğalanan
Bayrağına canım qurban, Azərbaycan!
Ruhuma büt, cismim üçün vətən olan
Torpağına canım qurban, Azərbaycan!

Nəriman Həsənzadə

- 1 “Azərbaycan” mahnısını musiqi sədaları altında dinləyərkən hansı hissləri yaşadınız?
- 2 Oxuyarkən və dinləyərkən hisslərinizdə, düşüncələrinizdə fərq oldumu?

3 Şeiri bəyəndinizmi? Səbəbini izah edin. Diqqətinizi daha çox nə çəkdi? Şeir sizdə hansı hissləri oyatdı?

4 Şair təənnüm üçün nəyi əsas obyekt kimi seçmişdir?

1. vətəni

2. milləti

3. təbii
sərvətləri

5 Şeirdəki əsas fikri müəyyən edin.

6 Şair seçdiyi obyektə necə münasibət bəsləyir?

7 Xalqımıza məxsus tolerantlıq, digər xalqlara hörmətlə yanaşma hansı misralarda öz əksini tapmışdır?

8 Azərbaycanın dünəni və bu günü şeirdə necə təqdim olunur?

9 *Əsir* və *əsr* sözlərini ifadə etdiyi mənə baxımından fərqləndirin. Həmin sözləri cümlədə işlədin.

10 II bənddə işlənən *parça* sözünün izahına aşağıdakılardan hansı uyğun deyil?

- Buruqların dörd bir tərəfində kağız və taxta parçaları gözə dəyirdi.
- O, İlyas Əfəndiyevin “Söyüdlü arx” romanından bir parça oxudu.
- Qadın bir parça çörəyi kağıza бүkdü.
- İri, işləməli sandıq parçalarla dolu idi.
- İri güzgü yerə düşdü və parça-parça oldu.

11 Sıranı yaxınmənalı sözlərlə tamamlayın.

vüqar

?

12 “Azərbaycan dünənim, bu günüm, sabahım!” adlı təqdimat hazırlayın.

Təqdimat hazırlamaq üçün:

- ✓ plan tərtib edin.
- ✓ konkret bir mövzu (tarix, abidələr, memarlıq və s.) seçə bilərsiniz.

QAYIDIŞIN MÜBARƏK

(ixtisarla)

Sənsiz keçən otuz il saçımızı ağartdı,
Saraltdı bu ayrılıq gözümüzün kökünü.
Quşlar səsinə qısıb qəlbimizə sığındı,
Əydi kürəyimizi otuz ilin duz yükü...

Əl yoxdusa, nə sayaq qucasan kainatı,
Səs yoxdusa, gecələr necə dua edək biz?!
Otuz ilin yükünü çiynilərindən atıb
Böyük zəfərə doğru getdi igidlərimiz...

Torpaq – oğul qoxulu, Vətən – ana ətirli,
Otuz ilin qürubu çevrildi dan yerinə!

Sildik yaddaşımızdan ən idbar xəyanəti,
Ən rüsvayçı ləkəni qoparıb atdıq yenə!

Yenə doğur al günəş otuz il əvvəlkitək –
Otuz il əvvəlkitək açılır yenə səhər.
Şuşam – əbədi dünyam! Qayıdışın mübarək!
Haqqımızdır bu heyat! Haqqımızdır bu zəfər!

Qayıdışın mübarək... bu söz, bu iki kəlmə
Nəğmə kimi səslənir dodaqlarda bu axşam.
Otuz ilin yükünü atıb çiynlərimdən
Gözlərindən öpürəm sənin, qəhrəman Şuşam!

Nigar Həsənzadə

◆ Şeiri oxuyarkən fasilələrə diqqət yetirin.

1. Şeirdə nədən danışılır?
2. Müəllif hansı hissləri yaşayır və bunları oxucuya necə çatdırır? Bu hissləri siz də yaşadınız mı?
3. “Otuz il əvvəlkitək yenə açılır səhər” misrasını necə başa düşürsünüz? Bu misra vasitəsilə sizə hansı fikirlər aşılanır?
4. Şeirinin adını bəyəndiniz mi? Müəllif şeirini niyə belə adlandırmışdır?

“Qəhrəman Şuşam” mövzusunda yığcam əsə yazın.

Rəssam Elturan Avalov

SALAM, ƏSGƏR

(ixtisarla)

Salam, əsgər! Sən bu gün bir millətin, dövlətin tarixini yazırsan – Şərəf tarixini! Sən son 100 ilin qalibisin! Torpaq sən qələbənlə Vətən, Yurd olur!

Cadar-cadar olmuş torpaq zəfərinlə dirçələcək, özünə gələcək. Oyanıb sənə: “Axır ki, gəldin!” – deyərək salamını alacaq, salam verəcək.

Sən şanlı, qalib ordunun əsgərisən: millətə, dövlətə Qələbə sevincini bəxş edən-sən. Sən millətin qürurunu özünə qaytardın. Sənin sayəndə başımızı dik tutub gəzə bildik, mənim əziz əsgərim! Sən ədaləti bərpa edənsən. Başqa ölkənin torpağını zəbt etmərsən, kimsənin torpağında gözün yoxdur. Öz torpağını işğalçıdan azad edirsən, öz torpağını qoruyursan.

Var ol, əsgər! Hamının indi gözü səndədir: atan, anan, bacın, kiçik qardaşın sənə arxalanır. Millət, dövlət sənə güvenir, etibar edir. Sən Vətəni qoruyursan, güclüsen, rəşadətli-sən. Sən işğalçıya kim olduğunu döyüş meydanında göstərdin. Özminlə, mübarizliyinlə istənilən yeri ala biləcəyindən qorxan düşmən geri çəkilir.

Bilirəm ki, silahsız, dinc əhaliyə güllə atmayacaqsan. Çünki sən Azərbaycan əsgərisən. Yaşadığın bu günlər həyatının ən yaddaqalan günləri olacaq. Bütövləşən Vətəni qoruduqca daha böyük sevgi ilə sevecəksən. İnsan qoruduqlarını daha çox sevir.

Əsgərimizə bu qədər sevgini, inamı görməmişdim. Bunu döyüşünlə, qələbənlə qazandın. Hamımızın doğmasına çevrildin. Ölkənin sevimlisi olmaq böyük xoşbəxtlikdir.

Hər dəfə işğaldan azad etdiyin yerlərə Azərbaycan bayrağını sancanda xalqın üzündəki sevinci, yəqin, təsəvvür edirsən. Bu xalq o sancılan bayraqlarla özünə gəlir, qələbə sevincinin necə şirin olduğunu duyur, sənə bir ağızdan: “Var ol, AFƏRİN, mənim ağıllı balam!” – deyir.

Sən milləti məğlub vətəndaş adından xilas etdin. Qələbə sevinci ilə evinə, ailənə sağ-salamat qayıt. Sən bu dövlətə hələ çox lazımsan. Döyüş əzmin, mübarizliyin gələcək nəsillərə nümunə olacaq. Sən artıq bir ailənin, bir elin yox, xalqın sevimlisən, xalqın qəhrəmanısən.

Var ol, mənim igid balam!

Zəfərin mübarək, Azərbaycan əsgəri!

Rəfail Tağızadə

- ✓ Məktubun yazılma səbəblərini göstərin.
- ✓ Mətnə Azərbaycan əsgəri necə təqdim edilir?
- ✓ “Qayıdışın mübarək!” şeiri ilə “Salam, əsgər” mətnini məzmun baxımından müqayisə edin və fikirlərinizi ümumiləşdirib nəticə çıxarın.

LAYİHƏNİN YEKUNU

BÖLMƏNİN ƏVVƏLİNDƏ VERİLMİŞ SUALLARI CAVABLANDIRIN:

- ◆ Bölmə nə üçün “Vətənim Azərbaycan” adlandırılmışdır?
- ◆ “Vətən tərbiyəsi haradan başlanır?” sualına cavab tapa bildinizmi? Cavabınız nə oldu?
- ◆ Vətənin şanlı tarixini qarış-qarış gözdikcə nələri öyrəndiniz?
- ◆ Bu öyrənmənin və öyrəndiklərinizin sizə təsiri necə oldu?
- ◆ Özünüz üçün hansı nəticəni çıxardınız?

- ✓ Bölmə üçün açar cümlə seçə bildinizmi? Həmin cümlə nə oldu?
- ✓ Hər mətdən çıxan cümlələrdən istifadə edə bilərsiniz.

**Bölmədən nə
öyrəndiniz?**

VƏTƏNİ SEVMƏK
AİLƏDƏ ÖYRƏDİLİR.

VƏTƏNPƏRVƏRLİK TƏRBİYƏSİ-
NİN ƏSASI AİLƏDƏ ATA-ANA
TƏRƏFİNDƏN QOYULUR.

VƏTƏNİN HƏR QARIŞI
MÜQƏDDƏSDİR.

MÜƏLLİM DƏ BİR
QƏHRƏMANDIR.

XALQIN TALEYİ HƏMİ-
NİN TALEYİ OLMALIDIR.

VƏTƏNİM AZƏRBAY-
CANI QORUMALIDIQ.

1 Öyrəndikləriniz əsasında “Öncə Vətən” mövzusunda hekayə (esse) hazırlayın.

Əgər hekayə yazacaqsınızsa:

- ◆ Həyat hadisəsi düşünün.
- ◆ Seçdiyiniz hadisə real həyatdan və ya oxuduğunuz bədii əsərdən götürülə bilər.
- ◆ Obrazlar yaradın və onları adlandırın.
- ◆ Hadisələrin ardıcılığına və yığcamlığına diqqət yetirin.

QEYD:

Bunlar nümunə üçün verilmişdir. Hekayəniz üçün ideyanı da özünüz düşünə bilərsiniz.

HEKAYƏNİN İDEYASI:

- ◆ Vətənin kiçik bir daşı da müqəddəsdir.
- ◆ Vətənin hər qarışı vətəndir.
- ◆ Vətənim olmasa, övladı da olmaz.

TƏLİMAT:

- ✓ Hekayənizin mövzusu ilə bağlı əlavə məlumat toplayın.
- ✓ Məlumatları hekayənizə olduğu kimi daxil etməyin. Sadəcə, onlardan istifadə edin.
- ✓ Obrazların xarici görkəminin təsvirini unutmayın.
- ✓ Onların dialoqunun canlı və təbii olmasına çalışın.
- ✓ Yeri gəldikcə abzası və ya mövzuya uyğun rəsm də çəkə bilərsiniz.

Sözlərin düzgün yazılışına, durğu işarələrindən düzgün istifadəyə diqqət yetirin.

II

BÖLMƏ

BİZ VƏTƏNİN SABAHIYIQ

1. LAYİHƏ: “BİZ VƏTƏNİN SABAHIYIQ”
2. PEŞƏLƏR NECƏ YARANIB?
3. AİLƏM VƏ PEŞƏ
4. PLANLAŞDIRMA
5. DİPLOMSUZ MÜHƏNDİS
6. BALACA AŞPAZ
7. KÖHNƏ ARABA
8. SÜRÜCÜ
9. SƏRHƏDƏ GEDƏN YOL

*Unutmayın ki, bu gün çıxdığınız hər
pillə sabahkı həyatınızın təməlidir.*

Vilhelm Rayx

**Adım
.....dır.**

Bu bölmədəki layihəni icra
etməkdə mən sizə yardımçı
olacağam. Sizinlə birlikdə peşəle-
rin tarixini araşdıracaq, uğurlu
peşə sahibi olmaq üçün planlaşdırıl-
manın aparılmasını, seçdiyiniz
sənətdə uğur qazanmaq üçün
nə etməli olduğunuzu öy-
rənəcəksiniz.

LAYİHƏ:

Biz Vətənin sabahıyıq

- ◆ Sizcə, layihə nə üçün “Biz Vətənin sabahıyıq” adlanır?
- ◆ “Vətənin sabahı” dedikdə nə başa düşürsünüz?
- ◆ “Vətənin sabahı” olmaq üçün nə etmək lazımdır?

Mən sürücü görürəm
Böyüyəndə özümü.
Yeni “Zəfər yolu”nda,
Deyəcəyəm sözümü!

Mən də mühəndis olub,
Hər yere yol çəkəcəm.
Şuşada – Qarabağda,
Neçə körpü tikəcəm.

Mən idmanı seçirəm,
Futboladır marağım.
Bayrağımla birlikdə
Ucalsın səs-sorağım.

*Siz gələcəkdə
hansı peşənin
sahibi olmaq
istərdiniz?*

- ◆ Seçdiyiniz peşənin üstünlükləri, çətinliyi, faydaları haqqında məlumatlısınız mı?
- ◆ Araşdırma aparmısınız mı?

*Dostlarınızın seçimlərinə
münasibət bildirin. Onlar nə
üçün bu peşələri seçmişlər?*

Dünya mətbəximizdən
Götürür öz payını.
Aşpaz olub onların
Artıracam sayını.

Mən sərhədçi olacam:
Vətənin keşiyində!
Qoy rahatca uyasun
Körpələr beşiyində!

Qurban Təbiətoğlu

BİZ VƏTƏNİN SABAHIIYIQ

adlı layihəni icra etmək üçün sizə nə etmək lazımdır?

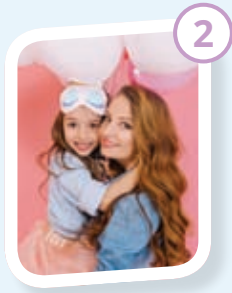
*Layihəni icra etmək və sualları
ətraflı cavablandırmaq üçün:*

Müzakirələr zamanı aşağıdakıları diqqət mərkəzində saxlayın:

- ◆ Seçdiyiniz peşə haqqında fikirlərinizi, düşüncələrinizi ətrafındakı insanlara çatdırma bilmisənmi?
- ◆ Arzu etdiyiniz peşənin məzmununu, əmək şəraiti, əməkhaqqı və karyera imkanları haqqında hansı məlumatlara maliksən?
- ◆ Arzusunda olduğun peşəyə yiyələnmək üçün nə edirsən?
- ◆ Seçəcəyiniz peşə və ixtisas yönümündə bacarıq və qabiliyyətini sınıamısanmı? Bunlar seçəcəyiniz peşənin tələblərinə uyğun gəlirmi?
- ◆ Ən yüksək qiymətləndirdiyiniz qabiliyyətin nədir?
- ◆ Fiziki imkanların və sağlamlıq vəziyyətin seçdiyiniz peşənin tələblərinə uyğun gəlirmi?
- ◆ Seçdiyiniz peşənin cəmiyyət və insanlar üçün faydalı və lazımlı olmasını əsaslandır.

valideynlərimin
münasibəti və
məsləhəti

dostlarımin
münasibəti və
məsləhəti

Seçdiyim PEŞƏ və

özümün
münasibəti

müəllimlərimin
münasibəti və
məsləhəti

?

sinif rəhbəri-
min münasibəti
və məsləhəti

?

?

✓ *Daha kimlərdən məsləhət almaq istərdiniz?
Nə üçün?*

Onlardan hansı məsləhəti eşitmək istərdiniz?

✓ *Sizcə, seçdiyiniz peşə ilə bağlı sizə nə məsləhət verə bilər?*

Peşələr haqqında məlumat əldə etdikdən sonra təqdimat hazırlayın.

Təqdimat hazırlamaq üçün:

- ◆ Peşə və sənət sahələrinin nə zaman meydana gəldiyini araşdırın.
- ◆ Peşələrin yaranmasını zəruri edən səbəbləri araşdırın.
- ◆ Fikirlərinizi faktlarla təsdiq edin.
- ◆ Təqdimatınıza şəkillər əlavə edin.

PEŞƏ NƏDİR?

- ◆ Müəllim, valideyn və şagirdlər arasındakı dialoqu genişləndirin. Dialoqla bağlı fikirlərinizi bildirin. Siz müəllimin suallarına necə cavab verərdiniz? Natamam cümlələri tamamlayın.

1

“

Peşə
nədir?

İnsanın
məşğul
olduğu iş

2

“

Peşə elə bir
sahədir ki,
insandan
...

3

“

Yəqin ki,
peşəyə sahib
olmaq üçün
...

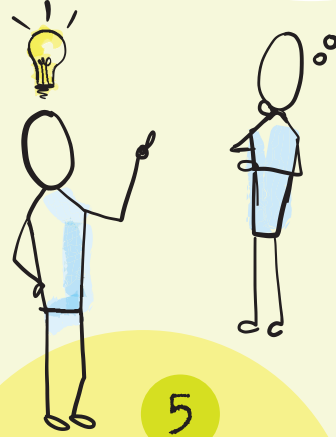
Peşənin sirlərinə
necə və harada
yiyələnmək olar?

“

Siz bu gün şagirdsiniz. Ancaq məktəb illəri tez keçəcək və siz peşə seçimi qarşısında qalacaqsınız. Peşənin düzgün seçilməsi insanın həyatında əhəmiyyətli və vacib məsələdir. Düzgün peşə seçiminə sizin və vətənin taleyi asılıdır.

4

Sizcə, nə üçün müəllim şagirdlərə “Düzgün peşə seçiminə sizin və vətənin taleyi asılıdır” deyir? Siz bu fikirle razısınız mı?

5

“

Əgər bu gün “Mən kim olacağam?” sualı üzərində düşünsəniz, tədricən seçdiyiniz sahənin inceliklərinə bələd olsanız, ...

6

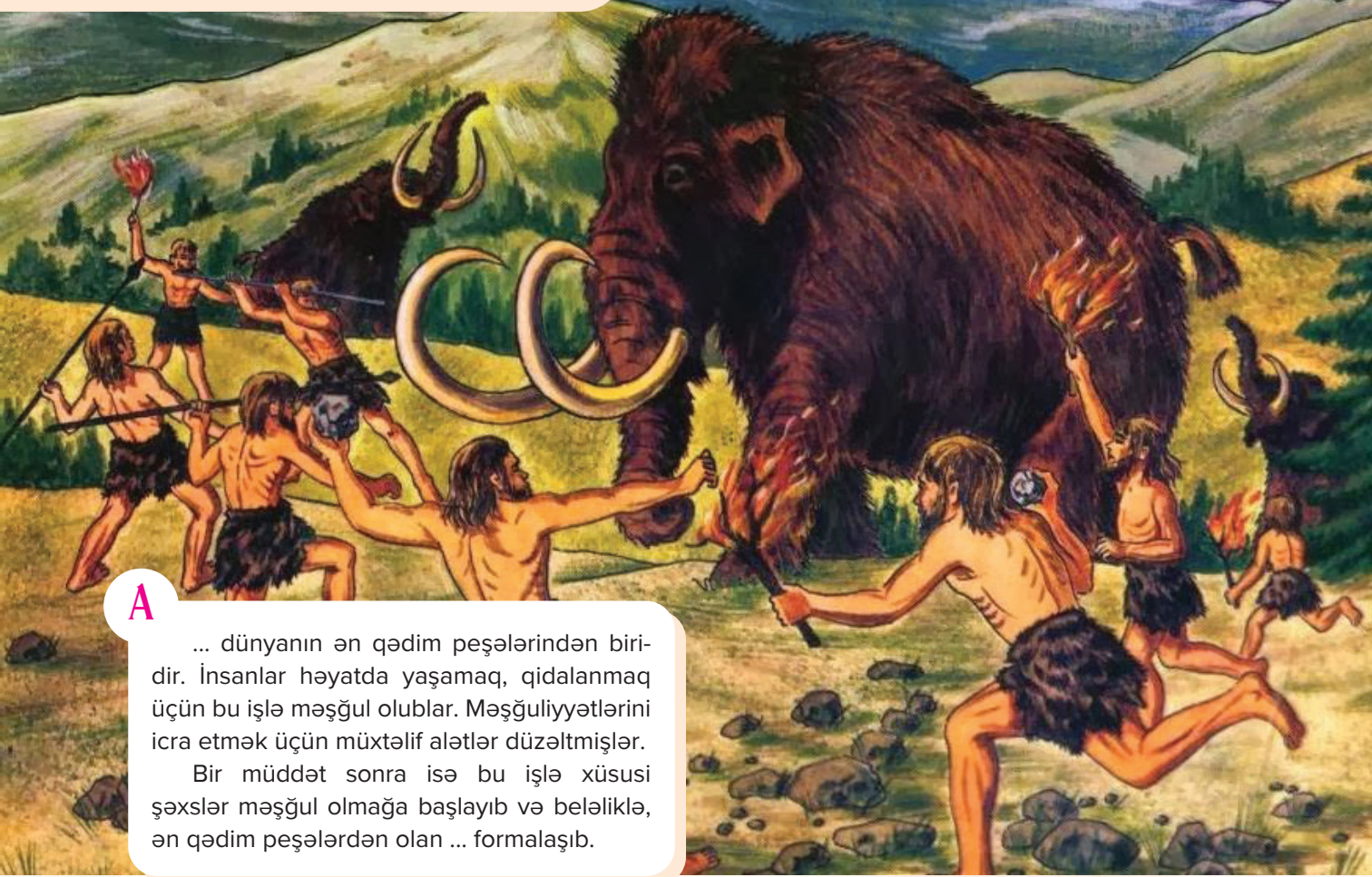
Sizcə, müəllim fikrini necə tamamlayacaq?

PEŞƏLƏR necə yaranıb?

1 Verilmiş məlumatları oxuyun. Yoldaşlarınızla müzakirə aparıb onların əsasında nöqtələrin yerinə məlumatı ümumiləşdirən peşə adlarını yazın.

Qədim peşələr haqqında nə bilirsiniz? Sizcə, onlardan hansı müasir dövrə qədər gəlib çıxmışdır? Hazırda bu peşələrdən hansılar aktuallığını itirməyib?

A

... dünyanın ən qədim peşələrindən biridir. İnsanlar həyatda yaşamaq, qidalanmaq üçün bu işlə məşğul olublar. Məşğuliyyətlərini icra etmək üçün müxtəlif alətlər düzəltmişlər.

Bir müddət sonra isə bu işlə xüsusi şəxslər məşğul olmağa başlayıb və beləliklə, ən qədim peşələrdən olan ... formalaşmış.

B

Qədimdə insanların paltarsız gəzməsi, soyuq havalarda qorunmaq kimi zərurətlər peşəsinin inkişafına səbəb olub. Bu məqsədlə insanlar təbiətin onlara verdiyi nemətlərdən: istifadə ediblər. 500 min il əvvələ aid nümunələrinin Afrikadan tapılması bu peşənin qədimliyini göstərir.

Müasir dövrdə bu sahə necə inkişaf etmişdir?

C

... qədim sənət növlərindən biridir. Mağara divarlarına çəkilmiş ... bu peşənin qədim tarixə malik olduğunu göstərir.

Bu sahənin ilk "yaradıcısı" neandertallar hesab olunur.

Tarixə düşən qədim rəsmlərin neandertal insan tərəfindən çəkildiyi deyilir.

Azərbaycanda bu sənətin ilk qədim nümunələri haqqında nə bilərsiniz? Belə nümunələrə harada rast gəlmisiniz?

D

İnsanlar hələ qədim zamanlardan və məşğul olublar. Onlar, əsasən, dənli bitkilər əkməmiş, ovlanmış heyvanları əhliləşdirmiş və təsərrüfatda onlardan istifadə etmişlər. 13 min il əvvəl qədim Mesopotamiyada formalaşan bu peşə hazırda məşhur biznes sahəsinə çevrilib.

Texniki vasitələrin inkişafı bu sahəyə, sizcə, hansı müsbət dəyişikliklər gətirmişdir? Fermerlərlə bağlı hansı məlumatla maliksiniz?

E

Dünyanın ən qədim peşələrindən biri Tarixi qədim olan bu sahənin qədim Mesopotamiyada yaranması söyleneir. Əvvəllər köçəri həyat tərzini sürən insanlar ilk dəfə bu bölgədə daimi yaşayış yerləri inşa etmişlər. Onlar əvvəlcə budaq və ağac kütüklərindən, sonra isə digər materiallardan istifadə etmişlər.

Bu sahənin quruculuq işlərində rolunu necə izah edərdiniz?

2 Məlumatlara əsasən demək olar:

- ◆ İnsanlar hər zaman axtarışda olmuşlar.
- ◆ İnsanlar inkişaflarını təmin etmək üçün daim çalışmışlar.
- ◆ İnsanlar hər zaman yeniliklərə can atmış, onu öyrənib tətbiq etməyə çalışmışlar.

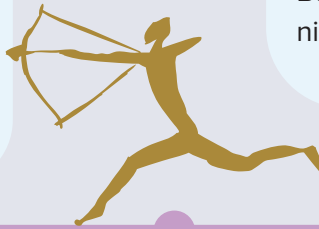
PEŞƏLƏR: QƏDİMDƏN BU GÜNƏ

- 3 Oxuduqlarınız və bildikləriniz əsasında “Peşələr: qədimdən bu günə” adlı inkişaf xəritəsi hazırlayın. Xəritədə bir sahənin digər sahələrə başlanğıc verdiyini əsaslandırın.

Qədim insanlar bu təsvirlər vasitəsilə adət-ənənələri, həyat tərzini, məşğuliyyətləri, düşüncələri haqqında məlumat vermişlər.

Bu təsvirlər və onların öyrənilməsi başlanğıc vermişdir:

Memarlıq

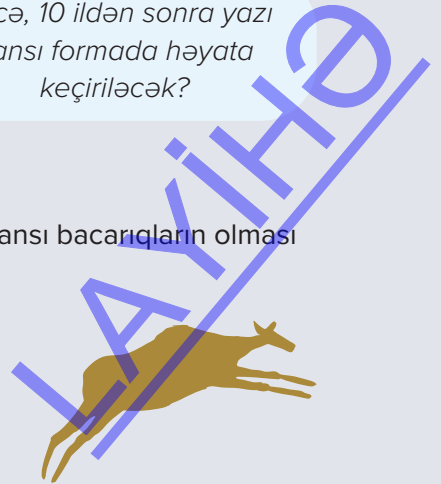
Rəssamlıq

Yazı

Sizcə, 10 ildən sonra bu sahələrə ehtiyac olacaqmı?

Sizcə, 10 ildən sonra yazı hansı formada həyata keçiriləcək?

- 4 Sizcə, peşələrin inkişafı və təkmilləşməsi üçün insanda hansı bacarıqların olması vacibdir? Fikirlərinizi əsaslandırın.

MÜZAKİRƏ

İşğaldan azad edilmiş torpaqlarımızda quruculuq işləri aparmaq üçün hansı peşə adamlarına ehtiyac vardır? Niyə belə hesab edirsiniz?

- 5 Bir anlıq təsəvvür edin ki, keçmişdəsiniz. Qədim insanlardan birisiniz. Hansı sahə ilə məşğul olardınız? Keçmişdən gətirdiyinizi gələcəkdə necə dəyişərdiniz və necə tətbiq edərdiniz?

Təsəvvür edin ki, 10 ildən sonra seçdiyiniz peşə aktual deyil. Yeni sahələr yaranmışdır. Sizcə, hansı sahələr yarana bilər? Təxəyyülünüz əsasında onlardan birini müəyyən edib (təklif də edə bilərsiniz) esse yazın.

- Esse yazarkən şəkildən də istifadə edə bilərsiniz.

Keçmişdən gələcəyə nəyi gətirərdiniz?

- 6 Şəkildə gördüklərinizi təsvir edin. Kim nə işlə məşğul olur? Bu təsvir sizə qədim insanların həyat tərzini barədə hansı məlumatları verir?

AİLƏM VƏ PEŞƏ

Araşdırma

Peşələrin tarixini öyrəndikdən sonra bu qərara gəldim ki, ailəmin niyə məhz bu peşəni seçdiklərini, həmin peşələrin vacibliyi və əhəmiyyətini, onların maraqlarına uyğunluğunu araşdırım.

- Araşdırmam üçün şəkilli təqdimat formasını (forma seçməkdə sərbəstsiniz) seçdim.
- Plan tərtib etdim.
- Təqdimat hazırladım (təqdimatı müxtəlif sxemlər, şəkillər, maraqlı məlumatlarla zənginləşdirmək olar).

Siz də mənim kimi ailənizlə bağlı araşdırma aparıb təqdimat hazırlayın.

Təqdimata nümunə:

1

Peşələr müxtəlifdir. Onların hər biri vacib və əhəmiyyətliyəldir.

2

MƏQSƏD

- ◆ Ailəm haqqında ümumi məlumat
- ◆ Valideynlərimin peşəsi haqqında məlumat
- ◆ Onların öz peşələrini seçmə səbəbi
- ◆ Onların öz peşələrinə olan marağı
- ◆ Müxtəlif peşələrə maraq oyatmaq, hörmət və məhəbbətlə yanaşmağı göstərmək
- ◆ Peşələrin mənəvi və etik normaların tərbiyə edilməsində rolunu göstərmək
- ◆ İnsan öz peşəsinə yiyələnmək üçün hansı xarakterə malik olmalıdır?

3

BU MƏNƏM

Salam! Mənim adım Yunisdir. Mənim 12 yaşım var. 7-ci sinifdə oxuyuram. Ailəm 4 nəfərdən ibarətdir: atam, anam, qardaşım (*bacım*) və mən. Mən hələ ki, şagirdəm. Ancaq gələcək fəaliyyətim üçün seçim etməliyəm. İndidən kim olacağımı müəyyənləşdirməliyəm. Ona görə də valideynlərimdən onların peşələri, niyə məhz bu sahəni seçdiklərini öyrənmək qərarına gəldim.

4

Atam Fərid İsrailov baş dizaynerdir. O, istehsal olunan məhsulların reklam edilməsi ilə məşğul olur. Atamın işi araşdırma tələb edən çox maraqlı, yaradıcı və əhəmiyyətli bir işdir. İnsanlar reklam vasitəsilə yeni məhsullar, onların keyfiyyəti, tərkibi, qiyməti və s. haqqında məlumat əldə edirlər.

Anam Jalə İsrailova mühasibdir. O, insanların əməkhaqqını hesablayır. Anamın işi dəqiqlik və məsuliyyət tələb edir.

5

Babam İmran İsrailov uzun müddət sərhədçi olub, vətənimizin sərhədlərini qoruyub. O hər bir işində dəqiq, məsuliyyətli və ayıqdır.

Nənəm Şəfiqə İsrailova məktəbdə biologiya müəllimidir. O, şagirdlərinə qayğı ilə yanaşır, fənnini həvəslə onlara öyrədir. Nənəm çox savadlıdır. O, peşəsini çox sevir.

6

Babam Sabir Ağayev elektrik mühəndisidir. O, işində təhlükəsizlik qaydalarına dəqiqliklə əməl edir. İnsanların işıqsız qalmasına razı olmur.

Nənəm Nəcibə Ağayeva xəstəxanada həkimdir. O, insanların sağlamlığının qayğısına qalır. Nənəm xəstələrinə qayğı ilə yanaşır, onları müalicə edir.

7

Məktəbli qardaşım Yusif gələcəkdə mühəndis olacaq. Ailəmizdə müxtəlif peşələr var: dizayner, müəllim, mühəndis, mühasib, sərhədçi, həkim... Bu peşələrin hər biri vacib və əhəmiyyətlidir. Əsas odur ki, hər biri öz peşəsini sevir. Bir xüsusiyyəti də müəyyən etdim ki, onların xarakterləri seçdiyi peşəyə uyğun gəlir.

Mən kim olacağımı hələ müəyyənləşdirməmişəm....

?

MÜZAKİRƏ

Sənət insanı zəhmətə alışdırır. Zəhmət isə əxlaq və sağlamlığın açarıdır. (Abdulla Şaiq)

- 1** Fateh yol polisi olmaq istəyir. O seçdiyi ixtisasla bağlı aşağıdakıları müəyyənləşdirir və özü üçün yol xəritəsi hazırlayır.

◆ Nümunədən istifadə edərək seçəcəyiniz peşə ilə bağlı fikirlərinizi bildirin.

Hazırlayacağınız təqdimat əsasında aşağıdakı suallara cavab tapmağa çalışın.

- ✓ Peşələrin mənəvi və etik normaların tərbiyə edilməsində rolu nədir?
- ✓ İnsan öz peşəsinə yiyələnmək üçün hansı xarakterə malik olmalıdır?

Öz dünyagörüşünü, maraqlarınıza uyğun olan peşəni seçmək üçün özünüz üçün yol xəritəsi hazırlayın.

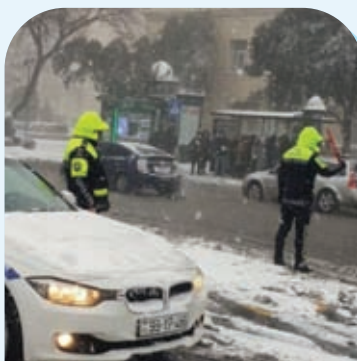
DÖVLƏT YOL POLİSİ

1

Dövlət yol polisinin işi:

- yol hərəkəti qaydalarının düzgün yerinə yetirilməsinə nəzarət edir;
- nəqliyyat və piyadaların küçə hərəkətlərini nizamlayır;
- yol-nəqliyyat hadisələrində sürücülərə, sənişinlərə, piyadalara və zərərçəkənlərə kömək göstərir.

2

Yol polisinin əmək şəraiti və iş yeri:

- ilin bütün fəsillərində, hər cür hava şəraitində açıq hava və yollar.

3

Yol polisi bilməlidir:

- yol hərəkəti normativlərini və qaydalarını;
- hərəkətin təhlükəsizliyinin təmin olunması qaydalarını.

- 2** Təkcə insan peşələri seçmir, peşələr də insanları “seçir” ifadəsini necə başa düşürsünüz?

4

Yol polisi bacarmalıdır:

- nəqliyyat vasitələrini idarə etməyi;
- müxtəlif xarakterli insanlarla ünsiyyət yaratmağı;
- ekstremal situasiyalarda tez qərar qəbul edə bilməyi.

5

Yol polisi yiyələnməlidir:

- yüksək fiziki hazırlığa;
- diqqəti bir neçə obyekt üzərinə paylaya bilmək qabiliyyətinə;
- güclü yaddaşa.

6

Dövlət yol polisinin zəruri peşə keyfiyyətləri:

- güclü fiziki hazırlıq;
- hadisə və proseslərə tez reaksiya verə bilmək;
- cəldlik;
- çeviklik;
- diqqəti bir neçə obyekt üzərinə paylaya bilmək;
- soyuqqanlılıq;
- görmə yaddaşına malik olmaq.

7

Tibbi əks göstərici:

- fiziki zəiflik;
- boyun kiçik olması;
- görmə və eşitmə orqanlarının zəif olması;
- əsəbilik;
- hafizə və yaddaşın qeyri-mütəşəkkilliyi.

MƏN KİM OLMAQ İSTƏYİRƏM

- ◆ Peşəni seçərkən nəyə diqqət yetirməlisiniz? Seçilən sahə haqqında nə üçün ətraflı məlumata malik olmaq lazımdır?

“

İnsanın görəcəyi iş maraqlı və zövqverici olmalıdır.

Bəs siz necə düşünürsünüz?
Siz kim olmaq istəyirsiniz?
Nə ilə məşğul olmaq sizə xoş gəlir? Hansı peşə sahəsini seçmək istəyirsiniz?

*Seçməkdə çətinlik çəkirsə, təqdim etdiyimiz **SORĞU** sizə yardım edə bilər.*

Bunu müəyyən etmək üçün suallara cavab ver.

* Mən çox sevirem:

- A. oyun oynamağı
- B. konstruktorlarla oynamağı
- C. ev işlərində kömək etməyi
- D. müəllimlik etməyi
- E. əl işləri düzəltməyi

* Mən sevimirəm:

- A. dəftərdə yazı yazmağı
- B. işsiz oturmağı
- C. riyaziyyat dərslərini
- D. çertyoj çəkməyi
- E. rəsm çəkməyi

* Asudə vaxtlarımda:

- A. nə işə düzəlirəm.
- B. anamla (atamla) yemək hazırlayıram.
- C. intellektual verilişlərə baxıram.
- D. fotolar çəkirəm.
- E. şeir yazıram.

* Mənim sevimli məşğuliyyətim:

- A. riyaziyyat
- B. fiziki tərbiyə
- C. hekayə oxumaq
- D. musiqi ilə məşğul olmaq
- E. rəsm çəkmək

Dostlarınızın xəyallarını, arzu və istəklərini cümlə şəklində təqdim edin.

Sizcə, onlar seçdikləri peşə ilə hansı faydaları vermiş olacaqlar? Fikirlərinizi faktlarla əsaslandırın.

*** Mənim xoşuma gəlir:**

- A. gəlir və xərclərimi hesablamaq
- B. heyvanlara qulluq etmək
- C. xarici dil öyrənmək
- D. fantaziyalar qurmaq
- E. ulduzları müşahidə etmək

*** Mən istərdim ki ...**

- A. nəşə icad edim
- B. kimisə xilas edim
- C. maşın sürüm
- D. musiqiçi olum
- E. aktyor olum

İndi hesabla: hansı hərflər daha çox alındı?

A hərfləri

Mühəndis, mühasib, iqtisadçı, hüquqşünas

B hərfləri

Həkim, xilasedici, polis, idmançı

C hərfləri

Tarixçi, yazıçı, tərcüməçi, jurnalist, sürücü

D hərfləri

Yazıçı, musiqiçi, fotoqraf, konstruktor

E hərfləri

Rəssam, aktyor, şair, astronom

Nəticə ilə razısınız mı? Niyə?

PLANLAŞDIRMA

Mətni oxuyarkən mötərizədəki sözlərdən uyğun olanını seçin.

ORFOEPIYA

məqsəd – [...]

dəqiqliklə – [...]

VURĞU

məqsəd

dəqiqliklə

Yəqin ki, hər birinizin ürəyində bir arzu yatır: *bir sənət və ya peşə sahibi kimi uğurlu insan olmaq, faydalı olmaq, nəyi isə yaratmaq, nə isə qurmaq və ya yenisini yaratmaq...* Hər birimiz uğur qazanmaq istəyirik. Amma bəzən nə etmək və haradan başlamaq lazım olduğunu bilmirik.

- ◆ Sizcə, insan ancaq düşünməklə məqsədlərinə çata bilərmi?
- ◆ Uğur qazanmaq üçün nə etmək lazımdır?

Uğurun ilkin şərti məqsədi düzgün müəyyənləşdirməkdir.

İkinci əsas şərt məqsədə çatmaq üçün aydın fəaliyyət planı hazırlamaqdır. Bu bütün sahələrdə belədir.

Məqsədə çatmağın **yolu** tək (çox, xeyli) çalışmada deyil, həm də ona doğru dəqiqliklə irəliləməkdən keçir. Uğurun ən (böyük, yüksək) zirvəsinə çatan insanlar aydın və ardıcıl fəaliyyət planı (hazırlayan, quran) insanlardır.

Sizcə, pillələri qalxmaq üçün insana nə lazımdır?

Sxemi tamamlayın və şərh edin.

Təsəvvür edin ki, seçdiyiniz peşəyə yiyələnmişiniz. İşə düzəlmək üçün siz müvafiq sənəd növündən istifadə etməlisiniz. Bu sənəd ərizə adlanır.

ƏRİZƏ

əməli yazı növüdür. Onun vasitəsilə bir adam və ya birliyin istəyi, fikir və şikayətləri müxtəlif orqanlara çatdırılır.

Ərizənin strukturu:

- ◆ Vərəqin yuxarı sağ tərəfində ərizənin ünvanlandığı şəxs, təşkilat və s. adı göstərilir.
- ◆ Yenə həmin hissədə ərizəni yazan şəxsin adı, soyadı, atasının adı, lazım gəldikdə, yaşadığı ünvan göstərilir.
- ◆ Vərəqin ortasında böyük hərflə ərizə sözü yazılır.
- ◆ Məzmun hissəsində ərizə yazanın fikirləri bildirilir.
- ◆ Sonda tarix və imza yazılır.
- ◆ Ərizəyə rəhbər şəxs tərəfindən dərkənar qoyulur və icrası üçün müvafiq tapşırıq verilir.

Ərizə ərəb sözü olub, demək, çatdırmaq, müraciət etmək mənalарına uyğun gəlir.

Ərizəyə verilən tələblər:

- Ərizənin başlığı, yəni kimə və kimdən yazılması dəqiq olmalıdır.
- Ərizənin məzmunu qısa, faktlar konkret olmalıdır.
- Ərizəni ərizəçi öz xətti ilə yazmalıdır.
- Ərizənin sonunda tarix (gün, ay, il) yazılmalı, ərizəçinin şəxsi imzası qoyulmalıdır.

ƏRİZƏYƏ NÜMUNƏ

Dərkənar
(razılıq və ya
imtina) burada
qoyulur.

_____ nömrəli məktəbin
direktoru Nigar Vahabovaya
_____ ünvanda yaşayan
Əliyeva Lalə Tahir qızı tərəfindən

Ə R İ Z Ə

Xahiş edirəm, məni rəhbəri olduğunuz məktəbə Azərbaycan dili müəllimi vəzifəsinə qəbul edəsiniz.

İmza: Əliyeva L.T.

26.08.2022-ci il

✓ Özünüz də müxtəlif mövzuda ərizə hazırlayın.

Mən belə qərara gəldim ki,

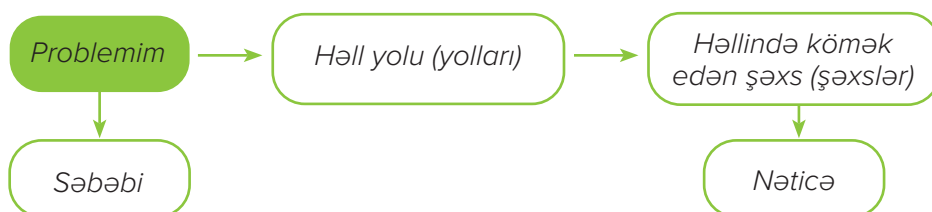
- 1 Seçdiyiniz peşəyə sahib olmaq üçün atacağınız addımların planını tərtib və təqdim edin.

Mən belə qərara gəldim ki,

- ✓ İlk növbədə, ... düzgün müəyyənləşdirəcəyəm.
- ✓ ...
- ✓ Daha sonra
- ✓ ...

- 2 Uğur insana nə üçün lazımdır?

- 3 Qarşınıza qoyduğunuz məqsədə çatmaqda hər hansı bir çətinliyiniz olubmu? Onu kiminləsə bölüşmüşünüzmü? Yoxsa “Mən bunun öhdəsindən gələcəyəm, zamanla hər şey həll olunacaq” deyib çətinliyi aradan qaldırmısınız? Əgər problemi həll etmisinizsə, həlli yollarını sxem şəklində təqdim edin. Yoldaşlarınızla müzakirə aparın.

- 4 *Yol* sözünü aşağıdakı mənada cümlələrdə işlədin.

- gediş-gəliş üçün ayrılmış hissə
- nəqliyyatın hərəkəti üçün ayrılmış hissə
- səfər, səyahət
- bir şeyi əldə etmək üçün üsul

✓ Mətnə tünd şriftlə verilmiş söz bu mənələrdən hansına uyğundur?

- 5 Sözləri mənə baxımından qruplaşdırın.

ardıcıl, istək, hazırlamaq, müvəffəqiyyət, irəliləmək, sistemli, arzu, uğur, düzəltmək, yüksəlmək, yerimək.

- 6 *Dəqiqliklə irəliləmək* ifadəsinin mənasını izah edin. Həmin ifadəni özünüə aid hər hansı bir hadisə ilə əlaqələndirib cümlədə işlədin.

- 7 *Plan* və *planlaşdırma* sözlərinin mənasını izah edin.

- 8 Mətnəki hansı sözləri həm də xüsusi isim kimi işlətmək olar? Sözləri cümlədə işlətməklə fikrinizi əsaslandırın.

- 9 Mətnə (səh. 66) hansı cümlələrin əvvəlinə müraciət bildiren söz artırmaq olar? Niyə belə hesab edirsiniz?

- 10 1-ci abzasın 1-ci cümləsində fərqləndirilmiş ifadələr arasında vergülün işlənmə səbəbini izah edin.

- 11 Verilmiş sözlərə mətdən seçməklə uyğun sözlər artırın.

	tutmaq		keçmək
	qazanmaq		çatmaq

- 12 Buraxılmış hərfləri əlavə etməklə sözləri köçürün və müvafiq şəkilçilər artırın..

V...tən, ç...rək, k...tab, kəpən...k, t...rpaq, s...nət, x...yal, ç...çək, uğ...r, əsg...r

✓ Hansı sözlər ahəng qanununa tabe deyil?

- 13 Mətdən əvəzlilikləri seçin, onların hansı nitq hissəsinin yerində işləndiyini deyin.

Nümunə:

Yəqin ki, hər birinizin ürəyində bir arzu yatır.

ismin yerində işlənmişdir

Həmin sözün yerinə *insan*, *uşaq* sözləri işlənə bilər.

- 14 Mətni oxuyun, tapşırıqları yerinə yetirin.

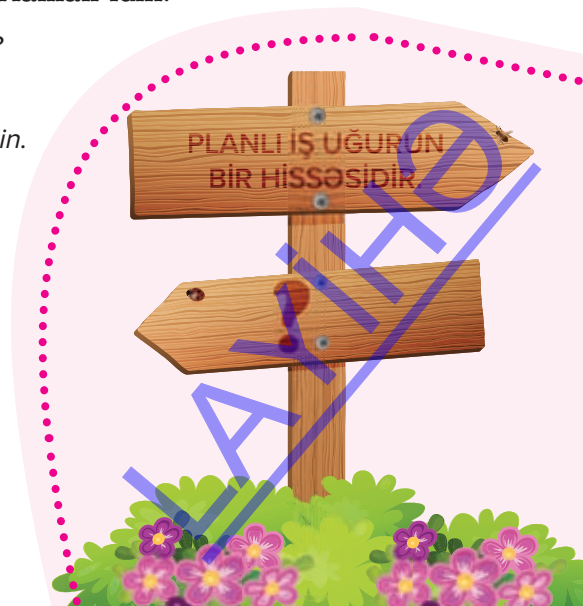
- ◆ 1-ci abzasda nöqtələrin yerinə buraxılmış saitləri əlavə edin.
- ◆ 2-ci abzasda nöqtələrin yerinə buraxılmış samitləri əlavə edin.
- ◆ 2-ci abzasın son cümləsində ahəng qanununa tabe sözləri seçin.
- ◆ Mötərizənin içərisinə hamı, biz, bizə, o, bu əvəzliliklərindən uyğun olanı artırın.

İstir...hət günü idi. (...) q...rara almışdıq ki, bazar günü məktəbin qarşısında görüşüb Güllü nənəgilə gedək. Yoldaşlarımızın hamısı vaxtında gəlib çıxdı. Biz yola düşdük.

Güllü nənə kəndimizin ən qocaman sakinidir. Qızlar Güllü nənənin ota...ını səli...yə saldı, çay dəmlədi, süfrə saldı. Biz isə heyətini təmizlədik, su daşıyıb ağacları suladıq. Daha sonra biz Güllü nənənin ətrafında toplasdıq. (...) (...) keçmişdən, tariximizdən, ədəbiyyatımızdan mara...lı məlumatlar verdi. Biz (...) söhbətdən çox şey öyrəndik. Güllü nənənin şəklini çəkdik. Çünki məktəbdə "Maraqlı şəxslər" rubrikası hazırlamalı idik.

- ✓ Uşaqların Güllü nənəgilə gəlməkdə məqsədi nə idi?
- ✓ Sizcə, onlar məqsədlərinə çatdılar mı? Nə üçün?
- ✓ "Güllü nənəgildə bir gün" mətni üçün plan tərtib edin.

- 15 Təsəvvür edin ki, nə işə yaratmaq, nə işə hazırlamaq, yaxud səfərə çıxmaq istəyirsiniz. Nəzərdə tutduğunuz fəaliyyətin məqsədini göstərin və planını hazırlayın.

Diplomsuz MÜHƏNDİS

ORFOQRAFIYA

Göy rəngdə verilmiş sözlər necə yazılmalıdır?

mesenat – messenat
sirini – sirrini
xeyriyyəçi – xeyriyyəçi

ORFOEPIYA

Hansı düzdür?

[Muxtarov] – [Muxdarov]
[ixdira] – [ixtira]
[iste: dad] – [isde: dad]

VURĞU

ancaq
sahibkár
kontéyner

OXUDAN
ƏVVƏL

Diplomsuz mühəndis dedikdə nə başa düşürsünüz?

1

Murtuza Muxtarov Azərbaycan tarixinə neft milyonçusu və **me...enat** kimi daxil olmuşdur. Onun ali texniki təhsili yox idi. Ancaq neft maqnatları içərisində neft yataqlarının **si...ini** və qazma işlərini Muxtarov kimi dərin-dən bilən ikinci bir sahibkar, bəlkə də, çətin tapılardı. O, qazma avadanlığını təkmilləşdirmiş, Abşeronda ilk dəfə olaraq 1100 metrlik quyu qazdırmışdır.

2 Neft milyonçusu 1917-ci ildə ilk dəfə taxtayonan dəzgah da ixtira etmişdir. Hazırda bu dəzgah Sankt-Peterburqdakı Dağ-Mədən İnstitutunda saxlanılır.

3 Murtuza Muxtarov neft sənayesi tarixində “Diplomsuz neft mühəndisi” kimi şöhrət tapmışdır. Öz-özünə öyrənən bu istedadlı ixtiraçı 1895-ici ildə dünyada “ilk”ə imza atır: metal ştanqlarla zərbəqazıma dəzgahını quraşdırır və bunun üçün dövlət patenti alır. Muxtarov bu ixtirasına “Bakı qazıma sistemi” adı vermişdir. İxtira etdiyi qazma aləti isə bütün dünyada “Muxtarov” adı ilə tanındı və bir çox ölkəyə ixrac edildi.

4 Murtuza 1890-nıncı ildə “Podrat qazma” kontoru yaratmışdı. Bu, Bakının Balaxanı, Suraxanı, Ramana və Sabunçu rayonlarında neft quyularının qazılmasında böyük rol oynamışdır. Belə ki o quyuların əksəriyyəti “Podrat qazma” kontoru tərəfindən qazılmışdı. Murtuza Muxtarovun adına avadanlıqları olan konteynerlər var idi.

5 Murtuza Muxtarov da neft hesabına varlananlardan biridir. Ancaq onun adı daha çox Bakıda neftçixarılma texnologiyasının inkişafı ilə bağlıdır.

6 Milyonçu xeyri...əçiliklə də məşğul olmuşdur. O bizə...

Murtuza Muxtarov

OXUDAN
SONRA

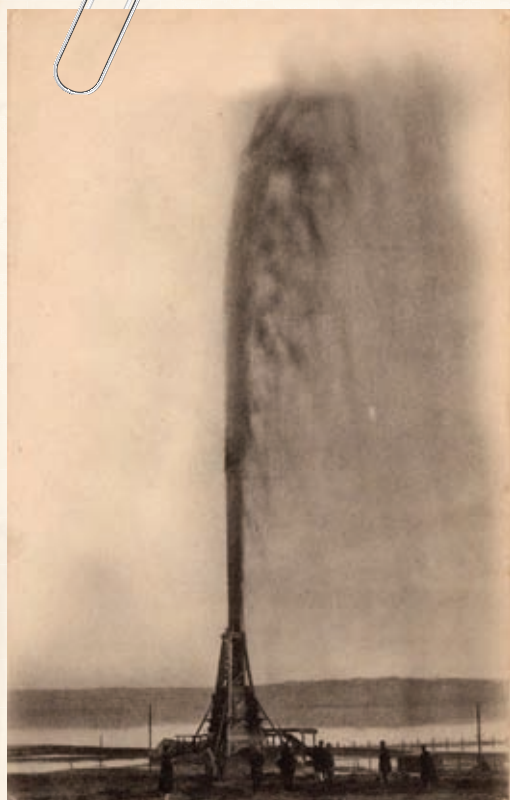
Məlumat topla-
yıb mətni davam
etdirin.

**SÜJET ƏSASINDA FAKTLARI SEÇİN
VƏ SUALLARI CAVABLANDIRIN**

- ▶ Videosüjet mətnlə necə əlaqələnir?
- ▶ Murtuza Muxtarov kim idi?
- ▶ Baxdığınız videosüjet sizdə sual doğuran hansı məqamlara aydınlıq gətirdi?

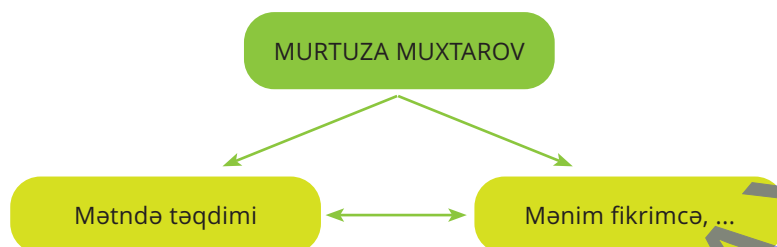
- 1 Mətnə abzasların ardıcılığını bərpa edin. Sizcə, ardıcılıq nəyə əsasən bərpa edilməlidir?
- 2 Verilmiş abzası hansı cümlədən sonra yerləşdirmək olar? Niyə belə hesab edirsiniz?

Məşhur neftçi usta Piri Quliyev deyirdi ki, bir dəfə Murtuza bağa gedəndə qəflədən faytonu saxlatdırır, yaxınlıqda qazılan buruğun ustasını yanına çağırtdırır. O, ustaya deyir: “Qazmanı saxla, qəza baş verə bilər, borular boş-boşuna fırlanır”. Usta təəccüblə soruşur: “Nədən bilirsən?” Murtuza “alətlərin səsindən” cavabını verir. Qazmanı dayandırıb yoxlayanda görürlər ki, doğrudan da, borular Murtuza deyən kimi boş yere fırlanırmış.

Maşınların səsindən, balta və boruların ahəngindən, avadanlığın gurultusundan, quyunun dərin qatlarında vəziyyəti müəyyənləşdirmək insandan peşəkarlıq, fərasət və vərdiş tələb edir.

- 3 Sizcə, yalnız diqqətli olmaq hər hansısa bir işin öhdəsindən layiqincə gəlməyə imkan verirmi? Fikrinizi mətnədən istifadə etməklə və ya öz müşahidələrinizlə əsaslandırın.
- 4 Sizcə, M.Muxtarovun hansı xüsusiyyəti onun ixtirasına kömək olmuşdur?
- 5 Sxemi mətnə və düşüncələrinizə əsasən tamamlayın.

6 M.Muxtarovun gördüyü işlər onun Vətəninə sevgisini, məhəbbətini büruzə verir mi? Vətəndaşlıq borcu yiyələndiyimiz peşələrdə, göstərdiyimiz xidmətlərdə öz əksini tapmalıdırmı? Niyə belə düşünürsünüz? Fikirlərinizi nümunələrlə əsaslandırın.

7 Verilmiş fikirlərdən hansı mətnin 3-cü abzasında vardır?

- A) M.Muxtarovun ixtiraları bir çox ölkələrdə saxlanılır.
- B) Neft hesabına varlanan Muxtarov qazma avadanlığını təkmilləşdirmişdir.
- C) İxtirasına "Bakı qazıma sistemi" adı vermişdir.
- D) İxtira etdiyi qazma aləti Sankt-Peterburqda "Muxtarov" adı ilə tanındı.
- E) "Podrat qazma" kontoru bir çox neft quyularının qazılmasında böyük rol oynamışdır.

8 Aşağıdakı fikirlərdən hansı mətnin ümumi məzmununu ifadə edir?

- A) Ən yüksəyə çatmaq istəyirsənsə, ən aşağıdan başlamalısən.
- B) İnsanın əsil dəyəri onun zəhməti ilə ölçülür.
- C) Yaşamaq fəaliyyət göstərmək deməkdir.
- D) Böyük adamlar öz istəklərinə zəhmət və əziyyət sayəsində çatırlar.
- E) Çalış, öz xalqının işinə yara.

9 İzahlardan hansı mətnə işlənmiş *yataq* sözünə aiddir?

- A) yatmaq üçün yorğan-döşək salınmış yer
- B) bir şeyin çox olduğu yer
- C) faydalı qazıntılar olan yer
- D) qoyun-quzu saxlanılan yer

10 Verilmiş sözlərin mənasını izah edin.

ixtira

–

ixtiraçı

qazma

–

qazmaçı

keyriyyə

–

keyriyyəçi

milyon

–

milyonçu

✓ Özünüz də belə nümunələr yaradın.

✓ Necə bilirsiniz, hər sözə **-çr⁴** şəkilçisi artırmaq olarmı?

11 Mətnə əsasən M.Muxtarovu əlamət və keyfiyyət bildirən bir neçə sözə xarakterizə edin. Həmin sözlərdən bir-ikisini cümlədə işlədin.

12 Mətnə verilmiş sayların yazılışında hansı səhvə yol verilmişdir? Həmin sayları düzgün yazın.

13 Mətnə altından xətt çəkilmiş cümlələrdə *o, bu* əvəzliyindən sonra vergülün işlənilib-şəkilənməsinə diqqət yetirin.

1. *O, bu əvəzlilikləri kim?* sualına cavab verdikdə və ondan sonra isim, sifət, say, zərf gələrsə, vergül qoyulmalıdır. Məsələn:

O, şəhərdə yaşayır. O, ağıllı və bacarıqlı oğlandır. O, birinci sinfi əla qiymətlərlə bitirdi. Bu, çoxdan oxuduğum kitablardan biridir.

2. *O, bu əvəzlilikləri kim?* sualına cavab verdikdə ondan sonra əvəzlik, feil və köməkçi nitq hissələri gələrsə, vergül qoyulmur. Məsələn:

Bu mənim kitabımdır. O da altıncı sinifdə oxuyur. O oxuyur.

3. *O, bu əvəzlilikləri hansı?* sualına cavab verdikdə ondan sonra vergül qoyulmur. Məsələn:

O qız mənim rəfiqəmdir. Bu kitab çox maraqlıdır. Biz bu binada yaşayırıq.

- 14** Cümlələrdə işlənmiş *o, bu* əvəzliliklərinin hansından sonra vergül işlənməlidir?

1. – Harada olursan? – Bax o evdə.

2. Qız güldü:

– Mən də... Amma adət etmişəm. Dalanın o başındakı evdir.

3. O yalan danışmağa adət etməmişdi.

4. 1139-cu ildə Gəncədə zəlzələ baş verir. Bu Göygöl kimi gözəl bir göl yaradır.

- 15** Cümlələri elə dəyişin ki, *o, bu* əvəzliyindən sonra vergül qoyula bilsin.

Nümunə:

Bu çiçək çəməndə bitir.

– Bu, çəməndə bitən çiçəkdir.

1. O uşaq qonşu binada yaşayır. 2. Bu pencek atamındır. 3. O şöbədə könüllü kimi çalışır. 4. Bu Vətən sənindir. 5. O maşın səhərdən burada dayanıb. 6. Bu qəhrəmanlar Vətən üçün canlarından keçiblər.

✓ *Hansı cümləni dəyişsəniz də, vergül qoyulmadı? Niyə?*

- 16** Altından xətt çəkilmiş sözləri uyğun əvəzliliklərlə əvəz edin. Əvəzliliklərə sual verin. Sizcə, onların hansından sonra vergül işarəsi işlənməlidir?

Qədim akkad dilində “napatum” sözündən götürülmüş neft “iylənən”, “alovlanan” deməkdir. Neft karbohidrogenlərin və müxtəlif üzvi birləşmələrin mürekkəb qarışığıdır. Neft Yer kürəsində ən mühüm təbii enerji ehtiyatlarından sayılır. Yer kürəsindəki 800 palçıq vulkanının da çoxu Azərbaycandadır. Palçıq vulkanları neft və təbii qaz yataqları ilə əlaqədardır. Dünyada ilk dəfə olaraq 1847-ci ildə Bibiheybədə, sonra isə Balaxanıda neft quyuları qazılmışdı. Neft quyuları texnikanın tətbiqi ilə qazılmışdır.

17 Verilmiş cümlələrdə altından xətt çəkilmiş sözləri əvəzliliklərlə əvəz edin.

1. Bakı elə bil dərin yuxuya dalmışdır. Lakin Bakı yatmır. Bakı sakinlərinin ürəkləri vətənpərvərlik alovu ilə yanır.

2. Teymur yalnız səhərə yaxın oyandı. Teymur başında dözülməz ağrı hiss edib inildədi.

3. Uzaqdan ayaq səsləri eşidildi. Kimsə arxadan Teymura çatmağa çalışdı. Qızın tuflilərinin taqqıltısı gecəyə qərribə səs salmışdı.

4. Hacı Zeynalabdin Tağıyev özünü ticarətdə və yüngül sənayedə də sınayır. Hər ikisində qabiliyyəti ilə uğur qazanır. Hacı Bakı neftini Xəzər dənizi və Qafqaz dəmir yolu vasitəsilə ixrac edən ən böyük sahibkarlardan idi.

5. Qız məktəbinin açılmasına yerli ruhanilər mane olurdular. Ruhanilər qızlara təhsil vermək təklifindən qəzəblənir və camaatı ayağa qaldırırdılar. Hacı'nın xalq arasında nüfuzu və ətrafındakı adamların Hacı'nı mühafizə etməsi bu bədxahlığın baş tutmasına imkan vermədi.

✓ Hansı əvəzlilikdən sonra durğu işarəsinin işlənməsinə ehtiyac yarandı?

18 "Diqqətin möcüzəsi" adlı esse yazın. (20 cümlədən ibarət)

PLAN:

- ◆ Diqqətin nə olduğunu öyrənin.
- ◆ Diqqət hansı "möcüzə"lər yarada bilər?
- ◆ Fikrinizi əsaslandırmaq üçün mətnə istinad edin.
- ◆ Rast gəldiyiniz hadisələrdən istifadə edə bilərsiniz.
- ◆ Yekun nəticə

Mətnin tərkib hissələri arasında əlaqələnməyə diqqət yetirin.

Balaca AŞPAZ

ORFOQRAFIYA

Göy rəngdə verilmiş sözlərdə nöqtələrin yerinə "d", yoxsa "t" hərfi yazılmalıdır?

ORFOEPIYA

Düzgün tələffüzü deyin.

aşbaz – [...]
xörək – [...]
restoran – [...]

VURĞU

həvəslə
texnoloq

Adım Ləmandır.
Sizə bir sualım
var:
Necə bilirsiniz,
yemək bişirmək
asandırımı?

Yəqin, bəziniz "hə", bəziləriniz "yox" deyəcəksiniz. Çoxunuz isə: "elbet...ə, anam, nənəm çox dadlı yeməklər bişirir", – deyəcəksiniz.

Mənim anam hər gün bizə dadlı yeməklər bişirir. Mən onun xüsusi həvəslə bişirdiyi yeməkləri çox sevirəm. Mən də istəyirəm ki, anam kimi dadlı yemək bişirim. Bir dəfə kartof qızartmaq istədim. Amma yandı.

Sən demə, yemək bişirmək heç də asan iş deyil!

Bu qərara gəlmişəm ki, aşpaz olum. Aşpazın kim olduğunu, yəqin ki, hamınız bilirsiniz. Aşpazın **sənə...i** yemək hazırlamaqdır. Biz məktəb yeməxanasında, kafelerde, restoranlarda onların hazırladığı xörəkləri yeyirik.

Sizcə, kimlər aşpaz işləyə bilər?
Yəqin, bişirməyi sevən və bacaran
hər kəs deyəcəksiniz.

Balaca, **yaxu...** böyük ailə üçün bir qazanda plov dəmləmək və ya bir tava kartof qızartmaq asan ola bilər. Amma 100 və daha artıq adam üçün iri qazanlarda dadlı yemək bişirmək çox çətindir.

Deməli, digər peşələr kimi, aşpazlıq sənətinin sirlərini də yaxşı öyrənmək lazımdır. O zaman onun hazırladığı yemək də hamınınkindən yaxşı və dadlı olacaq.

AŞPAZLAR

təkçə xörək hazırlamırlar. Elələri var ki, tort, piroq, paxlava və digər şirniyyat növləri hazırlayır. Onlara *aşpaz-şirniyyatçılar* deyilir.

AŞPAZ-KULİNAR

həm bişirir, həm də bişirdiklərini müxtəlif cürə bəzəyir, müxtəlif şəkllə salır.

AŞPAZ-TEKNOLOQLAR

məhsulun keyfiyyətinə cavabdehdirler.

Əgər mənə "Nə üçün məhz aşpazlıq sənətini seçdin?" sualını versəniz, onda deyərəm ki, ...

Qədim yunanların təbabət tanrısı Asklepinin dadlı yeməklər hazırlayan aşpazı Kulina adlanırdı. Deyilənə görə, kulinariya sözü onun adından götürülmüşdür.

Aşpazlığa aid məlum ilk kitab e.ə. 40-cı ildə romalı Aspi tərəfindən yazılmışdır.

- Sizcə, Ləman bu suala necə cavab verəcək?
- Bəs təcrübəli aşpaz bu suala necə cavab verər?

1 Mətn əsasında bu fikrə gəlmək olur:

- A) Ləman bacarıqlı aşpazdır.
- B) Çoxlu sayda insanlar üçün yemək hazırlamaq heç də asan iş deyil.
- C) Aşpaz-texnoloqlar bişirməklə yanaşı, yeməklərə gözəl bəzəklər vururlar.
- D) Digərlərindən fərqli olaraq, aşpazlıq sənəti asandır.
- E) Aşpazlar ancaq yemək bişirirlər.

2 Klasteri tamamlayın.

3 Ləmanı "Xörək bişirmək elə də asan deyilmiş!" deməyə məcbur edən nədir?

4 Mətnə əsasən aşağıdakı hökmləri təsdiq və ya inkar edin.

- ✓ Ləmanın anası bacarıqlıdır.
- ✓ Gördüyü işə məsuliyyət və diqqətlə yanaşır.
- ✓ Restoranda aşpaz işləyir.

5 Cümləni tamamlayın.

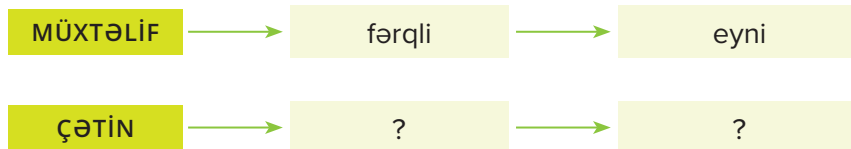
"Balaca aşpaz" mətni əsasında bu nəticəyə gəldim ki, ...

MÜZAKİRƏ

"Aşpazın səhvi yüzrlə insana ziyan vura bilər".

6 *Yemək, qazan* sözlərini fərqli mənalarda cümlədə işlədin. Qurduğunuz cümlələrə əsasən sözlərin hansı nitq hissələrinə aid olduğunu deyən.

7 Sıranı tamamlayın.

8 Sxemi yaxın mənalı sözlərlə tamamlayın.

9 Nöqtələrin yerinə hansı sözləri yazmaq olar?

Plou dəmləmək, ... dəmləmək, ... dəmləmək

10 Uyğunluğu müəyyənləşdirin.

AŞBAZ

yemək bişirən adam

AŞPAZ

Aşı (plovu) çox sevən adam

11 Mətnə *Ləman* sözünü hansı əvəzlik əvəz etmişdir? Bu əvəzetmə nə üçündür?

12 Əvəzliliklərlə isimləri əlaqələndirin. Artırdığınız şəkilçilərə diqqət yetirin.

Mən(-) Vətən(-)

Sən(-) Vətən(-)

O(-) Vətən(-)

Biz(-) Vətən(-)

Siz(-) Vətən(-)

Onlar(-) Vətən(-)

Nümunə:

Mənim kitabım

Sənin kitabın

Onun kitabı

Bizim kitabımız

Sizin kitabınız

Onların kitabı

Əşya ilə şəxs arasında mənsubluq

İsim və əvəzliliklərin belə əlaqələnməsi əşya ilə şəxs arasında mənsubluğu bildirir. Yəni əşya, anlayış və ya hadisənin neçənci şəxsə aid olduğunu bildirir.

Belə əlaqələnmə təkcə əşya ilə şəxs arasında (*sənin dəftərin*) deyil, şəxs-şəxs (*ananın bacısı, Nigarın qardaşı*), həm də əşya ilə əşya (*kitabın cildi, yarpağın rəngi*) arasında olur.

13 “Balaca aşpaz” mətnindən istifadə etməklə *mən* və *sən* əvəzliyinə uyğun sözləri seçib yazın.

14 Sağ və sol sütunda verilmiş sözlərə müvafiq şəkilçilər artırmaqla onları əlaqələndirin. Əmələ gələn ifadələrin izahını verin.

mən

vəzifə

biz

küçə

sən

öhdəlik

siz

adət

o

ölkə

onlar

qolbaq

✓ Birləşmələrdən bir neçəsini cümlədə işlədin.

MƏN BALACA AŞPAZAM

15 Dostlarınızla birlikdə “Mən balaca aşpazam” adlı (Ad təxminidir. Fərqli və daha maraqlı ad düşünə bilərsiniz.) televeriliş hazırlayın.

İSTİQAMƏT:

- ◆ İlk növbədə, televerilişin məqsədini müəyyən edin.
- ◆ Verilişin ssenarisini hazırlayın.
- ◆ Ssenaridən asılı olaraq onun müddətini təyin edin. (20-30 dəq. aralığında)
- ◆ Verilişin aparıcı və iştirakçılarını müəyyən edin.
- ◆ Zaman və məkanı müəyyən edin.

PLAN

1. Verilişdə iştirakçıya vermək üçün suallar tərtib edin.
2. Sualların yığcam və məzmunlu olmasına çalışın.
3. Mövzu ilə bağlı özünüz də məlumatlı olun.
4. Yeri gəldikcə auditoriyaya müraciət edin və onları müzakirəyə cəlb edin.

16 Mətnləri oxuyub sualları cavablandırın.

Ən gözəl milli adət-ənənələrimizdən biri süfrə mədəniyyətidir. Süfrə salınıb yemək gətirilərkən əməl etməli olduğumuz adətlər var: ailənin hamılıqla süfrə arxasında yığılması, böyüyün yuxarı başda əyləşməsi, hər kəsin öz yerini bilməsi, yemək mədəniyyəti və s. Bu, ailədə tərbiyənin, səmimiyyətin, doğmalığ hissinin, həm də süfrə mədəniyyətinin göstəricisidir.

Ailədə səmimiyyət olandan sonra yeyilən yemək də ləzzətli olur.

✓ Sizcə, süfrə mədəniyyəti dedikdə nə nəzərdə tutulur?

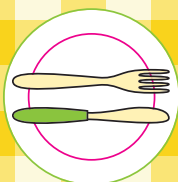
Elə hesab edin ki, valideynlərinizlə birlikdə onların dəvət edildiyi yeməkdəsiniz. Süfrə gözəl tərtib edilmişdir. Siz hansı süfrə mədəniyyəti qaydalarına riayət etməlisiniz?

Həmin qaydaları tərtib edin.

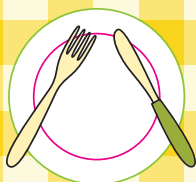
✓ Sizcə, nə süfrə mədəniyyətini poza bilər?

Yemək yeyəndən sonra çəngəl-bıçağı necə qoyduğunuza diqqət yetirmisinizmi?

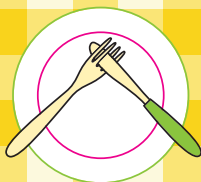
✓ Sizcə, çəngəl-bıçağın belə qoyulması süfrə mədəniyyəti hesab edilirmi?

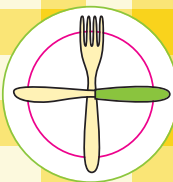
Çox dadlı idi.

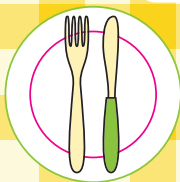
Hələ yeyirəm.

Xoşuma gəlmədi.

Növbəti yeməyi gözləyirəm.

Mən doyudum.

17 "Azərbaycan mətbəxi" adlı təqdimat hazırlayın.

ARTIĞ PEŞƏ SEÇMƏK VAXTIDIR.

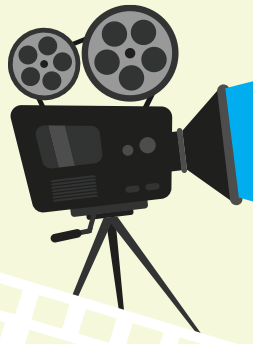
PEŞƏ İNSANLARIN BİLİK VƏ BACARIĞINA ƏSASLANARAQ MƏŞĞUL OLDUQLARI SAHƏDİR.

HƏR PEŞƏNİN BAŞLANGIC NÖQTƏSİ VARDIR.

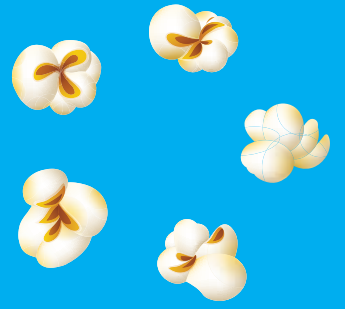
PEŞƏ SEÇƏRKƏN DİQQƏTLİ OLMAQ, ƏTRAFLI ARAŞDIRMA APARMAQ LAZIMDIR.

PLANLI İŞ UĞURUN BİR HİSSƏSİDİR.

YARANAN PROBLEMİ MÜƏYYƏNLƏŞDİRMƏK İNSANDAN PEŞƏKARLIQ VƏ VƏRDİŞ TƏLƏB EDİR.

7 Köhnə ARABA

Uğur haqqında danışarkən, ilk növbədə, ağılınısa kim və nə gəlir? Bu insanların uğura nə üçün və necə nail olması, yəqin ki, sizi də düşündürüb.

ORFOQRAFİYA

Mətnədə mötərizədə verilmiş sözlərdən hansı düzgün yazılmışdır?

ORFOEPIYA

Verilmiş sözləri düzgün tələffüz edin.

əntiq – [...]

antikvar – [...]

popkorn – [...]

Elə isə uğurlu şəxslərdən biri ilə tanış olaq.

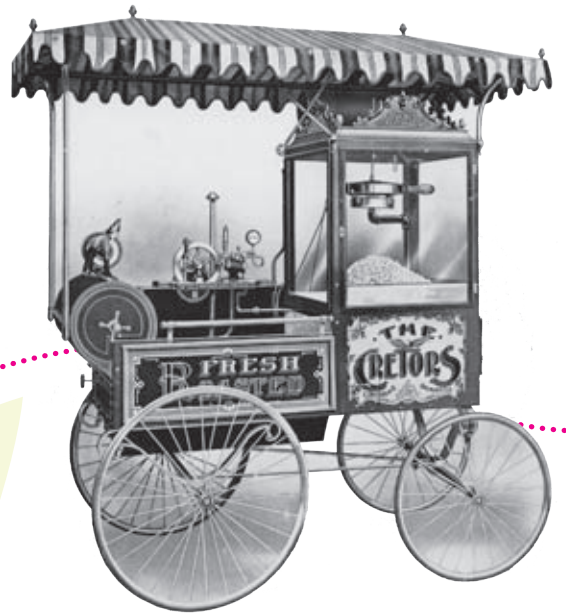
Dennis Kopsel satıcılığa olan sevgisini, tarixə və əntiq şeylərə olan (*maraqını, marağını*) özündə cəmleyen bir peşə ilə (*məşğul, məşqul*) olmağı arzulayırdı. Amma bununla belə hələ də özünü heç bir sahədə görə bilmirdi. *Bir gün o, çox köhnə, sınıq, antikvar bir popkorn arabasına rast gəldi.* Bu araba onun həyatında böyük bir dəyişikliyə səbəb oldu.

Bu popkorn arabası, bəlkə də, əksəriyyətimiz üçün, sadəcə, köhnə, lazımsız bir əşya kimi görünərdi. Lakin Dennis bu köhnə arabada çoxunun gözündən qaçırdığı nəsə görmüşdü.

■ *Necə düşünürsünüz, xarabə popkorn arabası Dennisin həyatını dəyişəcəkdimi?*

■ *Sizcə, bu dəyişiklik necə baş verəcəkdi?*

Dennis Kopsel Miluoki şəhərinin "Popkorn kralı" hesab olunur.

Onu bil ki, sən də Dennis Kopsel kimi ağıllı iş görə bilərsən. Bilirsən, necə? Dennis başa düşdü ki, əziyyət çəkməyən insan heç vaxt uğur qazana bilməz.

1 Cümləni necə tamamlayardınız? Uyğun variantlardan birini seçin.

İnsan zəhmət çəkərsə, ...

1. bütün qapılar onun üzünə açılar.
2. həmişə qalib olar.
3. az düşünər.
4. uğur əldə edə bilər.
5. çox danışar.

MILUOKI

Miluoki ABŞ-ın şimalında, Viskonsiya ştatında yerləşir. Miçiqan gölünün sahilində yerləşən liman şəhəridir. Əsası 31 yanvar 1846-cı ildə qoyulmuşdur.

- 2 Necə bilirsiniz, ətrafınızda sizi əhatə edən hansı imkanlar var? İki fikir bizim tərəfimizdən verilmişdir. Ardını siz yazın. Sual işarələrinin yerinə nə yazardınız?

- 3 Mətnə əsasən Dennis Kopseli xarakterizə edən xüsusiyyətləri deyin. Fikrinizi əsaslandırın.
- 4 Satıcı olmaq istərdinizmi? Niyə?
- 5 Satıcı olmaq üçün hansı xüsusiyyətlərə malik olmaq lazımdır?
- 6 Fikirlərinizdə dəyişikliyə səbəb olan nəyə və ya kimsə olubmu? Onu bölüşmək istərdinizmi?
- 7 *Qırıq* və *incik* sözlərindən hansı birini mətndəki *sınıq* sözü ilə əvəz etmək olar?
- 8 *Araba* və *fayton* sözlərini fərqləndirin.
- 9 *Əziyyət* və *səhmət* sözləri yaxınmənalı söz hesab edilə bilərmi? Niyə?
- 10 Mətdə fərqləndirilmiş cümlələrin hansında:
- vergül işarəsi olmamalıdır;
 - vergül işarəsi səhv işlənmişdir;
 - vergül işarəsi düzgün işlənmişdir.
- 11 Mətdə altından xətt çəkilmiş sözlərə sual verməyə çalışın.

Feil

Əsas nitq hissələrindən biri **feildir**. Feil hərəkət bildirir və *nə etdi?*, *nə edir?*, *nə edəcək?* suallarından birinə cavab olur.

Məsələn: Oxudu, baxdı, yazdı, aldı – *nə etdi?*; oxuyur, baxır, yazır, alır – *nə edir?*; oxuyacaq, baxacaq, yazacaq, alacaq – *nə edəcək?*

Feil, adətən, cümlənin sonunda işlənir və fikri tamamlayır.

Məsələn: Mən 7-ci sinifdə **oxuyuram**. Televizorda maraqlı verilişə **baxıram**.

12 Verilmiş mətndən feilləri seçin, onlara sual verin.

Jozefina Koçrane evində tez-tez ziyafətlər verirdi. Qab yumaq üçün xüsusi xidmətçilər saxlayırdı. Ancaq Jozefina üçün dəyərli olan bu qablar hər dəfə yuyulanda sınırıdı. O, qabsınmanın qarşısını almaq üçün xüsusi aparat lazım olduğunu düşünürdü. Ancaq heç kim onun istədiyini ixtira edə bilmədi. Nəhayət, bunu özü etdi. Jozefina əvvəlcə qab-qacaqlarının ölçülərini götürdü. Daha sonra onlar üçün bölmələri düzəltdi. Bölmələrin hər biri qablara, fincanlara uyğun şəkildə hazırlandı. Bölmələr mis qazan içərisində bir təkər içinə yerləşdirildi. Mühərrik isti sabunlu suyu qazanın dibindən yuxarıya fısqırdır. Su qab-qacaqların üzərinə düşür və təkəri fırladırdı.

Qısa müddətdə Koçrane restoranlardan, otellərdən qabyuyan maşın düzəltməsi üçün xeyli təklif aldı. O, hazırladığı maşının patentini aldı və işini daha da böyütdü.

✓ Bu mətnlə "Köhnə araba" mətni arasında məzmun baxımından hansı oxşarlığı görürsünüz?

13 Marketdə və ya hər hansı bir mağazada alış-veriş etmisinizmi? Bu zaman diqqətinizi çəkən satıcı olubmu? Həmin satıcı haqqında yığcam esse yazın.

Esse yazmaq üçün
nümunə kimi verilmiş
plandan istifadə edin.

PLAN:

1. Satıcının işlədiyi məkan
1-2 cümlə
2. Satıcının xarici görkəmi
3-4 cümlə
3. Satıcının diqqətçəkən xüsusiyyətləri
2-3 cümlə
4. Sizin ona münasibətiniz
2-3 cümlə

14 "Əgər mən satıcı olsa idim, müştəriyə xidməti belə təşkil edərdim" mövzusunda təqdimat hazırlayın.

✓ Marketdə satıcı işləmək üçün nə etməlisiniz?

ƏMƏK SƏRF ETMƏYƏN
İNSAN HEÇ VAXT UĞUR
QAZANA BİLMƏZ.

SÜRÜCÜ

ORFOQRAFIYA

Göy rəngdə verilmiş sözlərdə nöqtələrin yerinə **"k"**, yoxsa **"y"** hərfi yazılmalıdır?

ORFOEPIYA

Düzgün tələffüzü deyin.

ehtiyatsızlıq – [...]
asfalt – [...]
ustad – [...]

VURĞU

mütəmədi
sıldırım
tərəfdár

Yəqin ki, çoxunuz vaxtı gəldikdə maşın sürmək həvəsindəsiniz.

Bəs sürücü olmaq istəyəniniz varmı? Sürücü maşını idarə etmək üçün hansı keyfiyyətlərə malik olmalıdır?

Bəlkə də, bu barədə düşünməmişiniz.

Gəlin mətni oxuyaq və nəticə çıxaraq.

Mütəmədi olaraq sürücünün işinə göz qoyan Mustafa ləzzət alırdı: "Möhkəm əsəbləri var. Yox, görünür, işinin ustasıdır. Yəqin, ele bunun üçün onu bu çətin yola göndərirlər. Sevdim işini, qardaş! Yaman vuruldum. Sənin kimi mən də öz işimin ustası ola bilseydim!.. Sənin kimi! Nə artıq, nə **eski(k,y)**... Ustam o irəli deyirdi, çox fəhmli görürəm səni, bala.

Dostlar, yəqin ki, gündəlik olaraq ictimai nəqliyyatdan istifadə edirsiniz. Məktəbə gedib-gəliniz. İctimai nəqliyyatı idarə edən sürücülərə diqqət yetirmisinizmi? Sizcə, onlar təhlükəsizliyiniz üçün məsuliyyət daşıyırlarmı?

Belə getse, ustad neftçi olacaqsan. Nə deyirəm, usta, ağzın fal olsun. Ancaq, ay usta, usta olmaq asandır bəyem? Bununçün nə qədər öyrənmək, görüb götürmək lazımdır. Bəs öyrən də... **Əl-qolunu** tutan ki, yoxdur...”.

Mustafa nə qədər vaxt keçirdiyini bilmədi. Bir də gördü ki, sürücü sürəti lap azaltmışdır. Avtobus sıldırımın böyründən salınmış yolda idi. Mustafa aşağıya baxdı. Adamın gözləri qaralırdı. Bir balaca ehtiyatsızlıq böyük fəlakətə səbəb ola bilərdi. Aynada sürücünün üzündəki **gərginli(k,y)** aydın görünürdü.

Sürücünün hamı yadındadır, hamı onun gözləri qabağındadır. Hamı. İşindən razı olanlar da, olmayanlar da. Tərəfdarları da, əleyhdarları da. Hamı. O bu saat ancaq bu adamları **sağ-salamat** menzillərinə aparmaq barəsində düşünür. Aparır, aparacaq! Hər kəsi öz yerinə çatdırmayınca, sükan arxasında, bax, beləcə gərginliklə oturacaq, daim irəli baxacaq, sükandan əl çəkməyəcəkdir. Zarafat deyil. Axı o, insanları **aparıb-gətirir**. İnsanları! İnsanların həyatı ilə oynamaq olmaz!

“Yox, **sürücülü(k,y)** çətin sənətdir. Cavabdehliyi böyükdür. Bir balaca olmadı belə, oldu elə, gəl də, işin içindən çıx görüm, necə çıxırsan!.. Adam belənçiyinə rast gələndə sürücülərə hörməti çoxalır... Yox, öyrənəcəyəm sürücülüüyü.

Qoy bir artıq sənətim də olsun. Nə zərəri. Baxırsan ki, bir sənət adama azlıq eliyir...”

Sürücü sürəti artırırdı. Mustafa pəncərədən boylandı. Qorxulu sıldırım arxada qalmışdı.

Gülhüseyn Hüseynoğlu

Şəkli təsvir edin.

Təsvirlərinizi mətnin hansı hissəsinə əlavə edə bilərsiniz?

Təsvür edin ki, sizə şəkildə təsvir olunan yola yol nişanları qoymaq tapşırılıb.

Hansı yol nişanlarından istifadə etməyi təklif edirsiniz?

İPUCU:

Bunun üçün yola diqqətlə baxın. Yol nişanlarını xatırlayın və yola “düzün”.

Dinlədiyiniz mətn əsasında sualları cavablandırın.

- 1 Mətnin tərkib hissələrini müəyyən edin.
- 2 Sürücü öz fəaliyyətini təmin etmək üçün nə etməlidir? _____
- 3 Sürücü olmaq üçün bu sahəni seçən şəxs hansı xüsusiyyətlərə malik olmalıdır:

Müəllimin oxusundan əvvəl təxminlərim	Müəllimin oxusundan sonra cavablarım
...	...

- 4 Aşağıdakı hökmlərdən birini seçib cavabınızı əsaslandırın.
 - Sürücülük peşəsini seçən şəxs ömürlük bu işi görməlidir.
 - Sürücü öz üzərində işləməklə inkişaf edə bilər.
- 5 Mətnə əsasən demək olar. Biri yanlışdır:
 - A) Sürücülük məsuliyyətli peşədir.
 - B) Sürücülüyə daimi tələbat olacaqdır.
 - C) Sürücü işləmək üçün xüsusi peşə məktəblərini bitirmək lazımdır.

- 1 Mətnə əsasən Mustafa haqqında demək olar:
 - A) Özünə qarşı tələbkardır.
 - B) Sürücünün gərgin olmaması üçün əlindən gələni edir.
 - C) Sənətini dəyişib sürücü olmaq istəyir.
 - D) Sıldırımlı yollardan keçərkən sürücüyə məsləhət verir.
 - E) Sürücünün üzü aynada aydın görünürdü.
- 2 Mustafa hansı peşənin sahibidir?
- 3 Mustafada sürücülük peşəsinə maraq oyadan nədir?
- 4 Mətnə əsasən sürücü:
 - 1. işinin peşəkarıdır.
 - 2. çox təcrübəlidir.
 - 3. sürücülük sənətinə yeni yiyələndiyi üçün gərgindir.
 - 4. məsuliyyətlidir.
 - 5. söhbətçidir.
- 5 Fikirlərdən biri mətnə yoxdur:
 - A) Sürücü avtobusda daşdığı insanların həyatına cavabdehdir.
 - B) Avtobusdakı mübahisə onun gərginliyinə səbəb olmuşdu.
 - C) Sıldırımlı yolu keçərkən sürücü sürəti azaldır.
 - D) Ustası Mustafanın diqqətli və bacarıqlı olduğunu düşünür.
 - E) Avtobus uzaq yol gedir.
- 6 Mətnə əsasən cədvəli tamamlayın.

Müşahidə etdiyim müsbət keyfiyyətlər	
Sürücüdə	Mustafada

- D) Sənayenin müxtəlif sahələrində sürücüyə tələbat vardır.
E) Sürücü yol hərəkəti qaydalarını mükəmməl bilməlidir.

- 6) *Yalnız sürücülük diqqət tələb edir* fikrini ya təsdiq, ya da inkar edin. Fikrinizi əsaslandırın.
7) Mətnə əsasən uyğunluğu müəyyən edin.

1. Sürücü malik olmalıdır	a. ixtisasını təkmilləşdirmək b. iradə c. hisslərini cilovlamaq d. xarici dilləri öyrənmək
2. Sürücü edə bilər	e. diqqət f. maraqlı insanlarla tanış olmaq g. diqqəti vaxtında cəmləşdirmək

- 8) Mətnə əsasən cümlələri tamamlayın.
1. ... , əmək bazarında sürücü peşəsinə tələbat artır.
2. Hər bir sürücünün vəzifəsinə, ...
3. ... müvafiq ixtisaslara yiyələnən şəxsdir.
4. Ali təhsil aldıqdan sonra ...

- 7) Sürücünün peşəkarlığı hansı cümlələrdə öz əksini tapmışdır?
8) Mətn vasitəsilə çatdırılan əsas fikri müəyyən edin.
9) Necə bilirsiniz, 10 ildən sonra sürücüyə ehtiyac olacaqmı? Fikirlərinizi necə əsaslandırarsınız?
10) Təsəvvür edin ki, balaca bir dəftərçəniz var. Onun hər səhifəsinə bir müsbət keyfiyyət yazmalısınız. Mətdən istifadə etməklə hansı sözləri seçərdiniz?
11) Uyğunluğu müəyyən edin.
1 göz qoymaq	2 göz qabağında olmaq	3 gözləri qaralmaq
a qorxmaq	b diqqət mərkəzində olmaq	c diqqət yetirmək
- 12) *Sürət* və *surət* sözlərini mənə baxımından fərqləndirin.
13) "*Tərəfdar* və *əleyhdar* sözləri əksmənalıdır" hökmünü təsdiqləyin.
14) Cümlələrə əsasən o əvəzliyindən sonra vergülün işlənmə qaydasını izah edin.
1. O, aşağıya baxdı. 2. O bu saat ancaq bu adamları sağ-salamat mənzillərinə aparmaq barəsində düşünür.
15) Mətdə əksər cümlələrin sonunda nida işarəsi qoyulmuşdur. Niyə?
16) Mətdə qırmızı rəngdə verilmiş sözlər niyə defislə yazılmışdır?
17) "Sürücülük məsuliyyətli peşədir" mövzusunda inşa yazın.

SƏRHƏDƏ GEDƏN
YOL

ORFOQRAFİYA

Göy rəngdə verilmiş
sözlər bitişik, yoxsa ayrı
yazılmalıdır?

ORFOEPIYA

Hansı düzgündür?

[kolluq] – [kollux]
[qamışlıx] – [qamışdix]
[sərhəd] – [sərhət]

VURĞU

sakitcə
naməlúm
geóloq
dérhal

Bir?defe Rafiqlə Hüseyn axşam tərəfi sərhəd postundan qayıdanda sıx kolluqların arasında iki nəfər naməlúm adam gördülər. Onlar oturub siqaret çəkir, öz aralarında sakitcə nəse danışdırlar. *Uşaqlar bu yad adamları görərkən özlərini itirmədilər. Onlarla salamladırlar.*

Bir?qəder getdikdən sonra Rafiq gözü ilə Hüseynə işarə etdi. Sonra qəfildən ufuldaya-ufuldaya yerə oturdu və ucadan dedi:

– Gör tikan ayağıma necə batdı!

Hüseyn dərhal Rafiqin fikrini başa düşərək dilləndi:

– Sən qal, bir az dincəl, mən tələsirem, gerek tez gedəm.

Ancaq bir qəder aralanmışdı ki, naməlúm adamlardan birinin Rafiqə yaxınlaşdığını gördü. *Yad adam Rafiqdən soruşdu:*

– Oğlum, sən bu aralarda qazıntı aparan geoloqları görməmişən ki?

Rafiq heç kəsə rast gəlmədiyini bildirdi. Yad adam xahiş etdi ki, qarşıdakı dağa tərəf gedən yolu onlara göstərsin.

Rafiq axsaya-axsaya bir neçə addım irəliyə gedib bərkdən dedi:

– Baş üstə, əmican, gəlin sizi yola salım, yoxsa bu kolluqların, qamışlıqların içərisində **itərsiniz**.

Bu sözləri eşidən Hüseyn geri döndü. Adama yaxınlaşıb dedi:

– Əmican, onun ayağı **yaralıdır**. İcazə versəydiniz, sizi yola mən çıxarardım.

– Gəl, oğlum, gəl. Gəl göstər yolu.

Onlar söhbət edə-edə göz işlədikcə uzanan dar cığıra çıxdılar.

Rafiq dedi:

– Bax bu cığır düz o dağa gedir.

Kök kişi minnətdarlıqla:

– Çox sağ ol, qiyamət oğlansan. Yoldaşın da çox yaxşı uşaqdır.

Rafiqgil onlardan ayrılıb cəld kəsmə yola çıxdılar. Rafiq yoldaşına dedi:

– Hüseyn, mən bu ağacın üstündən onları güdəcəyəm. Sən tez özünü gözetçi postuna çatdır. De ki, iki nəfər naməlum adam görmüşük. Onlar zastavaya gedən yolla irəliləyirlər.

...Bir azdan sonra naməlum adamlar tutuldular.

- 1 Mətnin adı məzmunu uyğundurmu? Niyə belə hesab edirsiniz? Əgər bu adla razı deyilsinizsə, hansını təklif edirsiniz?
- 2 Sərhəd nədir? Onun qorunması nə üçün vacibdir? Sərhədi kimlər qoruyur?
- 3 Hüseyn və Rafiq sərhədçi deyildi. Lakin onlar sərhədi qorumağa yardım edirlər. Bu onların hansı xüsusiyyətindən irəli gəlirdi? Siz belə bir hadisə ilə qarşılaşsa idiniz, necə hərəkət edərdiniz?
- 4 Sizcə, Hüseyn və Rafiq öz xüsusiyyətlərini necə təqdim edər?

MƏN, HÜSEYN

MƏN, RAFİQ

- 5 Yad adamları xarakterizə edin.

- 5 Sualları cavablandırın.

- ✓ Əgər sərhədçi olsa idin, onlara nə deyərdin?
- ✓ Əgər müstəntiq olsa idin, onlara nə deyərdin?
- ✓ Əgər dövlət ittihamçısı olsa idin, onlara nə deyərdin?

DISKUSSIYA

Əgər mən sərhədçi olsa idim, ...

- ✓ Diskussiya əsasında ilk cümləsi verilmiş mətni davam etdirin.

6 Sxemi tamamlayın.

ŞƏKLİ BİR SÖZLƏ
İFADƏ EDİN.

...

SÖZ BİRLƏŞMƏSİNİ
CÜMLƏDƏ İŞLƏDİN.

...

SÖZÜN İFADƏ ETDİYİ
MƏNANİ DEYİN.

...

SÖZÜN TƏLƏFFÜZÜNÜ
SƏSLƏNDİRİN.

...

HANSI NİTQ HİSSƏSİ
OLDUĞUNU DEYİN.

...

HƏMİN SÖZÜ
CÜMLƏDƏ İŞLƏDİN.

...

SÖZ BİRLƏŞMƏSİ YARADIN.

...

7 Məntiqi ardıcılığı tamamlayın.

sıx

boş

kip

yad

?

?

tez

?

dərhal

?

?

axşam

8 Mətndəki *qiyamət* sözü hansı mənada işlənmişdir? Həmin sözü fərqli mənalarda cümlədə işlədin.

9 Mətnə tünd şriftlə verilmiş sözləri hansı sözlərlə əvəz etsəniz, daha doğru olar?

- 10 Mətnə altından xətt çəkilmiş sözlərə sual verin. Həmin sözlərin hansı nitq hissəsinə aid olduğunu müəyyən etməyə çalışın.

Zərf

Dilimizdə elə sözlər var ki, onlar hərəkətin necəliyini, zamanını, miqdarını, yerini və s. bildirir. Belə sözlərə **zərf** deyilir. Zərflər *necə?*, *nə cür?*, *nə zaman?*, *harada?*, *nə qədər?* və s. suallardan birinə cavab olur.

Məsələn: Ata axşam (*nə zaman?*) qayıtdı. O, tez-tez (*necə?*) irəliləyirdi.
Adamlar çox (*nə qədər?*) çalışdılar.

- 11 Mətnədən zərfləri seçib aid olduğu sözlə birlikdə yazın. Həmin sözlərə sual verin.

Nümunə: tez (*nə zaman?*) gəlmək

- 12 Mətnə kursivlə verilmiş cümlələrə müvafiq zərflər artırın. Zərfləri hansı sözlərin yanına artırdınız?

- 13 Hekayənin ardını yazın.

PLAN:

- ◆ Sərhədcilər tərəfindən yad adamların tutulması
- ◆ Yad adamların araşdırılması
- ◆ Yad adamların niyyətinin bəlli olması (təxəyyülünüzə əsasən yazın)
- ◆ Uşaqlara təşəkkür elan edilməsi

- 14 “Azərbaycanın sərhədləri” mövzusunda təqdimat hazırlayın.

PLAN:

- ◆ Azərbaycanın xəritəsinə diqqətlə baxın.
- ◆ Sərhədləri müəyyən edin.
- ◆ Müəyyən etdikləriniz əsasında yığcam mətn tərtib edin. Mətnin məzmunlu və məlumat xarakterli olmasına çalışın.

✓ Təqdimatınıza müvafiq şəkillər əlavə edin.

LAYİHƏNİN YEKUNU

NİZAMİ GƏNCƏVİ "LEYLİ VƏ MƏCNUN"
POEMASINDA OĞLU MƏHƏMMƏDƏ
AŞAĞIDAKI SƏTİRLƏRLƏ NƏSİHƏT EDİR:

Həm həkim, həm fəqih olsan sən əgər,
Həminin yanında adın yüksələr.
Həyat da, ölüm də qul olar sana,
Səadət və şöhrət düşər payına.

Bir elm öyrənmək istədikdə sən
Çalış ki, hər şeyi kamil biləsən.
Kamil bir palançı olsa da insan,
Yaxşıdır yarımçıq papaqcılıqdan.
Məndən söyləməkdir, səndən eşitmək,
Bir insan əliboş gəzməsin gerek.

✓ Sizcə, şair nə üçün
oğluna həkim olmağı
məsləhət görür?

✓ Uğurlu sənət adamı
olmaq üçün oğluna
hansı tövsiyələri
verir?

Bölmədəki mətnlərlə tanış olduqdan, müzakirələr apardıqdan sonra fikirlərinizi ümumiləşdirin və aşağıdakı plan əsasında dialoq qurun və tamaşa kimi təqdim edin.

- ◆ Dialoq üçün ad düşünün (Məsələn, "Biz Vətənin sabahıyıq", "Hansı peşə lazımdır?")
- ◆ Dialoqun iştirakçısı olacaq müxtəlif peşə sahiblərindən obrazlar seçin.
- ◆ Seçdiyiniz personajlar üçün sözlər düşünün.
 - ✓ Dialoq vasitəsilə çatdırılacaq əsas fikri müəyyən edin.
 - ✓ Hadisələri elə qurun ki, əsas fikrin açılmasına xidmət etsin.
- ◆ Dialoqun yığcam olmasına çalışın.

Dialogu təqdim edərkən:

- mimika və jestlərdən düzgün istifadə edin.
- sözləri düzgün tələffüz edin.
- sözlərin vurğusunu düzgün deyın.
- intonasiyaya diqqət yetirin.

*Qurduğunuz dialog əsasında
tamaşa hazırlayarkən
Nizaminin peşə və sənətlə
bağlı aforizmlərindən, müvafiq
atalar sözlərindən istifadə edə
bilərsiniz.*

III

BÖLMƏ

SAĞLAM VƏ TƏHLÜKƏSİZ GƏLƏCƏK

1. LAYİHƏ: “SAĞLAM VƏ
TƏHLÜKƏSİZ GƏLƏCƏK”
2. YALAN
3. MƏTN
4. DİNAMİT
5. YOL
6. İKİ KƏND
7. BİZİM PLANET

Mənim adım ...

Bu bölmədə sizə mən
bələdçilik edəcəyəm.

Əziz dostlarımız!

*Bu bölmədə biz sizinlə sağlam və
təhlükəsiz həyat haqqında mətn-
lərlə, həm də bizim fikirlərimizlə
tanış olacaqsınız. Sağlam həyat
nədir?, Təhlükəsiz həyat nədir?
Təhlükəsiz həyatın olması üçün
nə etməliyik? Suallarına birlikdə
cavab axtaracağıq.*

LAYİHƏ:

Sağlam və təhlükəsiz gələcək

“

İnsanın yaxşı həyatını təmin edən amillərdən biri də ekoloji vəziyyət, sağlamlıq və təbiətin, ətraf mühitin qorunmasıdır.

(İlham Əliyev)

”

**Dünya fırvan yaşar,
Həyat çağlayar, daşar.
Bülbüllər nəğmə qoşar,
Söz-sözə dayaq olsa.**

Əvəz Mahmud

*İnsanların dünyada yaxşı
həyat yaşaması və fəaliyyət
göstərməsi üçün bir çox amil-
lərin yerində olması vacibdir.
Bunların ən başlıcası insan-
ların sağlamlığıdır.*

Sizcə, sağlamlıq nədir?

“Sağlamlıq üçbucağı”
qursa idiniz, onun təpə-
lərində hansı əsas amil-
ləri vurğulayardınız?
Sağlamlığın qorunması
yalnız insanın özündən
asılıdır mı?

Sağlamlığı qorumaq
üçün, ilk növbədə,
nədən başlamalıyıq?

- ◆ Təhlükəsizlik dedikdə nə başa düşürsünüz?
- ◆ Təhlükəsiz mühitdə yaşamaq üçün nə etmək lazımdır?
- ◆ Təhlükəsiz yaşamaq üçün bizə nə lazımdır?
- ◆ Təhlükəsiz və sağlam həyatın olması, təhlükəsizliyin təmin edilməsində sizin rolunuz nədir?

Dünyanın uşaqları!
Gəlin əl-ələ verək!
Ən hündür bir zirvədə
Sülh bayrağı yüksəldək!

✓ Sağlam həyat nədir? Sağlam yaşamaq üçün nə etmək lazımdır?

ölkəmdə

ailəmdə

yaşadığım
yerdə

**Sağlam və
təhlükəsiz
həyat**

dünyamızda

məktəbimdə

LAYIHƏ

Dinlədiyiniz mətn əsasında sualları cavablandırın.

1 Mətni adlandırın.

2 Mətnə əsasən Fikrətin və Rasimin xüsusiyyətlərini sadalayın.

3 Kim düzgün hərəkət etmir?

Rasim, çünki... _____

Fikrət, çünki... _____

4 Sizcə, Rasim kitabı Fikrətə çatdırma bilməse idi, nə baş verərdi?

5 Mətnə əsasən demək olar. Biri yanlışdır:

- A) Nənə nəvəsi üçün narahat olur.
- B) Fikrət məsuliyyətli şagirdidir.
- C) Rüstəm məsuliyyətsizdir.
- D) Rüstəm verdiyi sözə əməl edir.
- E) Rüstəm daha diqqətli olmalı idi.

6 Mətnə hansı suala cavab yoxdur?

- A) Mətnə neçənci sinif şagirdlərinə danışılır?
- B) Rasim ev tapşırığını niyə öz kitabından istifadə edərək həll edə bilmir?

“YANĞIN TƏHLÜKƏSİZLİYİ HAQQINDA” AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI

QANUNU

Yanğın – maddi ziyan vuran, insanların həyatına və sağlamlığına, habelə təbiətə zərər yetirən nəzarətsiz yanmadır;

Maddə 7. Yanğın təhlükəsizliyi sahəsində vətəndaşların hüquq və vəzifələri

Yanğın təhlükəsizliyi sahəsində vətəndaşların aşağıdakı hüquqları vardır:

- 1) yanğın zamanı həyatının, sağlamlığının və əmlakının müdafiəsi;
- 2) yanğının vurduğu ziyanın Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə nəzərdə tutulmuş qaydada ödənilməsi;
- 3) sağlamlığına və əmlakına ziyan vurmuş yanğının səbəblərinin müəyyənləşdirilməsində iştirakı;
- 4) yanğın təhlükəsizliyi məsələlərinə dair məlumat almaq.

Yanğın təhlükəsizliyi sahəsində vətəndaşların aşağıdakı vəzifələri vardır:

- 1) yanğın təhlükəsizliyi normalarına, standartlarına və qaydalarına ciddi riayət etmək;
- 2) öz mülkiyyətində (istifadəsində) olan binalarda və tikililərdə, nəqliyyat vasitələrində yanğın təhlükəsizliyi qaydalarına riayət etmək və Azərbaycan Respublikasının müvafiq icra hakimiyyəti orqanının təsdiq etdiyi siyahılara uyğun olaraq ilkin yanğınsöndürmə vasitələri və yanğına qarşı inventar saxlamaq;
- 3) yanğın aşkar etdikdə bu barədə dərhal yanğından mühafizə bölməsinə xəbər vermək;
- 4) yanğından mühafizə bölməsi gələndə adamları, əmlakı xilas etmək və yanğını söndürmək üçün mümkün tədbirlər görmək;
- 5) yanğının söndürülməsində yanğından mühafizə bölmələrinə kömək göstərmək;

- C) Rasimin nənəsi niyə ona mane olmağa çalışdı?
D) Fikrətgilin ailəsi neçə nəfərdən ibarət idi?

- 7) *Fikrət, bu gün riyaziyyat kitabını mənə ver, tapşırığımı həll edib, axşam qaytararam* cümləsinə hansı nitq etiketlərini artırmaq olar?
- 8) Mətndəki əsas fikri müəyyən edin.
- 9) Atalar sözlərindən hansı mətnin ideyasına uyğundur?
A) Güc birlikdədir.
B) Dost dostu tən gərəkdir.
C) Hər kəs vicdanı qarşısında məsuliyyətlidir.
D) Yalan ayaq tutar, yeriməz.
E) Dost yaman gündə tanınar.
- 10) Mətnin sonluğunu təxəyyülünüze əsasən tamamlayın.

- 6) Azərbaycan Respublikasının müvafiq icra hakimiyyəti orqanının və onun müvafiq qurumlarının vəzifəli şəxslərinin göstərişlərini, qərarlarını və digər qanuni tələblərini yerinə yetirmək;
- 7) onlara məxsus istehsal, təsərrüfat, yaşayış və başqa bina və tikililərdə yanğın təhlükəsizliyi tələblərinə riayət olunmasına nəzarət etmək və bu tələblərin pozulmasının qarşısını almaq məqsədilə müayinələr və yoxlamalar aparmaq üçün Azərbaycan Respublikasının müvafiq icra hakimiyyəti orqanının və onun bölmələrinin vəzifəli şəxslərinə Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə nəzərdə tutulmuş qaydada imkan yaratmaq.

Maddə 18. Yanğınların söndürülməsi

Yanğından mühafizə bölmələri yanğınları söndürmək və onların ləğvində iştirak etmək üçün şərtsiz qaydada yola düşürlər.

Yanğından mühafizə bölmələrinin çağırılması üçün yaşayış məntəqələrinin telefon şəbəkələrində müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən nömrə müəyyən edilir.

Yanğınlar söndürülərkən insanların təhlükəsizliyinin təmin olunması, əmlakın xilasını üçün zəruri hərəkətlər edilir, o cümlədən:

- 1) yanğınların və onların təhlükəli təzahürlərinin yayıldığı (yayılması ehtimalının olduğu) yerlərə girilir;
- 2) yanğınların yayılmasına mane olan və ləğvini təmin edən şərait yaradılır;
- 3) rabitə və nəqliyyat vasitələrindən, avadanlıqlardan və digər texniki vasitələrdən əvəzsiz olaraq istifadə olunur;
- 4) yanğın yerlərinə giriş məhdudlaşdırılır və ya qadağan edilir, habelə oraya bitişik ərazilərdə nəqliyyatın və piyadaların hərəkəti məhdudlaşdırılır və ya qadağan edilir;
- 5) yanğın yerlərindən adamlar və əmlak köçürülür.

Heydər ƏLİYEV

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 10 iyun 1997-ci il

ORFOQRAFIYA

Göy rəngli sözlər bitişik, defislə, yoxsa ayrı yazılmalıdır?

ORFOEPIYA

Düzgün tələffüzü deyin.

beşmərtəbəli – [...]

oyuncaq – [...]

pilləkən – [...]

yanğınsöndürmə – [...]

VURĞU

yanğın
yanğınsöndürmə

Aydıngil beşmərtəbəli yeni binada yaşayırdılar. Aydınnın anası işə tələsirdi. Ütünü taxıb teztələsik paltarını ütülədi. Paltarını və paltonunu geyib tez pilləkənlərlə həyəətə endi. Həyətdə nə işə yadına düşdü. Aşağıdan yuxarı oğlunu səslədi:

– Aydın!

Aydın aynabənd eyvanda oyuncaqları ilə oynayırdı. Başı oynamağa çox qarışdığından anasının səsinə eşitmirdi.

Anası Aydını ikinci dəfə çağıranda o, balkona çıxdı

Nə deyirsən ana

Aydın nənəyə deyərsən ki, mətbəxdə ütüyə baxsın. Deyərsən, yadımdan çıxıb, elektrik cərəyanından ayırmamışam

Yaxşı, deyərəm Ana olar, mən həyəətə düşüm

İcazəni alan Aydın tez içəri girdi, oyuncaqlarının yanına yüyürdü. Onların içərisindən uzun dəstəkli əlarabasını götürüb həyəətə çıxdı. Anası hələ də onu gözləyirdi. O, tez pillələri endi.

– Aydın, nənəyə dedinmi?

– Hə, ana, dedim.

Ana arxayın olub işə getdi. Aydınnın başı bu dəfə də həyətdə oynamağa qarışdı.

Birazdan nənəsi əlində zənbil həyəətə endi. O, bazara meyvətərəvəz almaq üçün gedirdi. Aydına tapşırırdı ki, həyətdən bayıra çıxmasın, tez qayıdacaqdır. Nənəsi gedəndən sonra yadına düşdü ki, anasının sözlərini ona deməmişdir. Amma artıq nə etmək olardı?! Nənə getmişdi. O, bir saatdan sonra qayıtdı. Həyəətə girən kimi zənbildən portağal çıxarıb Aydına verdi. Sonra dolu zənbillə dördüncü mərtəbəyə qalxdı. Aydın yenə ona heç bir söz demədi.

Nənə mənzilin qapısını açıb içəri girəndə tüstüdən nəfəsi daraldı. O özünü itirdi. Tez qonaq və yataq otağına baxdı. Sonra mətbəxin qapısını açdı. Stolun üstü od tutub yanırdı. Nənə bunu gören kimi çığırmaq istədi. Ancaq səsi çıxmadı.

- Sizcə, hadisələr necə davam edəcək? Aydın nənəsinə kömək edə biləcəkmi?
- Nənəyə başqa kim yardım edə bilər?
- Sizcə, Aydın nə edəcək?
- Belə hadisə ilə qarşılaşsa idiniz, siz nə edərdiniz?
- İlk olaraq, hansı addımı atardınız?

Nənə tez qonşuya yüyürdü. Onlar **yanğın?söndürme** mənəqəsinə zəng vur-
dular. Qonşulardan biri anaya da zəng etdi. Sonra odu söndürməyə başladılar. Ən
qorxulusu **qaz?borusu** idi. Əgər o, qızıb partlasa idi,

**MÜƏLLİMİN OXUSUNDAN
ƏVVƏL**

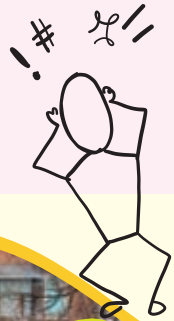
Sizcə, nə baş verə bilərdi?

**MÜƏLLİMİN OXUSUNDAN
SONRA**

Bir azdan **yanğın?söndürən** maşınlar da gəldi. İki qırmızı maşın heyətdə dayanan
kimi anasının tapşırığı təkrar Aydının yadına düşdü. Aydın **qorxa?qorxa** başını
qaldırıb yuxarıya baxdı. Tez oturduğu yerdən qalxıb binaya doğru gəldi. O, nənəsinə
başdan?ayağa su içində gördü. Qoca nənə özünü **danlaya?danlaya** otaqları gəzirdi.

- Sizcə, nəyə nə üçün özünü danlayırdı?
- Sizin fikrinizcə, əsil günahkar kimdir?
- Niyə belə düşünürsünüz?

*Necə bilirsiniz,
mətnin adı ilə şəkil
arasında hansı
əlaqə var?*

*Şəkil əsasında
yığcam mətn tərtib
edin və uyğun his-
səyə əlavə edin.*

- 1 Necə bilirsiniz, Aydın bu hərəkəti qəsdən etdi, yoxsa, həqiqətən, unutqan idi? Sizcə, unutqanlıq nəyə səbəb ola bilər?
- 2 Müzakirə edin: Sizcə, kim günahkardır?
- 3 Mətnə əsasən ana, nənə və Aydını xarakterizə edin.

Obrazlar	Bəyəndiyim cəhət	Bəyənmədiyim cəhət	Əsaslandırma
Ana			
Nənə			
Aydın			

- 4 Atalar sözlərindən hansı mətnin məzmununa uyğundur?
 - A) Yalançının evi yandı, heç kəs ona inanmadı.
 - B) Tələsən təndirə düşər.
 - C) Sonrakı peşmançılıq fayda verməz.
 - D) Qoca evin sütunudur.
 - E) Ana bala ucundan canını oda yaxar.
- 5 Mətnə aid iki sual tərtib edin. Suallardan biri ana, digəri Aydınla bağlı olsun.

1. 2.

- 6 Mətnə hansı məlumat yoxdur?
 - A) Aydın il bina evində yaşayırdılar.
 - B) Onlar nənəsi ilə birlikdə yaşayırdılar.
 - C) Aydının oyuncaqları çox idi.
 - D) Aydın məktəblidir.
 - E) Qonşular yanğının söndürülməsində yaxından iştirak etdilər.

- 7 Dinləmə mətnindəki Rasim obrazı ilə "Yalan" mətnindəki Aydın obrazının xüsusiyyətlərini xarakterizə edin.

Zarafatla olsa da,
özündən böyük insanları,
ümumiyyətlə, ətrafı aldatmaq
olarmı? Mətnə əsasən "Aydın
yalançıdır" demək olarmı?

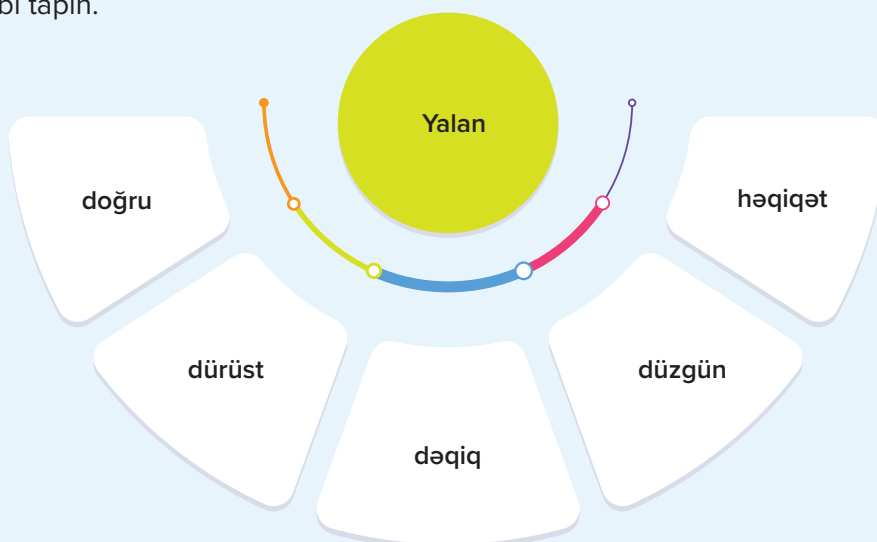
Siz nə vaxtsa yalan danışmısınızmi?
Danışdığınız yalan nə ilə bağlı olub?
Nə ilə nəticələnib?

Fikirlərinizi dostlarınızla
bölüşmək istərdinizmi?

8 Mətn üçün açar sözlər seçin və seçimlərinizin nə dərəcədə mətn üçün düzgün olduğunu əsaslandırın.

9 Aşağıdakılardan hansı *yalan* sözünə əksmənali olar? Sözləri cümlədə işlətməklə cavabı tapın.

10 Mətnə tünd şriftlə verilmiş sözü hansı sözlə əvəz etmək olar?

A) bağırmaq B) həyqırmaq C) danışmaq D) qışqırmaq

11 Mətnə kursivlə verilmiş sözləri hansı ifadə ilə əvəz etsək, cümlənin mənası dəyişməz?

enmək

səsləmək

yadına düşmək

yüyürmək

yaddan çıxmaq

çıxarmaq

12 Aydını utandırmaq üçün hansı sözlərdən istifadə edərdiniz? Sizcə, həmin sözlər hansı nitq hissəsinə aid olar? Seçdiyiniz sözlərin əks mənasını yazın.

13 Son abzasda *qoca* sözünü hansı sözlə əvəz etsəniz, daha düzgün olar? Ümumiyyətlə, bu sözü dəyişmək lazımdır mı? Hansı hallarda *qoca* sözündən istifadə olunur?

14 Mətnə çərçivəyə alınmış hissədə durğu işarələrini bərpa edin. Həmin hissədə hansı cümlələrdəki bütün sözlər ahəng qanununa tabedir? Hansı sözə şəkilçi düzgün artırılmamışdır? Niyə belə hesab edirsiniz?

15 Əsas nitq hissələrinin xüsusiyyətlərini yadınıza salın.

16 3, 4 və 6-cı abzasdakı sözləri aşağıdakı cədvələ əsasən qruplaşdırın.

isim	sifət	say	əvəzlik

✓ Hansı nitq hissəsinə aid sözlər daha çoxdur?

17 Mətnə (səh. 102) altından xətt çəkilmiş sözlərə sual verin. Nə müşahidə etdiniz?

Köməkçi nitq hissələri

Dilimizdə elə sözlər var ki, onlar:

♦ *müstəqil məna ifadə etmir.*

♦ *suala cavab vermir.*

♦ *şəkilçi qəbul etmir.*

Məsələn: *üçün, və, amma, lakin, əgər, axı, çünki, yəni, ilə* və s. bu kimi sözlər suala cavab vermir, ayrılıqda heç bir məna ifadə etmir.

Belə sözlər köməkçi nitq hissələri adlanır. Qoşma, bağlayıcı, ədat, modal sözlər və nidalar **köməkçi nitq hissəsi** hesab edilir.

18 Mətnin son abzasından köməkçi nitq hissələrini seçin.

- 19 Mətni oxuyun, köməkçi nitq hissələrini seçin. Cümləni köməkçi nitq hissələri olmadan oxuyun. Nə müşahidə etdiniz? Onların cümlədəki rolunu müəyyən etməyə çalışın.

Son günlər respublikamızın ərazisində havaların isti və quraq keçməsi ilə əlaqədar meşələrdə və meşə fonduna daxil olmayan ərazilərdə yanğın başvermə təhlükəsi artmışdır. Bu təhlükənin qarşısının alınması üçün Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin mərkəzi və yerli qurumları bütün səylərini birləşdirməklə yerli müəssisələrdə zəruri avadanlıqlarla təchiz olunmuş növbətçilik təşkil etmişdir. Lakin vətəndaşlıq borcunu başa düşməyən bezi şəxslər və torpaq mülkiyyətçiləri bu vacib məsələyə biganə qalmaqla yanğın təhlükəsizliyi qaydalarına əməl etməməkdə davam edirlər. Belə şəxslərin məsuliyyətsizliyinin nəticəsidir ki, 13 avqust 2010-cu il tarixdə saat 17:00 radələrində Şahdağ Milli Parkının Qəbələ rayonundakı meşə ərazisində yanğın hadisəsi baş vermişdir.

Yanğının başvermə səbəbi hələlik tam müəyyənləşdirilməse də, onun meşədə moruq yığan yeniyetmə gənclərin ehtiyatsızlığından baş verdiyi ehtimal olunur. Yanğın 4 hektar ərazini əhatə etmişdir.

(Azərbaycan Respublikası Ekologiya və
Təbii Sərvətlər Nazirliyinin
14 Avqust 2010-cu il məlumatı)

- 20 *Üçün, ilə, və, daha, da, də, amma, lakin, həm, əgər, həmçinin* köməkçi sözlərini cümlədə işlədin.

- 21 Altından xətt çəkilmiş sözləri sual verməklə fərqləndirin. Suala cavab verməyən sözləri cümlədən çıxarsanız, nə baş verər?

1. Aydın binaya doğru qaçdı. Doğru sözə zaval yoxdur.
2. Sən kimi axtarırsan? O evə kimi mənimlə getdi.
3. Görünür, dərse yaxşı hazırlaşmamısan. Uzaqdan qarlı dağlar görünür.
4. Qoy həmişə Vətənimiz var olsun! Səbətləri mətbəxə qoy.
5. Sarı rəngi xoşlayıram. Uşaqlar məktəbə sarı gedirdilər.

- 22 “Evdə yanğın təhlükəsizliyi” adlı qaydalar toplusu tərtib edin. Yazınızda əsas və köməkçi nitq hissələrindən istifadə edin.

- 23 Necə bilirsiniz, “Yalan” mətnindəki Aydından baş vermiş hadisə ilə bağlı hansı sənəd yazılması tələb olunmalıdır? Aydın bu sənədi kimin adına yazmalıdır? Həmin sənədi tərtib edin.

ORFOQRAFIYA

Yazılışa diqqət yetirin.

meşəbəyi
naməlüm
cığır

ORFOEPIYA

Necə tələffüz edilməlidir?

göbələk – [...]
təəccüb – [...]
cığır – [...]

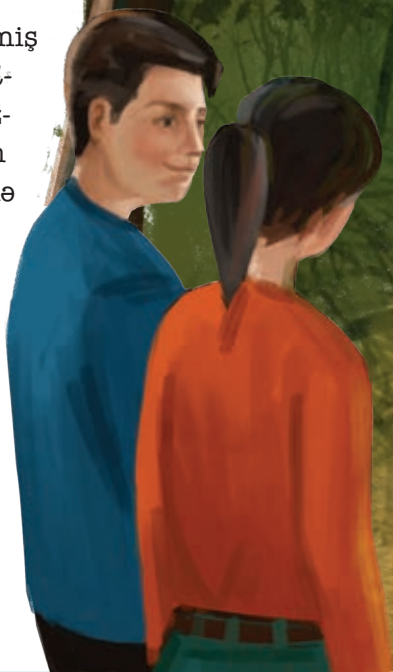
VURĞU

naməlúm
cığır
meşəbəyi

- 1 Mətni oxuduqdan sonra onu adlandırın.
- 2 Mətni oxuyarkən mötərizədəki sözlərdən uyğun olanını seçin.

Meşəyə göbələk yığmağa gəlmiş bir ailə meşəbəyinin evində (*qalmalı, gecələməli*) oldu. Səhər təzədən Samir və kiçik bacısı Ləman meşəni gəzməyə çıxdılar. Meşədə (*ensiz, nazik*) bir cığır gördülər. Bu, naməlüm bir adamın (*güclə, zorla*) seçilən və nə vaxtsa açdığı bir cığır idi. Qardaşlar cığırdan kənara çıxmamağa çalışırdılar.

Naməlüm adamın keçdiyi yerlərdə ot yenidən qalxmışdı. Onun keçdiyi yolu yalnız müxtəlif nişənelərdən müəyyən

- 3 Uyğunluğu müəyyənləşdirin.

Giriş hissə

Samir və Ləmanın meşəyə gəzməyə çıxması, naməlüm adamın izlərini görmələri, meşədə azmaları

Əsas hissə

Ailənin göbələk yığmaq üçün meşəyə gəlməsi, meşəbəyinin evində qalması

Nəticə

Xeyirxah iş görməyin faydası

- 4 Təxəyyülünüzə əsasən naməlüm adamın xarici görkəmini təsvir edin.

etmək olurdu. Adam ağacdən yonularaq düzəldilmiş su parçını bulağın yanında asmışdı. Su içmək istəyən (*yolçu, dilənçi*) bu parçla bulağın təmiz suyundan içə bilərdi.

Naməlum adam enli bir arxın üstündən uzun bir ağac uzatmışdı. Yoldan keçən adamlar üst-başlarını islatmadan həmin ağacın üstü ilə rahat keçib gedə bilərdilər. O, güclü küləyin sındırdığı və yolu kəsən böyük bir palıd budağını da kənara çəkmişdi.

Samir evə qayıtmağa tələsirdi, meşənin dərinliklərinə getmək istəmirdi. O, meşəbəyinin daxmasına tez çatmaq üçün kəsə yol seçdi. Ləman və Samir (*xeyli, uzun*) yol getdilər, lakin meşəbəyinin evinə gedib çatmadılar. Onlar, deyəsən, azmışdılar.

Meşədəki bürküdən tənqimş və tərlemiş Ləmanın diqqətini birdən ağaclardakı işarələr cəlb etdi. Sevincindən üzü güldü.

Samir soruşdu:

– Ləman, nə olub, niyə belə gülürsən?

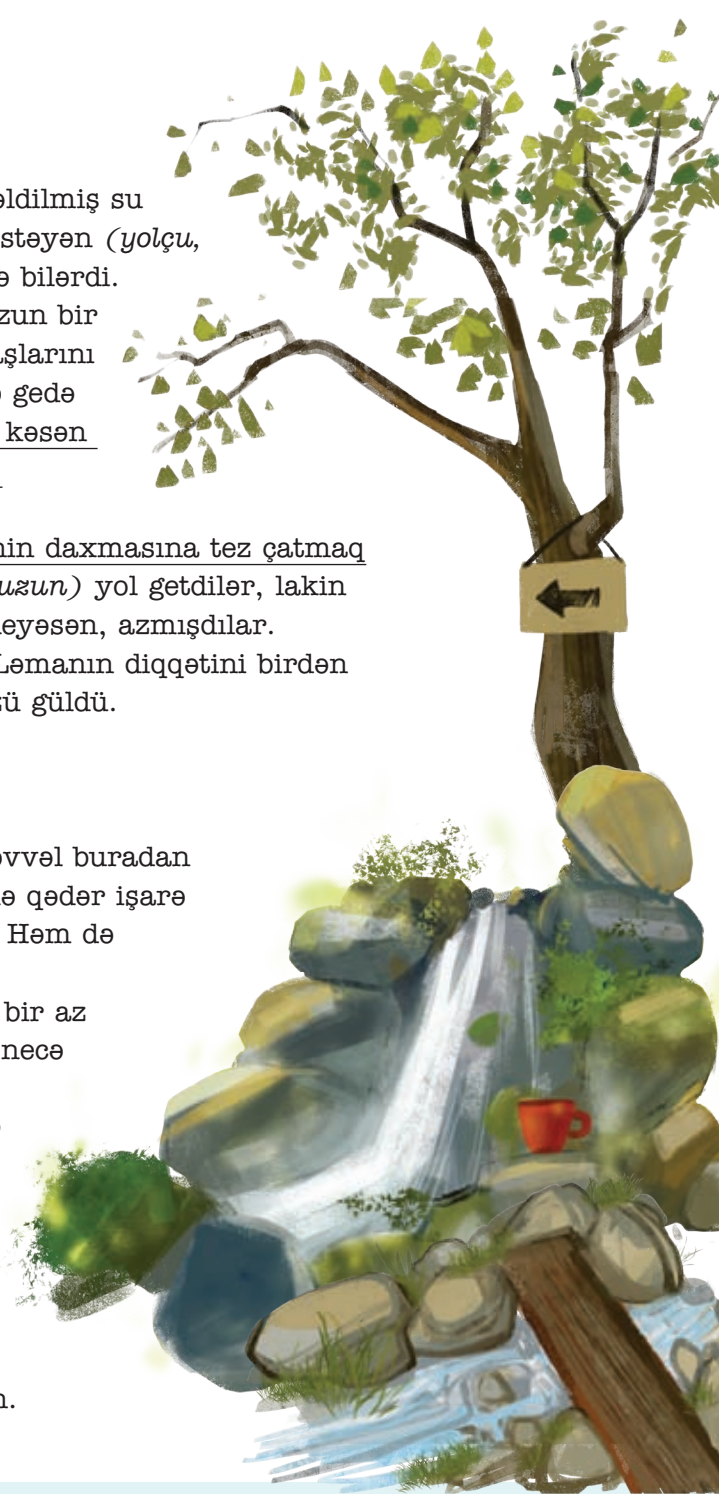
Ləman gözlerini mənəli-mənəli qıydı:

– Sən heç nə görmürsən? Bir bax bizdən əvvəl buradan xeyirxah bir adam keçib gedib. Gör burada nə qədər işarə qoyub! Bu adam nə qədər xeyirxah iş görüb. Həm də başqalarına xeyirxah işlər görməyi öyrədib.

Samir təəccübdən donub yerində qaldı. O, bir az ayaq saxladı, öz-özünə düşündü: “Gör bacım necə də diqqətlidir! Mən heç onları görmədim”.

Samir böyük bir məhəbbətlə Ləmanı diqqətlə süzdü, onu bağrına basıb, üzündən öpdü. Bir qədər Ləmanın üzünə baxdı, sonra Ləmanın yadında həmişəlik qalan bu sözləri bacısına dedi:

– Ləman, insan gerek heyat yolunu da bax belə keçsin. Özündən sonra və xalq üçün faydalı olan xeyirxah işlər qoyub getsin.

5 Sxem əsasında danışın.

6 Mətnə əsasən cədvəli tamamlayın.

Hadisə:	...	Hekayədəki obrazlar:	...
Mətnin mövzusu:	...	Hadisələrin məkanı:	...
Mətnin ideyası:	...	Hadisələrin zamanı:	...

- 7 Ləmanın hansı xüsusiyyəti vəziyyətdən çıxış yolu tapmağa kömək edir? Bu xüsusiyyətinə görə Ləmanın hansı peşə sahibi ola biləcəyini təxmin edə bilərsinizmi?
- 8 Mətnə əsasən müəyyən etmək olar:
- A) Səmimilik və mehribanlıq nədir? D) Xeyirxahlıq nədir?
- B) Düzlük nədir? E) Diqqət və xeyirxahlıq nədir?
- C) Diqqət nədir?
- 9 Mətnin 3-cü abzasında hansı fikir yanlışdır? Fikrinizi əsaslandırın.
- 10 Mətnə hansı faktları seçə bildiniz?

Sizcə,
xeyirxahlıq nədir?
Xeyirxahlıq etmisinizmi?
Nə üçün yaxşı işlər görmək
lazımdır?
Nə zamansa etdiyiniz xeyirxahlıq
sizə geri qayıdıbmı?
Fikirlərinizi bölüşmək
istərdinizmi?

- 11 Göbələk, meşəbəyi, palıd, bulaq sözlərini sxemə uyğun işləyin.

Söz

Söz
birləşməsi

Cümlə

Mətn
(2-3 cümlə)

Nümunə:

çiçək

meşə çiçəkləri,
ətirli çiçəklər

Meşə çiçəkləri
gözəl idi.

Meşə çiçəkləri necə də gözəl görünürdü.
Onlar necə də ətirli idilər. Bu çiçəklər
meşəyə gözəllik verirdi.

12 I abzasda hansı söz səhv işlənmişdir? Həmin sözü uyğun ifadə ilə əvəz edin.

13 Mətnə işlənmiş *süzmək* sözünü aşağıdakı mənalarda cümlədə işlədin.

- ♦ mayeni təmizləmək üçün süzgəcdən keçirmək
- ♦ nəyi isə sudan ayırmaq
- ♦ mayeni tökmək
- ♦ rəqs etmək
- ♦ kimi isə nəzərdən keçirmək
- ♦ sakitcə uçmaq

14 Bunlardan biri *parç* sözünün izahıdır:

- ♦ fincan
- ♦ butulka
- ♦ bir hissə
- ♦ stəkan
- ♦ suqabı

15 Mətnə peşə bildirən hansı sözə rast gəldiniz? Bu sözü cümlədə elə işlədin ki, həmin peşə sahibinin gördüyü işi bildirsən.

16 Mətnin sonunda fərqləndirilmiş cümlələrdə lazımsız təkrarları yığışdırın, onları müvafiq sözlərlə əvəz edin. Hansı nitq hissəsinə aid sözlərdən istifadə etmiş oldunuz?

17 Mətnə altından xətt çəkilmiş cümlələrdə *o*, *bu* əvəzliyindən sonra vergülün düzgün işləndiyini əsaslandırın.

18 Mətnin 4-cü və son abzasında işlənmiş sözləri aşağıdakı kimi qruplaşdırın.

Əsas nitq hissələri	Köməkçi nitq hissələri	Çünki

19 Mətnə nöqtələrin yerinə uyğun sözlər artırın.

*milyard, üzrə, belə ki, bitki, mövsümündə,
ətraf, çətir, temperatur, görəsən,
nə üçün, şüalar, və, kölgəlik, isə*

Dünya meşə örtüyünün sahəsi 4 ... hektardır. Meşənin əsas xüsusiyyəti ... örtüyünün altında formalaşan mikroiqlimdir. Meşənin mikroiqlimi ... mühitin iqlimindən fərqlidir. ... açıq ərazilərdən fərqli olaraq meşədə qış havanın ... 3–5 °C yüksək olur. İsti yay günlərində ..., əksinə, temperatur bir neçə dərəcə aşağı enir. bu ... belədir? Ağacların .. günəş ... qarşısını kəsərək ... əmələ gətirir ... güclü küləklərin qarşısını alır.

ORFOQRAFİYA

Necə yazılmalıdır:

1, yoxsa 2 "y" ilə?

vəsiyyət	– vəsiyyət
bəşəriyyət	– bəşəriyyət
ədəbiyyət	– ədəbiyyət
nailiyyət	– nailiyyət

ORFOEPIYA

Düzgün tələffüzü deyın.

məşhur	– [...]
növbə	– [...]
inşaat	– [...]
kəşf	– [...]
vəsait	– [...]

VURĞU

- ittihám
cinayətkár
milyonlárla
hərbçilér
mína

1

İlk dəfə mina qurğusu yaratmış ixtiraçı Emmanuel Nobelin dörd oğlu var idi. Onlardan biri də gələcəyin məşhur ixtiraçısı və biznesmeni Alfred Nobel idi. Robert Nobel isə Bakı neft sənayesinin yatırımında iştirak edən ilk ecnəbidir. Partlayıcı maddələrlə məşğul olan bu kimyaçılar ailəsi daim təhlükəli təcrübələr keçirməli olurdu. Bu təcrübələrdən birində Alfredin kiçik qardaşı həlak olur.

2

Məqaləni oxuyan Nobel fikrə getdi: "Mən elmdə böyük ixtira etdim. Amma belə çıxır ki, tarixin yaddaşında cinayətkar kimi qalacağam".

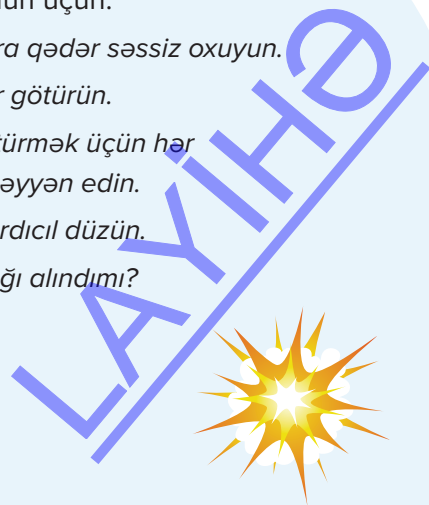
3

Alfred Nobel dünya tarixində, ilk növbədə, dinamitin ixtirası ilə yadda qalmışdır. Dinamitin əsasını güclü dağıdıcı qüvvəyə malik olan nitroqliserin təşkil edir. Onu kəşf edərkən A.Nobel dinamitin, ilk növbədə, inşaatda, yol-

1

Məzmunə əsasən mətndəki abzasların ardıcılığını düzün. Bunun üçün:

- ✓ Əvvəlcə mətni axıra qədər səssiz oxuyun.
- ✓ Oxuduqca qeydlər götürün.
- ✓ Lazımi qeydlər götürmək üçün hər abzasdakı fikri müəyyən edin.
- ✓ Sonra hadisələri ardıcıl düzün.
- ✓ Abzasların ardıcılığı alındımı?

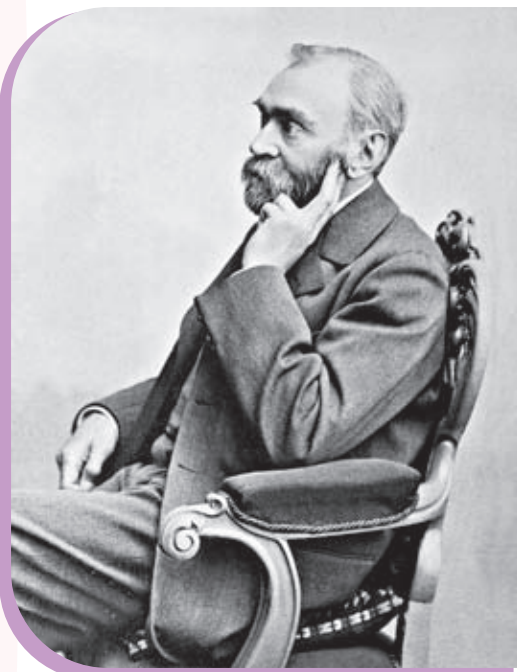
ların salınmasında tətbiq olunacağını düşünürdü. Lakin az sonra bu maddə hərbiçilərin elində dağıdıcı bir silaha çevrildi və müharibələrdə milyonlarla insanın ölümünə səbəb oldu. Nobel bir çox ölkələrdə dinamitin istehsalı üzrə zavodlar qurdu və dünyanın ən zəngin adamlarından birinə çevrildi.

4

Günlərin bir günü artıq yaşa dolmuş A.Nobel qəzetdə özünün ölümü haqqında bir məqalə oxudu. Əslində, vəfat edən onun qardaşlarından biri idi. Nobel qardaşlarını səhv salan məqalə müəllifi ölmüş zənn etdiyi Alfred Nobelin ünvanına kəskin ittihamlar irəli sürür, onu müharibələrin daha dağıdıcı olmasında günahlandırır.

5

Bunu düşünen Nobel öz adına fond təsis etdi. Dinamitin ixtirasından əldə etdiyi zəngin sərvəti bu fonda bağışladı. Ölümünə yaxın vəsi...et etdi ki, hər il beşəri...et üçün böyük xidmətlər göstərmiş ən dəyərli insanlara bu fonddan mükafat təyin etsinlər. O vaxtdan bu vəsait hesabına hər il fizika, kimya, təbabət, ədəbi...at üzrə ən yeni naili...etlərə, həmçinin sülhü möhkəmləndirmək sahəsində fəali...ətə görə dünyanın müxtəlif ölkələrindən olan xadimlər Nobel mükafatı alırlar.

Alfred Nobel

Nobel mükafatı

- 2 Məndən hansı faktlar əldə etdiniz? Əldə etdiyiniz faktlar sizə nə öyrətdi?
- 3 Dağıdıcı gücə malik olan nitroqliserini kəşf etməkdə Nobelin məqsədi nə idi?
- A) odlu silah düzəltmək
 - B) inşaatda yolların salınmasında tətbiq olunma
 - C) müharibə edən ölkələrin partlayıcı maddəyə olan tələbatı
 - D) məşhur və milyonçu olmaq istəyi
 - E) heç bir məqsəd yox idi. Bu, sadəcə, bir ixtira idi.
- 4 Hansı hadisə A.Nobelin həyatında və fikirlərində dönüş yaratdı?

5 Sxem əsasında danışın.

**XEYRİYYƏÇİ
NOBEL**

**“DAĞIDICI”
NOBEL**

**İXTİRAÇI
NOBEL**

✓ Əgər sxemdəki yazıların yerini dəyişsəniz, əvvəlcə hansı sözü yazarsınız? Niyə?

6 İnsanlar A.Nobeli günahlandırmaqda haqlı idimi? Fikrinizi əsaslandırın.

7 “Nobel mükafatı” kimlər üçün nəzərdə tutulmuşdur? Biri yanlışdır.

1. müxtəlif elm sahələrində yenilik edən adamlar üçün
2. bəşəriyyətə xeyir verən insanlar üçün
3. sülhü təbliğ edən adamlar üçün
4. Nobel qardaşlarının varisləri üçün
5. ədəbiyyat sahəsində yeniliklərə imza atan şəxslər üçün

8 Aşağıdakı sualların hansına mətndə cavab yoxdur?

- A) A.Nobel hansı elm sahəsini təmsil edən ailədə doğulmuşdur?
- B) Nobel mükafatı hansı elm sahəsinin alimləri üçün nəzərdə tutulmuşdur?
- C) Emmanuel Nobelin neçə oğlu vardı?
- D) Nobel mükafatının məbləği nə qədər idi?
- E) Hansı hadisə Nobeli düşünməyə və fikirlərində dönüş etməyə vadar edir?

9 Uyğunluğu müəyyən edin.

1. Mina qurğusunu kəşf edən
2. Dinamit qurğusunu kəşf edən
3. Bakı neft sənayesinin inkişafına yardım edən.

- a. Alfred Nobel
- b. Emmanuel Nobel
- c. Robert Nobel

	1	2	3
a			
b			
c			

10 Azərbaycanda hansı fondlar vardır? Bu fondların fəaliyyəti barədə nə bilirsiniz?

11 *İttifaq* və *ittiham* sözlərinin mənalərini müəyyən edin.

ittifaq

birinə qarşı irəli sürülən günah, təqsir

ittiham

1. ayrı-ayrı şəxslərin, qrupların, cəmiyyətin və s. birləşməsi
2. birlikdə hərəkət etmək

12 Kontekstə əsasən *fond* sözünün mənasını izah edin.

13 Sözləri mənaləri ilə uyğunlaşdırın.

1

təsis etmək

1. müəyyən etmək,
aydınlaşdırmaq

2. vəzifə tapşırmaq

2

təyin etmək

həyata keçirmək

3

tətbiq etmək

əsasını, təməlini
qoyma

Mətnə bu sözün hansı mənası işlənmişdir?

14 *İrəli sürmək* ifadəsini müxtəlif mənalarda cümlədə işlədin.

Özünü bir anlıq Alfred Nobelin yerində təsəvvür edin.
Təsəvvür edin ki, hansısa bir kəşfiniz və ya ixtiranız cəmiyyə-
yə zərər gətirmişdir. Sizdən izahat tələb olunur. Nə ya-
zardınız? Kəşfinizin əhəmiyyətini necə izah edərdiniz?

15 “Müharibəsiz və təhlükəsiz həyat”
mövzusunda inşa yazın.

PLAN:

- ◆ Müharibə nədir?
- ◆ Təhlükə nədir?
- ◆ Müharibə və təhlükələrin yaran-
masına səbəb nədir?
- ◆ Müharibəsiz həyat nədir?
- ◆ Təhlükəsiz həyat nədir?
- ◆ Müharibəsiz və təhlükəsiz həyat
üçün nə etmək lazımdır?
- ◆ Nəticə

HƏR BİRİMİZİN SAĞLAM VƏ
TƏHLÜKƏSİZ MÜHİTDƏ YA-
ŞAMAQ HÜQUQUMUZ VAR.

YALAN FƏLAKƏTLƏRƏ
SƏBƏB OLA BİLƏR.

İNSAN ANCAQ YAXŞI İŞLƏR
GÖRMƏYƏ ÇALIŞMALIDIR.

ORFOQRAFIYA

Sözlərin yazılışına diqqət yetirin. Hansı səhvdir?

- əməksevər
- vətən pərvər
- uzaqgörən

ORFOEPIYA

Necə tələffüz edilməlidir?

- istiqlanlı – [...]
- uzaqgörən – [...]
- hökmdar – [...]
- maneə – [...]

VURĞU

- uzaqgörən
- istiqlanlı
- əməksevər
- maneə

OXUDAN
ƏVVƏL

Sizcə, mətndə nədən danışılacaq? Bunun üçün mətnin adına diqqət yetirin. Yol dedikdə ilk anda nə düşündünüz?

Bir məmləkətdə əməksevər, xeyirxah və ədalətli bir hökmdar var idi. Bu hökmdar vətənini çox sevirdi. Daim xalqı **üçün** faydalı işlər görür, hər zaman insanların rahatlığından **ötrü** çalışdı. Vətənpərvər, istiqanlı və fədakar olan bu hökmdar hamının hörmətini qazanmışdı.

Bir gün hökmdar öz sarayından şəhərin ən ucqar nöqtəsinə **qədər** geniş bir yol saldırmaq qərarına gəlir. Ona görə də vəzirlərinə tapşırıq verir. Tezliklə tapşırıq yerinə yetirildi. Əyri-üyrü yolların yerində geniş və rahat bir yol salındı.

Hamiya xəbər verildi ki, sabah günortadan **sonra** yol istifadəyə verilecek. Uzaqgörən hökmdar yolu insanların istifadəsinə verməzdən **əvvəl** bir yarış keçirəcəyini elan etdi. Yolu əvvəldən axıra **kimi** ən gözəl keçən insan mükafatlandırılacaqdı. Hökmdar bildirdi ki, hər kəs bu yarışda iştirak edə bilər.

Ertesi gün insanlar hökmdar sarayının qarşısına yığıldılar. Bir çoxları gözəl faytonda gəlmiş, ən bahalı paltarlarını geymişdilər. Kəhər atların bəzəkli yəhərləri üzərində oturmuş gənclər yarışın başlanmasını intizarla gözleyirdilər. Nəhayət, yola çıxmaq işarəsi verildi. Hamı qalib olmaq ümidi ilə yola çıxdı. Yolun sonunda – şəhərin çıxacağındakı yüksəklikdə hökmdar öz yaxın eyanları ilə eyləşib yarış iştirakçılarını izləyirdi. O gəlib çatanları salamlayıb və hər kəsdən soruşurdu:

– Yol necədir?

Yolçuların bir çoxu eyni sözləri deyirdi:

– Hökmdar sağ olsun, yol geniş və hamardır, lakin bezi yerlərdə yığılmış daş və çınqıl qalıqları hərəkət etməyimizə mane olurdu.

Nəhayət, hamı gəlib keçdi. Qalibi müəyyən etmək vaxtı idi. Əyanlar maraqla hökmdara baxırdılar. Lakin ondan səs çıxmırdı. Birdən yolda bir atlı da göründü. Hökmdar dilləndi:

– Gəlin onu da gözləyək.

Nəhayət, sonuncu atlı gəlib çıxdı. Ucaboylu bu adam yorğun görünürdü. Üst-başı toz-torpaq içində idi. Əlində balaca bir kisə atdan düşüb hökmdarın qarşısında hörmətlə baş əydi. Hökmdar soruşdu:

– Niyə belə gecikmisən?

– Bağışlayın, gec gəlməyimin səbəbi var. Yolla irəlilədikcə qarşıma çıxan daş və çınqıl parçalarını kənara atır, yolu təmizləməyə çalışırdım. Bu qızıl kisəsini həmin daş qalaqlarının birinin altından tapdım. Bu qızılar, yəqin ki, sizə çatmalıdır.

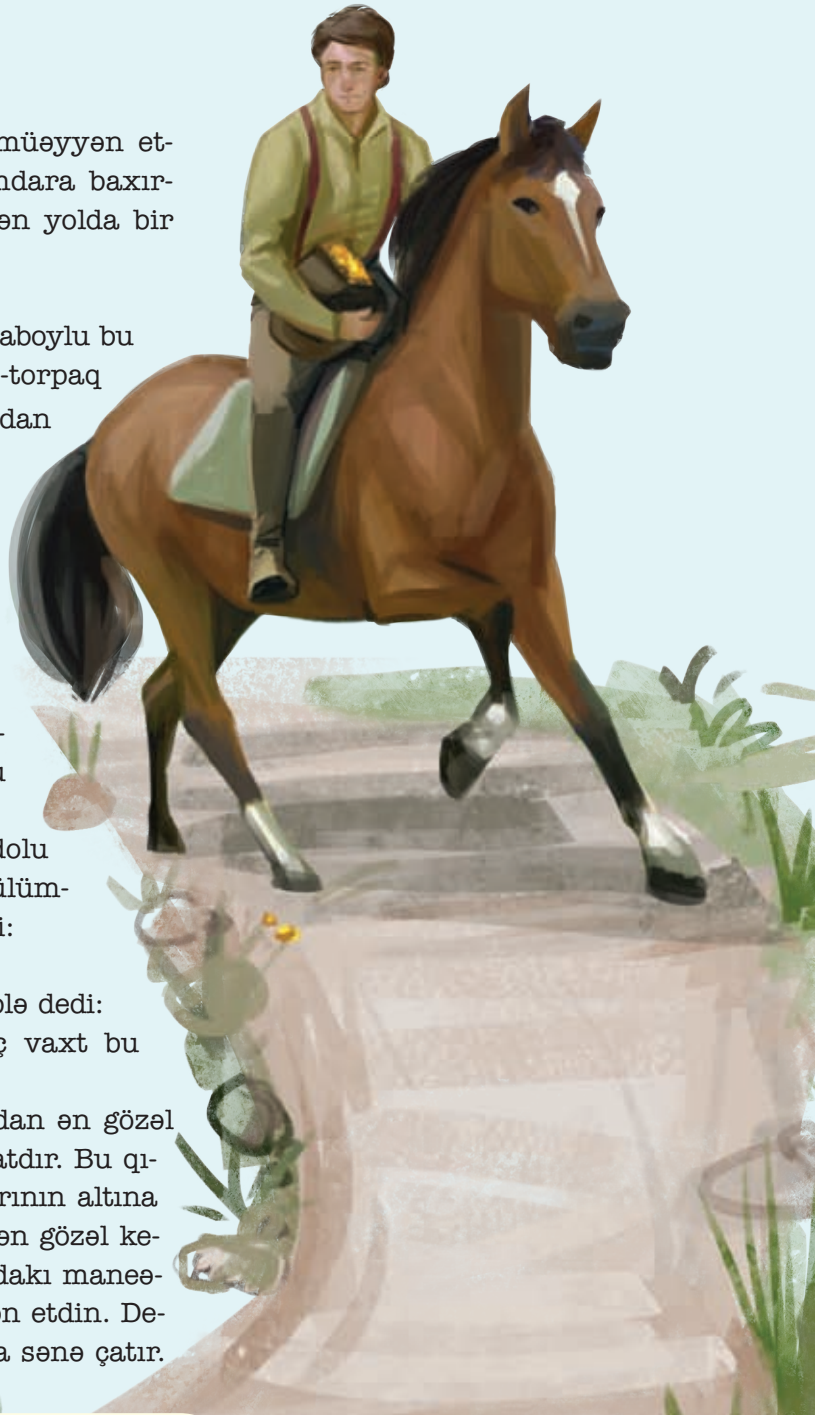
Bunu deyib yolçu əlindəki qızıl dolu kisəni hökmdara uzatdı. Hökmdar gülümseyərək bu gözü tox gəncə cavab verdi:

– O qızılların sahibi sənə!

Gənc qara qaşlarını qaldırıb təəccüblə dedi:

– Hökmdar sağ olsun, mənim heç vaxt bu qədər sərvətim olmayıb.

– İndi isə var. Əlindəki qızılar yoldan ən gözəl keçən insan üçün elan etdiyim mükafatdır. Bu qızıları mənim göstərişimlə daş qalaqlarının altına qoymuşdular. Mənim fikrimcə, yoldan ən gözəl keçən insan arxasınca gələnlər üçün yoldakı maneələri aradan qaldıran insandır. Bunu sən etdin. Deməli, yarışın qalibi sənə. Mükafat da sənə çatır.

**OXUDAN
SONRA**

Fikirləriniz düzgün oldumu? Hansı hadisə sizin üçün yeni oldu? Mətnin “Yol” adlandırılması ilə razısınız mı?

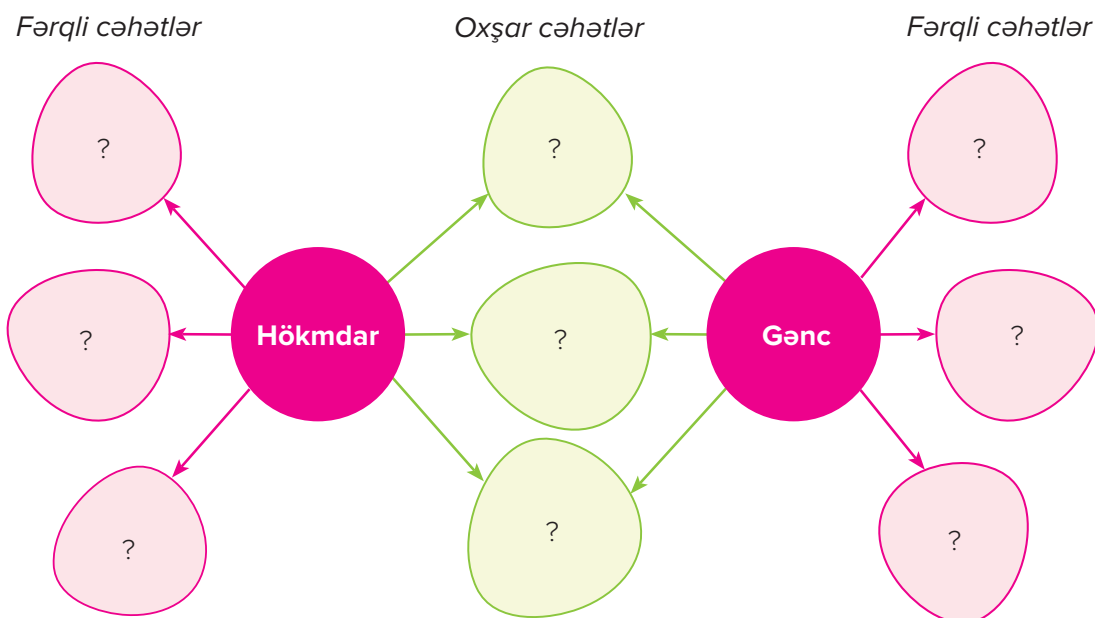

**VİDEO ƏSASINDA SUALLARI
CAVABLANDIRIN:**

- ▶ Yol nə üçün çəkilməlidir?
- ▶ Yol nə üçün mədəniyyət hesab edilir?
- ▶ İsmayıl nə üçün yolçəkən olmaq istəyir?

LAYIHƏ

- 1 Hökmdarın yol çəkdirməkdə məqsədi nə idi?
- 2 Hökmdar nə üçün əvvəlcədən yolda qızıl gizlətdiyini heç kimə demir? Bu onun hansı məqsədindən irəli gəlirdi?
- 3 Sxem əsasında hökmdar və gənc obrazını müqayisə edin.

- 4 Mətn vasitəsilə hansı fikir çatdırılır? Müəyyən etdiyiniz fikri “Yol” mətni əsasında təsdiq edin. Məndən hansı dəyərləri, insani keyfiyyətləri öyrəndiniz?

- 5 Atalar sözlərindən hansı birbaşa, hansı dolayı yolla mətnin ideyasına uyğundur?

a Dostluğun birinci şərti etibardır.

b Düzlük xoşbəxtliyin açarıdır.

c Doğru yalanı qovar.

d Yalan söz üz qızardar.

e Ağıl yaşda olmaz, başda olar.

- 6 Nizami Gəncəvinin “Xosrov və Şirin” poeməsindən götürülmüş aforizmi mətnin ideyası ilə müqayisə edin. Oxşarlıq gördünüzmü? Həmin oxşarlığı sxem vasitəsilə təqdim edin.

*Dünyanın işini yaxşı düşün sən,
Nə əksən, onu da sən biçəcəksən.
Yaxşı iş də görsən, pis iş də inan,
Unutmaz onları bu qoca dövrən.*

Mətndə

Aforizmdə

- 7 “Yol” mətni ilə 108-ci səhifədə verilmiş mətni məzmun baxımından müqayisə edin. Oxşarlıq gördünüzmü?

MÜZAKİRƏ

♦ “Yoldan ən gözəl keçən insan arxasınca gələnlər üçün yoldakı maneələri aradan qaldıran insandır”.

♦ II Qarabağ müharibəsi ilə bağlı hansı məqamları və-
rilmiş cümlənin ideyası ilə əlaqələndirə bilərsiniz?

8 Aşağıdakı cümlələrdə işlənmiş *parça* sözündən hansının mənası mətndə istifadə edilmiş *parça* sözü ilə eynidir?

- Anar bir parça çörəyi pəncərənin kənarına qoyaraq toyuqları səslədi.
- Sifarişi hazırlamaq üçün beş top parçadan istifadə olundu.
- Buruqların dörd tərəfində dəmir və taxta parçaları gözə dəyirdi.
- Məktəbin divar qəzetində şairlərin əsərlərindən parçalar verilirdi.

9 Məntiqi ardıcılığı tamamlayın.

10 Sxemdə verilənləri tamamlayın.

ŞƏKLİ BİR SÖZLƏ
İFADƏ EDİN.

SÖZÜN İFADƏ ETDİYİ
MƏNANİ DEYİN.

SÖZÜN TƏLƏFFÜZÜNÜ
DEYİN.

HANSI NİTQ HİSSƏSİ
OLDUĞUNU DEYİN.

SÖZ BİRLƏŞMƏSİNİ
CÜMLƏDƏ İŞLƏDİN.

SÖZ BİRLƏŞMƏSİ YARADIN.

HƏMİN SÖZÜ
CÜMLƏDƏ İŞLƏDİN.

11 Mətnə nə üçün sifətlər çox işlənmişdir? Bu sifətlərin əlamət və ya keyfiyyət bildirdiyini deyin.

12 “Mətnə isimlər çoxluq təşkil edir” hökmünü mətn əsasında təsdiq edin.

13 Mətnə göy rənglə verilmiş sözləri aid olduğu sözlə birlikdə seçib yazın. Sözlərin yaratdığı məna çalarına diqqət yetirin.

Qoşma

Qoşmalar köməkçi nitq hissələridir. Onlar ayrılıqda məna ifadə etmədiyi üçün heç bir suala cavab vermir.

Qoşmalar qoşulduğu sözlə birlikdə suala cavab verir.

Məsələn:

Anası Lətifə üçün (kimin üçün?) şəkilli kitablar aldı.

O, dostunu evə qədər (haraya qədər?) ötürdü.

Böyüyəndə mən də atam kimi (kim kimi?) fotoqraf olmaq istəyirəm.

Qoşmalardan nə əvvəl, nə də sonra vergül işarəsi qoyulmur.

14 Qoşmaların işləndiyi bir neçə cümlə qurun.

15 Mətnin son abzasından qoşmaları seçin, onların yazılışına diqqət yetirin.

Qoşmaların yazılışı

Qoşmalar, adətən, qoşulduğu sözdən ayrı yazılır. Ancaq bir qisim qoşmalar var ki, onlar sözə bitişik yazılır. **tək, -dək, -can, -cən, -ilə** qoşmaları buna misaldır.

*Məsələn: Təyyarə quş**tək** uçurdu.*

*O, kitabxanaya**dək** mənim**lə** birgə getdi.*

*Nənəsi şəhər**dək** nəvəsi ilə getdi.*

*Dağ yoluna**can** hər yer lalələr**lə** dolu idi.*

*Kəndə**cən** avtobus sürətini qaldırmadı.*

ilə qoşması sözə həm bitişik, həm də ayrı yazılır.

*Məsələn: Rəna **ilə** çoxdan dostuq.*

*Aygün**lə** tədbirdə tanış olmuşduq.*

16 Mətnə nöqtələrin yerinə uyğun qoşmaları artırın. Onların yazılışına diqqət yetirin.

sonra, ilə, -dək, əvvəl, üçün

Bir gün tısbağa dovşanın qabağını tutub dedi:

– Mən səndən də bərk qaça bilərəm. Qıvrıq ayaqlarına güvenib bizi çox zəif bilmə. Bərk qaçmağınla öyünmə.

Dovşan istehza ... tısbığa baxıb dedi:

– Get işin... məşğul ol. Sən mənim... yarışa bilməzsən.

Tısbığa əl çəkmədi:

– Gəl görünən o qoşa ağaca... qaçaq. Baxarsan, mən səndən ... ora çatacağam.

Yarış başlandı. Tısbığa var gücü ilə irəliləməyə başladı. Özünə arxayın olan dovşan bir ağacın kölgəsində uzanıb dincəlməyə başladı: “Bir az ... qaçıb ora çataram”.

Tısbığa dovşanın xasiyyətini bildiyi ... qalib gəldi.

- 17** Nöqtələrin yerinə uyğun şəkilçilər artırın. Həmin sözlərin qoşmalarla əlaqələnməsinə diqqət yetirin.

1. Dağlar... doğru hava sərinləyirdi. 2. Dərs... sonra uşaqlarla gəzməyə getdik. 3. Mən... tərəf gələnləri dərhal tanıdım. 4. Yusif... qədər bunların hamısı yerinə yetirilib. 5. Anar ev... qədər mənimlə getdi. 6. Nənə bir saat... sonra qayıtdı.

- 18** “Vətənpərvər Prezidentim” mövzusunda esse (inşa) yazın. Təqdimat da hazırlaya bilərsiniz.

TƏLİMAT:

- ✓ İlk növbədə, prezidentin hansı fəaliyyəti barədə yazmaq istədiyinizi müəyyən edin.
- ✓ Həmin sahədəki fəaliyyəti ilə bağlı məlumat toplayın.
- ✓ Topladığınız məlumatları emal edin.
- ✓ Yazınızın (təqdimatınızın) planını hazırlayın.

İSTİQAMƏT:

- ◆ Giriş hissədə mövzu barədə ümumi məlumat verin.
- ◆ Əsas hissədə mövzu ətrafında danışın.
- ◆ Nəticə hissədə haqqında danışdığınız məsələyə münasibət bildirin.
- ◆ Təqdimatınızda fotosəkillərdən istifadə edin.

İKİ KƏND

ORFOQRAFIYA

Göy rəngdə verilmiş sözlərdə hansı hərflər yazılmışdır?

ORFOEPIYA

Hansı tələffüz səhvdir?

[bitgi]
[qonaq]
[maldarrix]

VURĞU

mənbə
dəyişiklik
xoşbəxt

Bir vaxt(t,d)lar dərin və coş(q,g)un bir çay var idi. Nə vaxtsa o, kiçik çay kimi mənbəyini uca dağlardan götürmüşdü. Otlar boyunca aşağıya axan kiçik çay sahilində otlayan qoyun, keçi və inək sürülərindən zövq alırdı. Daha sonra kiçik çay öz yolunda suyunu ağaclara, bitkilərə və heyvanlara verərək yolunu böyük meşədən saldı. Başqa kiçik çaylar və axarlar da ona birləşdi.

Nəhayət, meşədən böyük, dərin bir çay çıxdı, düzənliyə çatdı. Çay tarlalar və çəmənliklər boyunca axdı. Onun suları həm də bir çox balıq və çayda yaşayan digər canlılar üçün məskən oldu. Getdiyi uzun yolda çay bir çox xeyirxah işlər görərək dənizlə rastlaşdı və ona qarışdı.

Çayın yuxarı hissəsində mal-qara otarmaqla, ovçuluq etməklə, meyvə yığmaqla məşğul olan bir kən(d,t) var idi. Onun sakinləri xoşbəxt idi. Çayın aşağı hissəsində gününü tarlalarını ekib-becərməklə, gah maldarlıqla, gah da çayda balıq tutmaqla keçirən başqa bir kənd də var idi. Amma hər dəfə meşəyə ov dalınca da gedirdilər. Onlar da çox xoşbəxt idilər. Bu kəndlər öz aralarında ticarət edir, bir-birinə qonaq gedirdi. Beləliklə, bu iki kənd sülh və əmin-amanlı(q,x)la yaşayırdı.

Bir dəfə yuxarı kəndin camaatı suyun yolunu kəsmək qərarına gəldi. Onlar dedilər:

Şəkli 10-15 cümlə ilə
elə təsvir edin ki,
uyğun bildiyiniz
abzasa əlavə edə
biləsiniz.

– Əgər biz çaydan daha çox istifadə etsək, mal-qaranı artırar, ağacların sayını artırıb çoxlu evlər tikə bilərik. Biz daha varlı olub, daha yaxşı yaşaya bilərik.

Kəndlilər bu fikirle razılaşıdılar və balaca bir axar saxlamaqla çayın qarşısına bənd çəkdilər.

Dəyişikliklər aşağı kənddə çox tez nəzərə çarpdı. Onların tarlalarına və otlaqlarına çatan su çox az oldu. Məhsul get-gedə azaldı. Camaatın dolanışığı çətinləşdi.

Kəndlər arasındakı əlaqə dayandı. Onlar daha bir-birlərinə qonaq getmirdilər. Aşağı kənd camaatının çoxusu daha yaxşı yaşayış məskəni axtarmaq üçün başqa yerlərə köçdü. Digərləri, kəndin daha yaşlı sakinləri yuxarı kəndin camaatı ilə birləşdi. Beləliklə, sülh, mehribanlıq və dostluq hər iki kənddən itdi.

Şəkil mətnin hansı hissəsinə uyğundur? Niyə belə hesab edirsiniz? Fikirlərinizi mətnə əsasən təsdiqləyin (və ya inkar edin).

Dinlədiyiniz “Söyüd” təmsili əsasında sualları cavablandırın.

- 1 Söyüd nə üçün məhv olur?
- 2 Söyüd ağacını və yuxarı kəndi müqayisə edin.
- 3 Buradakı söyüd və digər ağacları insanlara bənzətsək, hansı nəticəyə gələrik?
- 4 Söyüd ağacını bir sözlə xarakterizə edin. Bu söz hansı nitq hissəsinə aid oldu?
- 5 “Cəmiyyətdən ayrı düşən şəxs yaşaya bilməz” fikri ilə razısınız mı? Niyə?

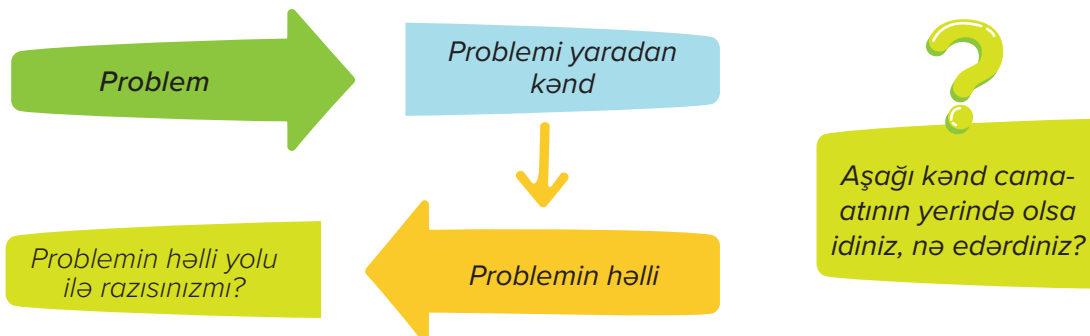

MÜZAKİRƏ

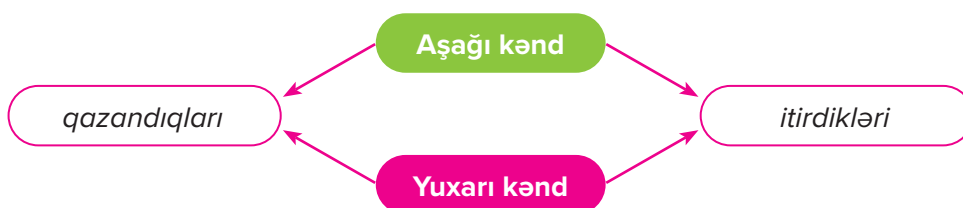
Dostluq və səmimiyyət təhlükəsiz həyatın başlanğıcıdır.

1 Sxem əsasında hər iki kəndi təhlil edin.

2 Sxem əsasında danışın.

Sizcə, yuxarı kənd aşağı kəndin hansı hüquqlarını pozur? İnsan hüquqlarının pozulması nə ilə nəticələnə bilər?

Fikirlərinizi müşahidə etdiyiniz, şahidi olduğunuz hadisə və ya əhvalatla əsaslandırma bilərsiniz.

- 3 Mətn əsasında səbəb-nəticə əlaqələrini göstərin. Cədvəli elə tərtib edin ki, ideyanı müəyyənləşdirə bilərsiniz.

SƏBƏB	NƏTİCƏ	İDEYA
1. 2. 3.	1. 2. 3.	

- 4 Mətnə əsasən sxemi tamamlayın və əsas fikri müəyyən edin.

Mətnə təbliğ olunur:

Mətnə tənqid olunur:

- 5 Mətnin adını dəyişmək təklif olunsaydı, necə dəyişərdiniz? Fikrinizi əsaslandırın.
- 6 Mətn üçün *xoşbəxtlik* və *bədbəxtlik* açar sözlər ola bilərmi? Nə üçün belə hesab edirsiniz?
- 7 Mətnə altından xətt çəkilmiş cümlədəki feili hansı ilə əvəz etsəniz, daha düzgün olar?
- 8 Sözlərin əks mənasını yazın.

birləşmək → ?

azalmaq → ?

sağlamlıq → ?

həyat → ?

- 9 Sözləri mənaları ilə uyğunlaşdırın.

Mənbə	kiminsə və ya nəyinsə olduğu yer
Məskən	bir yerdə yurd salıb yaşayanlar
Mənsəb	yeraltı suların çıxdığı yer
Sakin	çayın dənizə, gölə və ya başqa çaya töküldüyü yer

10 Cümlələr arasında nə fərq var?

- ◆ *Bir vaxtlar dərin və coşqun bir çay var idi.*
- ◆ *Bir vaxtlar dərin, coşqun bir çay var idi.*

11 Mətnin II abzasında köməkçi nitq hissələrini seçib yazın.

Bağlayıcılar

Dilimizdə işlənən köməkçi nitq hissələrindən biri də bağlayıcılarıdır. Bağlayıcılar sözləri və cümlələri bir-birinə bağlamağa xidmət edir.

Ki, və, amma, ancaq, lakin, həm, həm də, da, də, əgər, ya, ya da, gah, gah da, çünki, ona görə də və s. dilimizdə çox işlənən bağlayıcılarıdır.

Məsələn:

Biz bilirdik ki, əvvəl-axır səmimiyyət qalib gələcək.

Əgər bir şey bilirsənsə, bizə də de.

Gah yağış, gah da qar yağır.

Bağlayıcılar, adətən, söz və cümlələrdən ayrı yazılır.

12 Bağlayıcıları seçin.

- 1.** Gözətçi gözlədi. Gördü ki, at Bəkilindir. **2.** Bir zamanlar səhrada ətrafa sərinlik və kölgə yayan bir ağac vardı. **3.** Amma bunların heç birini etmək olmaz, çünki hamısı zərərdir, dərslərə mane olur. (*M.İbrahimov*) **4.** Mən artıq nə futbola gedir, nə də başqa oyunlara maraq göstərirdim. (*M.İbrahimov*) **5.** Mən səni oğulluğa götürməklə hünər etmədim, çünki yaxşıluğa yaxşılıq etdim. (*S.S.Axundov*) **6.** Xəstələnmişdi, ona görə də tədbirdə iştirak edə bilmədi.

13 Hər hansı bir mətndən bağlayıcıları seçin, onlardan əvvəl və sonra düzgün işarələrinin işlənməsinə diqqət yetirin.

14 Nöqtələrin yerinə uyğun bağlayıcıları artırın. Düzgün işarələrinin işlənməsinə diqqət yetirin.

ancaq, ki, və, da, də, gah, gah da

- 1.** O çinar ağacının başı göylərə dəyirdi ... bütün yer üzünə yuxarıdan aşağı baxırdı. (*Elçin*) **2.** Fikirleşirəm ..., uşaqlar bu gözəlliyi bir-iki dəfə görürlər. (*S.Zaman*) **3.** ... günlər bir-birini əvəz etdikcə gedir, ağaclar çiçək açmaq bilmirdi. **4.** Mən ..., Səfa ... çox sevindik. (*M.İbrahimov*) **5.** ... duman qalxır, ... gün çıxırdı.

Bağlayıcılarda durğu işarələrinin işlənməsi

Bağlayıcılardan həm əvvəl, həm də sonra vergül işarəsindən istifadə olunur.

1. **Və** bağlayıcısından nə əvvəl, nə sonra vergül qoyulur.

Çaylar və göllər sərvətimizdir.

2. **Ki** bağlayıcısından sonra vergül qoyulur.

Müəllimi bilirdi ki, o nə qədər fərasətli uşaqdır.

3. **Amma, ancaq, lakin, çünki, əgər** bağlayıcılarından əvvəl vergül qoyulur.

Yazını oxudum, amma heç nə başa düşmədim.

Qayıdacağını bilirdim, çünki gedəndə sağollaşmamışdı.

4. Təkrarlanan **da, də, həm, həm də, gah, gah da** bağlayıcılarından əvvəl vergül qoyulur.

Həm quşlar, həm də həşəratlar sünbülə böyük ziyan vururdu.

- 15** Cümlələri oxuyun, lazım gələn yerlərdə vergüldən istifadə edin.

1. Külək bu xışıltını eşitdi və qəzəbləndi. (*Elçin*) **2.** Eyvanın o küncünü külək tutmurdu amma bayaqdan yergöy titrəyirdi. **3.** Balaca qaranquş o qədər qorxmışdu ki ürək döyüntüsünü eşidirdi. (*Elçin*) **4.** Ağaclar eləcə çılpaq qaldı: nə çiçək açdı nə də ki tumurcuqlandı. (*S.Zaman*)

- 16** Cümləni tamamlayıb kiçik mətn tərtib edin.

İnsan hüquqlarının pozulmaması üçün ...

✓ Mətni yazmaq üçün, ilk növbədə, plan tərtib edin.

- 17** "İki kənd" hekayəsinin sonunu fərqli şəkildə yazın.

İSTİQAMƏT:

Aşağı kənd yuxarı kəndin bənd salmasına etiraz edir. Və ...

BİZİM PLANET

(ixtisarla)

ORFOQRAFIYA

Bənövşəyi rəngdə verilmiş
sözlərin düzgün və ya səhv
yazıldığını əsaslandırın.

ORFOEPIYA

12 və 13-cü bəndlərdə
tələffüz formasında veril-
miş sözləri seçin.

VURĞU

Mətnə altından xətt çə-
kilmiş sözlərin vurğusunu
müəyyən edin.

Meteor selini keçib sürətlə

Lacivərd göylərə insan saldı iz,
Baxıb ucalıqdan Yərə heyrətlə,
Dedi: – Nə gözəldir planetimiz!

Gözünə işıqlar deydi birinci,
İşıqlar – qırmızı, yaşıl, ağ, sarı,
Hərəsi bir yaqut, zümrüd, bir inci,
Süzdü gözdolusu bu işıqları.

Gözünə silsilə dağlar göründü
Karvana düzülmüş dəvələr kimi.
Dağların döşündən duman süründü
Təzə iməkləyən nəvələr kimi.

Göründü insana dənizlər, göllər
Yeni qalaylanmış tava kimi ağ,
Göründü arpalı, buğdalı çöllər, –
Sanki zəferandır Yerdə bir tabaq.

İnsan bir qürurla süzdü bunları,
Süzdü ulduzların bərabərindən.
Dedi: – Nə gözəldir bizim Yer şarı!
Baxdı, köks ötürdü insan dərinə.

Birdən çöhrəsini bürüdü kəder,
Dolandı başına onun **kosmos** da.
Qorxdı, bu gözəllik məhv ola bilər,
İynə batmış kimi partlar bu “kos” da!

İnsan bilirdi ki, Yer kürəsində,
Qucağı doludur **arsenalların**.
Ölüm qorxusu var buz nəfəsində,
Qarımış, qartımış generalların.

Səmadan görünən zümrüd meşənin,
Qoynunda torpaq var – insan bilirdi.
Düzlərə çiçək yox, raket döşənib,
Raketlər danışar – insan bilirdi.

Bilirdi **neytron**, atom haçandır,
Yatır yuvasında bir ilan kimi.
Töküb zəhərini sıçrayacaqdır,
O, “qış yuxusu”ndan ayılan kimi.

Bilirdi altında qayıqlar üzür,
Qalaylı tavaya bənzər dənizin.
Bilirdi od yüklü teyyarə süzür,
Lacivərd qoynunda göylərimizin.

Bunları görmüşdü insan min kərə,
O, Yerdən gəlmişdi, burda uça da.
Bilirdi yenə də dönəcək Yərə,
Ulduz aləmində qanad açsa da.

Kimsəsiz qoynundan uçan daşların,
İnsan var səsiylə qışqırdı birdən:
– Ey Yer kürəsinin vətəndaşları,
Kosmosdan seyr etdim bu torpağı mən!

Necə də sakitdir meşə, dəniz, dağ!
Kaş bu ucalıqdan görəydiniz siz.
Gəlin onu belə sakit saxlayaq,
Nə qədər gözəldir planetimiz!

Əliağa Kürçaylı

Şeiri şərti olaraq 2 hissəyə
bölün, hər hissədə nədən
danışıldığını dey.

- Kosmosdan Yərə baxış
- İnsanın Yerdə gördükləri

Dinlədiyiniz “Taxıl zəmisı” mətni əsasında sualları cavablandırın:

*Bölmənin əvvəlində
“Yalan” mətnindən
öyrəndiniz ki, yalan, unut-
qanlıq, diqqətsizlik bir ailənin,
eləcə də bir binanın
sakinlərinə ziyan verə bilər.
Vaxtında tədbir görülməsə
idi, hətta insan həyatına son
da qoya bilərdi.*

Necə bilərsiniz, diqqətsizlik və la-
qeydlik ucbatından baş vermiş yan-
ğın dövlətə, xalqa ziyan vura bilərmi?

- Elə isə növbəti mətnlə
taniş olaq.

1 Tarlada yanğın baş verməsinin səbə-
bi nə idi?

- A) Yanğın günün istisindən baş ver-
mişdi.
B) Yanğın kiminsə ehtiyatsız hərəkəti
ucbatından baş vermişdi.
C) Traktorun benzini yerə axdığı üçün
yanğın baş vermişdi.
D) Küləyin gətirdiyi qığılcım yanğına
səbəb olmuşdu.
E) Kiminsə qaladığı kiçik ocaq yanğı-
nın səbəbi idi.

2 Yanğını ilk dəfə kim görür?

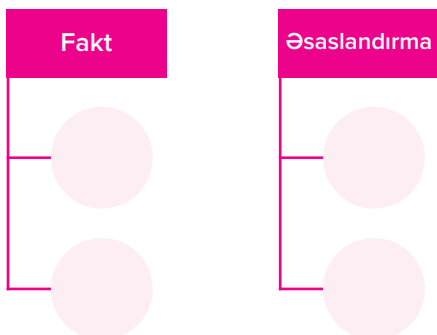
1. Arif 2. Bəxtiyar 3. Qədir

3 Yanğını söndürmək üçün atılan ad-
dımları ardıcıl düzün.

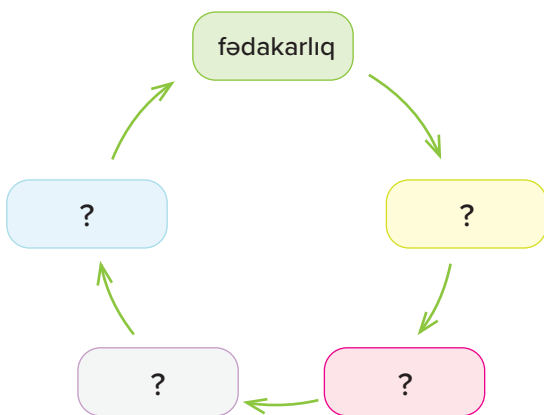
1. Alovun qarşısını kəsmək üçün iki
tərəfdə şırım açmaları
2. Alovun qarşısının alınması
3. Arif və Bəxtiyarın dərhal traktoru
işə salmaları
4. Şırım açmaq üçün gəldikləri qərar

- A) 1,2,4,3 B) 2,3,4,1 C) 4,3,1,2
D) 3,2,1,4 E) 4,3,2,1

- 4 Sizcə, mətndə neçə fakt vardır? Həmin faktları seçib yazın.

- 5 Mətnə əsasən Arif və Bəxtiyarı xarakterizə edib sxemi tamamlayın.

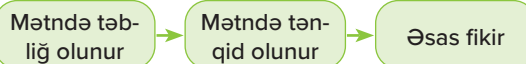
- 6 Mətnin əsas hissəsinə aid olan hadisələri 5 cümlə ilə təqdim edin.

1. ... 2. ... 3. ...
4. ... 5. ...

- 7 Mətnə əsasən elə üç səbəb-nəticə əlaqəsi göstərin ki, əsas fikri müəyyən etməyə kömək etsin.

Səbəb	Nəticə

- 8 Mətnə əsasən cədvəli tamamlayın və əsas fikri müəyyən edin.

- 9 Verilmiş hissələri əlaqələndirməklə atalar sözlərini tamamlayın və mətndəki əsas fikrə uyğun olanları seçin.

1) Əmanətə

a) bir biç.

2) El gücü

b) aqlın çırağıdır.

3) Yüz ölç

c) xəyanət olmaz.

4) Ağıl yaşda deyil,

d) başdadır.

5) Elm

e) sel gücü.

- 10 Cümləni tamamlayın.

Əgər taxıl zəmisı yansa idi, ...

1. ... 2. ... 3. ... 4. ...

MÜZAKİRƏ

Sağlam həyat tərzü üçün təhlükə törədən mənbələr və çıxış yolları nədir?

- 1 Sağlam həyat üçün planetimizin təhlükəsiz olması nə dərəcədə əhəmiyyətlidir?
- 2 130–131-ci səhifələrdəki şəkillər məzmunla nə dərəcədə uyğunlaşır?
- 3 Mətnə əsasən cədvəli tamamlayın.

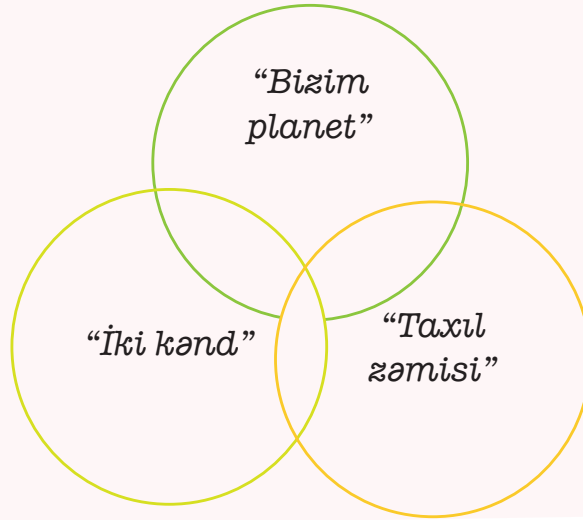
Bənzədilən obyekt	Bənzədilir	Məqsəd
silsilə dağlar	dəvə karvanına	Dağların sakitliyinin pozulmasına çağırış

- 4 Şairin Yer planeti ilə bağlı hansı arzuları var? Siz də həmin arzulara şəriksinizmi?

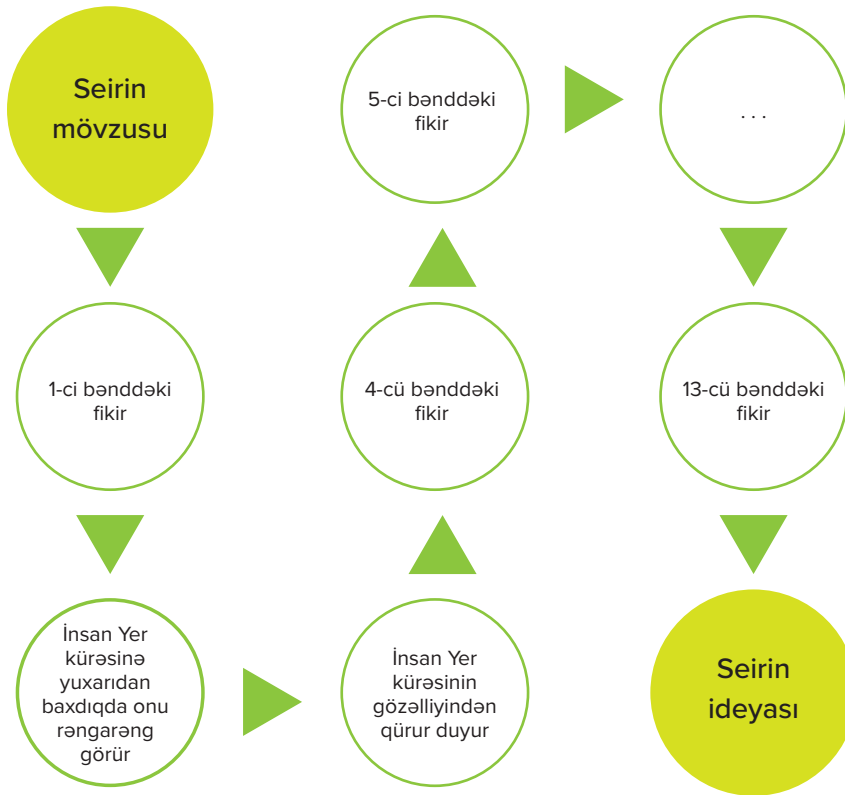

- 6 Şair Yerdə hansı təhlükələrin olduğunu deyir? Sizcə, o bunları niyə dilə gətirir? İnsanları ayıq salmaq, yoxsa qan tökməkdən zövq alan cəlladları durdurmaq üçün? O nə üçün nüvə silahlarına “Yox!” deyir?
- 5 “Dinamit” mətnində A.Nobelə qarşı irəli sürülən ittihamları xatırlayın. Bu ittihamlar “Bizim planet” şeirinin müəllifinin etirazları ilə səsleşirmi?

- 7 “Bizim planet”, “İki kənd” və “Taxıl zəmis” mətni üçün məzmun baxımından oxşar və fərqli cəhətləri müəyyən edin.

- 8 “Bizim planet” şeirinin hər bəndində ifadə olunmuş fikri müəyyən edərək şeirin ideyasını tapın.

- 9 Əgər hər bəndin rəsmini çəkmiş olsanız, hansı sözü şəkliniz üçün obyekt seçərdiniz?

10 Bunlardan biri *arsenal* sözünün izahıdır:

1. asan əzilən,
kövrək material

2. silah anbarı, silah
saxlanılan yer

3. Yerin kosmosdan
görünən hissəsi

11 Sözlərin mənalərini düzgün müəyyən edin.

Kosmos

günəş sisteminə daxil olan göy
cisimləri

Planet

dünya, aləm; göy cisimləri arasında
mövcud olan genişlik

12 *Meteor, neytron, atom* sözlərinin mənasını izah edin. Siz bunun üçün hansı lüğətə müraciət etməlisiniz?

13 *Yer* sözünün hansı mənası mətndəkinə uyğun gəlir?

- A) bir işin, hadisənin baş verdiyi məkan
- B) bir adamın cəmiyyətdə tutduğu mövqe
- C) üzərində sakin olduğumuz məkan
- D) əkin məqsədilə istifadə olunan sahələr
- E) kino, teatr və digər yerlərdə oturacaq

14 İzahları verilmiş sözləri şəirdən tapın.

Planetimizin bitki örtüyünün inkişaf etdiyi üst qat

?

Yer kürəsi üzərindən kainatın görünən hissəsi

?

gecələr göydə parıldayan, nöqtə kimi görünən
göy cismi

?

- 15 “Bizim planet” şeirin 1-ci bəndində hansı söz iki mənada işləne bilər? Cümlədə işlətməklə onları fərqləndirin.
- 16 Şeirin 2-ci bəndində hansı sözlər həm də xüsusi isim kimi işləne bilər? Niyə?
- 17 Şeirin 9 və 11-ci bəndlərində o əvəzliyi hansı sözləri əvəz etmişdir? Əvəz edilən sözlər hansı nitq hissəsidir?

O (bu) əvəzliyinin işləndiyi cümlə	O (bu) əvəzliyinin əvəz etdiyi söz	Əvəz edilən sözün aid olduğu nitq hissəsi

- 18 Köməkçi nitq hissələri hansı bəndlərdə işlənmişdir? Onların həmin bəndlərdəki funksiyasını izah edin.

- 19 “Yer kürəsində sağlam və təhlükəsiz həyatı pozan amillər” mövzusunda təqdimat hazırlayın.

LAYİHƏNİN YEKUNU

Özümüzü yenidən tanıyaq

1

Ən birinci hansı

ARZUNUN həyata keçməsinə istəyərdin?

2

Səni ən çox nə

SEVİNDİRİR?

3

Ən çox kimə **YARDIM**

etmək istəyərdin?

4

Əgər bir **KİTAB**

YAZSA idin, bu hansı mövzuda olardı?

5

Anana ən çox necə

MÜRACİƏT edirsən?

6

Özünlə ən çox **QÜRUR**

DUYDUĞUN anlar hansı vaxtlardır?

7

Təbiətlə bağlı hansı

hadisə səni daha çox **TƏƏCCÜBLƏNDİRİR?**

8

Səni ən çox nə

MƏYUS edir?

9

Bu gün **UNUTMAQ**

istədiyən bir hadisə varmı?

Yaşadığımız cəmiyyətdə sağlamlığın və təhlükəsizliyin təmin edilməsi özümüzdən asılıdır. Təkcə özümüzü deyil, hamını düşünsək, gələcəkdə daha firavan və sağlam şəkildə yaşaya bilərik.

Bir alimin dediyi kəlamda sağlamlıq və təhlükəsizliyin dövlət üçün nə qədər vacib olması vurğulanmışdır:

“

Xalqın sağlamlığı, təhlükəsizliyi, əslində, bir dövlətin güvəndiyi bütün xoşbəxtlik və gücün əsasını təşkil edir”.

- ✓ Siz bu fikirlərlə razısınız mı?
- ✓ Cəmiyyətin sağlamlığı və təhlükəsizliyi onun gələcəyinin təminatçısıdır mı?
- ✓ Gələcəyimizi xoşbəxt və firavan etmək üçün daha nələri diqqətdə saxlamalıyıq?

Bölməni yekunlaşdırmaq üçün

“Sağlam və təhlükəsiz Azərbaycan üçün” başlıqlı

- plakat
- bülleten
- buklet
- broşür
- açıqca
- divar qəzeti

və s. hazırlayın.

Təqdimat formasını seçməkdə sərbəstsınız.

Seçdiyiniz formaları Misrosoft Publisher proqramından və digər uyğun bildiyiniz proqramlardan istifadə etməklə hazırlaya bilərsiniz.

IV

BÖLMƏ

AİLƏDƏ EKOLOGİYA

1. LAYİHƏ: “PLANETİMİZ GƏLƏCƏKDƏ”
2. ARAŞDIRMA: EKOLOGİYA AİLƏDƏ
3. SINMIŞ BUDAQ
4. SEYRANIN GÖYƏRÇİNLƏRİ
5. TƏBİƏT ÖZÜ-ÖZÜNÜ TƏNZİMLƏYİR
6. HEKAYƏ YAZMAQ: YAŞIL PLANET
7. HAQQIN SƏSİ

Adım
L.....dır.

Bu bölümde sizinle planetin tehlikesizliyi barədə araşdırmalar və müzakirələr aparacağıq. Hazırsınızmı? Elə isə irəli... Ekologiyanın nə olduğunu bilirsinizmi? Ailədə heç ekologiya, ekoloji problemlərlə bağlı müzakirələriniz olubmu?

LAYİHƏ:

Planetimiz gələcəkdə

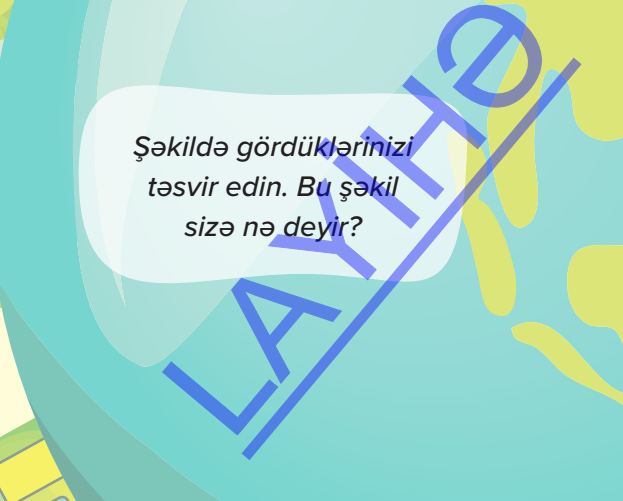
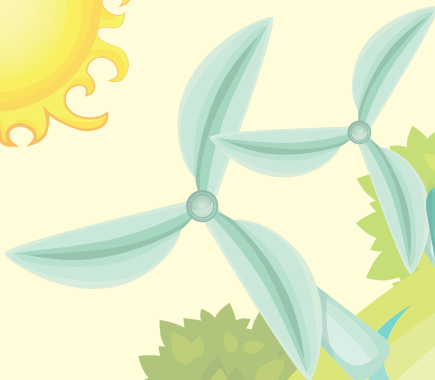
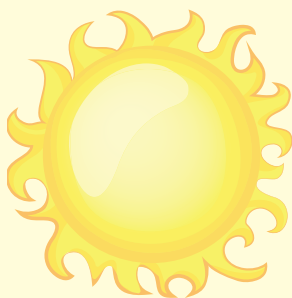
- ◆ Layihənin adına münasibət bildirin. Bu ad sizə nə deyir?
- ◆ Bu layihəni icra etmək üçün nə etməlisiniz?
- ◆ Yaşadığımız planetin gələcəyini necə təsəvvür edirsiniz?
- ◆ Hansı ekoloji problemlər haqqında məlumatlısınız?
- ◆ Ekoloji problemlər dedikdə nə nəzərdə tutulur?

Planetimiz dedikdə nə başa düşürsünüz?

Ətraf mühitin hansı problemləri insanlar üçün daha təhlükəlidir?

Siz ətraf mühitə və onun sağlamlığına təsir edən qərarların qəbulu prosesində necə iştirak edə bilərsiniz?

Şəkildə gördüklərinizi təsvir edin. Bu şəkil sizə nə deyir?

Təbiət – o böyük ağ saçlı ata,
Bizi bəxş edəndə bu kainata,
Can verdi, qan verdi, qeyrət verdi o,
Bizə insaf verdi, mürvət verdi o.

Bizə əl verdi ki, imdada çataq,
Yıxılan bir kəsin qolundan tutaq.
Bizə ağıl verdi – vicdanlı, mətin,
Dərk edək dərini bəşəriyyətin.

Çöllərdə ceyranlar dəstəylə gedir,
Dənizdə ləpələr qol-qola verir.
Yeddi qardaş ulduz – işıqlı, iri,
Hələ bircə dəfə küsməyib biri.

• Şeirlərdə ifadə olunan fikirlərə
münasibət bildirin.

• Siz təbiətlə bağlı hansı şeiri bu
sıraya daxil etmək istərdiniz?

LAYIHƏ

Araşdırma:

EKOLOGİYA AİLƏDƏ

Ailədə ekoloji tərbiyə çox vacibdir.
Bu tərbiyənin istiqamətləri
aşağıdakılardır:

- Uşağa yaşadığı yerə, bitkilərə, güllərə, ev heyvanlarına qayğı ilə yanaşmaq vərdişləri aşılamaq
- Suyun, qida məhsullarının qənaətlə istifadə edilməsini öyrətmək
- Uşaqlara lazımsız əşyalara ikinci dəfə "həyat" vermək bacarığı aşılamaq

SORĞU ÜÇÜN SUALLARA NÜMUNƏ:

1. Ekologiya nədir?

2. Ekoloji problem nədir?

3. Ekoloji mədəniyyət nədir?

- A) ekoloji biliklərin sistemi
- B) təbiətə məsuliyyətli və qayğıkeş münasibət
- C) Planetin taleyi ilə bağlı qayğı
- D) cavabım yoxdur
- E) digər

4. Mənim ailədə ekoloji tərbiyə almağım vacibdirmi?

- A) Bəli, vacibdir.
- B) Ekoloji tərbiyə məktəbdə formalaşdırılmalıdır.
- C) Cavab verməkdə çətinlik çəkirəm.

5. Ailədə ekoloji tərbiyə necə olmalıdır?

- A) Ekoloji mövzuda söhbət aparılmalıdır.
- B) Ailədə birlikdə təmizlik işləri aparılır.
- C) Uşaqlarla birlikdə evdə və bağçada güllər, çiçəklər əkirik.
- D) Ev bitkilərinə qulluq edirik.
- E) Heç biri ilə məşğul olmuruq.

6. Parklarda, bulvarda əkilməmiş çiçəkləri dərməmək üçün mənə nə de-misiniz?

7. Ağacın qırılması ekoloji problemlər yarada bilərmi?

8. Hərəməz bir ağac əksək, problem həll oluna bilərmi?

Siz artıq ailənizin peşəsi, onların bu peşəyə olan marağı, həvəsi ilə bağlı araşdırma apardınız.

- Valideynlərinizin arasında peşəsi ekoloq olan oldumu?
- Ekoloq, sizcə, kimdir?
- Onun əsas işi nədir?
- Ailədə sizinlə ekoloji mövzuda söhbət aparılırmı?
- Bu söhbətlər hansısa bir problemin həllinə kömək edibmi?

*Bunu bilmək üçün
fəaliyyətə başlayaq.*

Valideynlərinizin cavablarını ümumiləşdirib aşağıda verilmiş cümlələrdən istifadə etməklə yığcam mətn tərtib edin.

Mən başa düşdüm ki,
Ekoloq Valideynlərimin
cavablarından anladım ki,
... . Yer kürəsi Əgər hər
birimiz Planetimizin
Əgər ətraf mühiti qorusaq,
... .

✓ Siz özünüz də istədiyiniz, fikrinizdə tutduğunuz cümlələri artır bilərsiniz.

✓ Fikirlərinizi Azərbaycan təbiəti ilə əlaqələndirə bilərsiniz.

PLANETİMİZİN GÖLƏCİYİNİ
BİRLİKDƏ DÜŞÜNÜK.

SINMIŞ BUDAQ

(ixtisarla)

Dinlədiyiniz “Yasəmən ağacı” mətni əsasında sualları cavablandırın.

- 1 Bu fikirlərdən biri mətnə yoxdur:
- A) İnsan gözəlliyi qorunmalıdır.
 - B) Aslan müəllim uşaqları tərbiyələndirir.
 - C) Aslan müəllimin oğlanı danlamaması onun ağlamağına səbəb olur.
 - D) Canlıya məhəbbət təbiətə məhəbbətdir.
 - E) Yasəmən ağacında sərçə yuva qurmuşdu.
- 2 Cəfər ağacda quşun yuva saldığını deyir, dostu onu görmək üçün həm kolu qırır, həm də quşun yuvasını dağıdır. Sizcə, hansı günahkardır? Fikrinizi əsaslandırın. _____
- 3 Düzgün hesab etdiyiniz hökmlərdən birini seçib fikrinizi yazın və cümləni tamamlayın.

• Oğlan quşun yuvasını bilərəkdən dağıdır.

• Oğlan quşun yuvasını bilməyərək dağıdır.

Hə ☒

Yox ☐

çünki ...

- 4 Mətnə təsvir edilən hadisələr hansı fəsildə baş verir?

Fəsil	Təsdiqləyən cümlələr

- 5 Mətnə əsasən səbəb-nəticə əlaqələrini müəyyən edin.

Səbəb	Nəticə

- 6 *Biz dünyaya, onu daha da gözəlləşdirmək üçün gəlmişik. Biz onun gözəlliklərini məhv etmək üçün doğulmamışıq!* sözlərini kim deyir?

- A) Cəfər
- B) Aslan müəllim
- C) Cəfərin dostu
- D) Müəllif
- E) Uşaqlardan biri

- 7 Aslan müəllimi xarakterizə edin.

- 8 Yazıçı ağacın bir budağının qırılması, bir quş yuvasının dağılması ilə nəyə etiraz edir?

- 9 Mətnə əsasən əsas fikri müəyyən edin.

- 10 Hikmətli fikirlərdən biri mətnə uyğundur:

1. Xoşbəxtliyin birinci şərti təbiətlə insanın vəhdəti, yəni açıq səma, günəş şüaları altında, təmiz havada insanın torpaqla, çiçəklərlə, heyvanlarla ünsiyyətidir.
(Lev Tolstoy)
2. Sevgi təbiətin ikinci günəşidir. (Corc Çapmen)
3. İnsan təbiətdən öyrənir, ağla dolur, zənginləşir, təzələnir, təmizlənir.
(Heydər Əliyev)
4. Təbiəti qorumaq vətəni qorumaq deməkdir.
5. Ağaclar təbiətin şah əsəridir.

LAYIHƏ

ORFOQRAFİYA

Möhtərizədə verilmiş hərflərdən hansı yazılmalıdır?

ORFOEPİYA

Hansı düzdür?

[təbiət] – [təbiyət] – [təbyət]
[budaxları] – [budaqları] –
[budağları]

VURĞU

ətirli
dözməmək
təbiət

Atanın bir bağı vardı, sanki cənnət misalı,
Alma, armud, heyva, narı, a(q,ğ) zo(q,ğ)alı, (q,g)avalı.
Kənarlara əkmış idi xoş ətirli çiçəklər,
Yaz ayında uçuşardı bu bağda kəpənəklər.
...Bir gün ata işdən gəlmiş, halı yorğun, pərişan,
Dedi: Bir az bağda gəzim, dincələrəm **birce** an.
Gəzişərkən bağ boyunca birdən gördü oğlunu.
Oğlu qırır budaqları, yığaraq almaları.
Ata o an oğlunu çağıraraq yanına,
Dedi: – Niyə qəsd edirsən bu ağacın canına?
O da canlı sayılır, bunu bilirsən **axı**,
Canının bir parçasıdır onun qolu, budağı.
Sən budağı qıran zaman için-için sızıldar!
Bax budaqdan axan yaşa, onun da göz yaşı var!
Fərz elə ki, həmin o qol ağacın yox, sənindir.
Zədələnsə, dözersən **mi** ağrısına birce gün?!
Yox, dözmezsən! Bəs budağı sındırırsan nə üçün?
Bir budağın qırılması quruması deməkdir,
Qol-budaqsız ağac söylə, daha nəyə gerekdir?
Sındıraraq qol-budaqlı bir ağacı qurutma,
Ağac ana təbiətin bir hissəsi, unutma.

Təbiətsiz yoxdur inan, bu dünyanın mənası,
Təbiətlə gözəlləşir insanların dünyası.
Yadda saxla! Bir ağacı zədələsən sən əgər,
Demək ki, bu dünyamızda xəstələner bir nəfər.
Oğlu dedi:- Düz deyirsən, etdim böyük bir xəta,
Bağışla, bir daha olmaz, bir də etmərəm, ata.
Qoruyaram hər ağacı, hər gülü, hər çiçəyi,
Qoy döyünsün sevinc ilə təbiətin üreyi!

Zaur İlhamoğlu

Şəklə münasibət bildirin. Şəkil məzmunu əks etdirirmi? Siz rəssam olsanız idiniz, şəkli necə təqdim edərdiniz? Hansı rənglərdən çox istifadə edərdiniz?

1 Cədvəli davam etdirin, tamamlayın və adlandırın.

?	?
Ata əziyyət və zəhmət çəkdi.	...
	Bağda müxtəlif kəpənəklər uçurdu.

2 Ata ilə Aslan müəllim obrazlarını müqayisə edin. Hər ikisinin verdiyi nəsihətdə diqqəti çəkən nədir?

Ata

→

Aslan müəllim

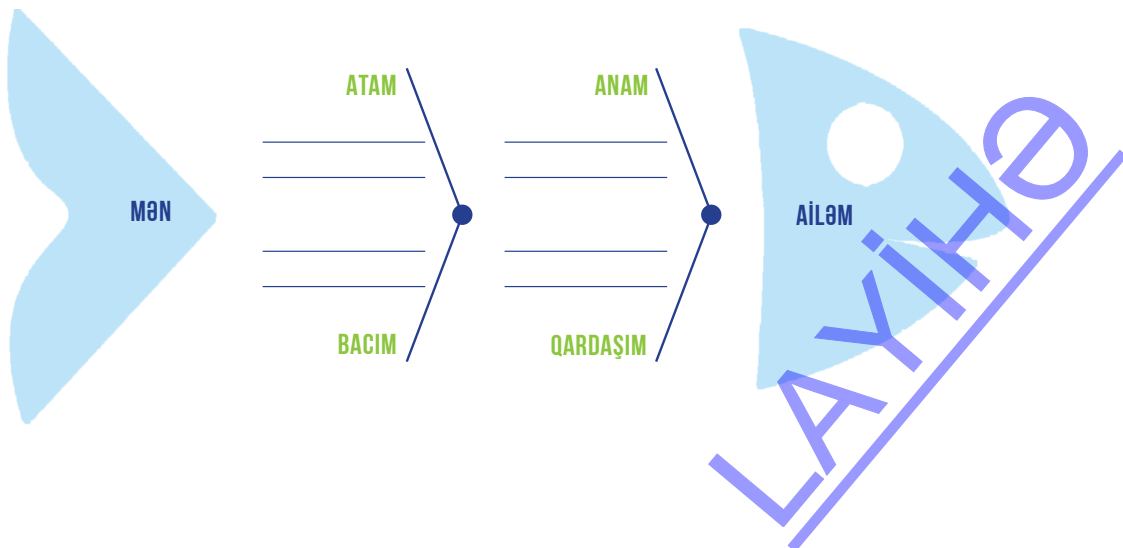
3 Mətnə əsasən demək olar:

1. Oğlan hərəkətindən utanır.
2. Ata yorğunluğunu çıxarmaq üçün bağa gəzməyə çıxmaq istəyir.
3. Bağda bir neçə meyvə ağacı olur.
4. Ata planeti qorumaq üçün ağacların qorunmasının vacibliyini vurğulayır.
5. Oğlan səhvini anlayır.

4 Bu suallardan birinə mətndə cavab yoxdur:

- A) Oğul nə üçün hərəkətindən utanır?
- B) Ata hansı hadisənin şahidi olur?
- C) Ata nə üçün baş vermiş hadisəni oğlunun sınımış qolu ilə müqayisə edir?
- D) Bağda nə üçün alma ağacları çox idi?
- E) Ağac niyə quruyur?

5 Sxem əsasında ailə üzvlərinizin təbiətə olan münasibətini yazın.

6 Mətn əsasında “Təbiətdə davranış qaydaları” adlı rubrika hazırlayın.

Nümunə:

Ağacın qol-budağını
qırma!

Çünki ...

1. Budaqlar yarpaqları ilə birlikdə ağacların həyatında mühüm rol oynayır.
2. Yarpaqlar bitkilərin nəfəs almasına yardım edir.
3. Havanı oksigenlə zənginləşdirir.
4. Tozu özündə saxlayır.

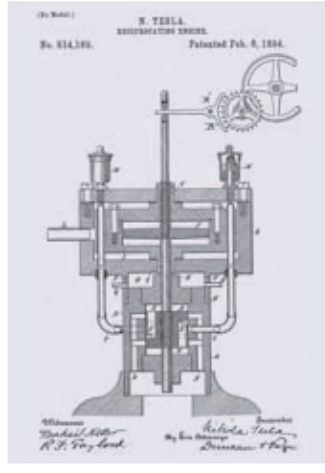

MÜZAKİRƏ

Meşələr planetin ağ ciyərləridir.

*Planetimizin gələcəyi haqqında
proqnoz verməkdən çəkinməyin.
Unutmayın ki, verəcəyiniz proqnoz,
təklif və s. hansısa bir problemin
həllinə yardım edə bilər.
Səhviniz də ola bilər. Amma səhvləri
görüb düzəltmək daha yaxşıdır.*

İxtiraçı və elektrik mühəndisi Nikola Tesla 1898-ci ildə cəmi bir kiloqram çəkisi olan mühərrik yaradı. O bu cihazın öz ətrafında yerləşən binaları dağda biləcəyini başa düşür. Alim silikəlmə tezliklərinin zamanını elə tənzimləmişdi ki, hər bir kiçik vibrasiya dalğalara daha böyük enerji əlavə edirdi. Kifayət qədər həcmdə olan bu kiçik dalğalar hətta ən böyük binanı belə kiçik parçalara ayıra bilərdi. Öz ixtirasının potensial təhlükələrini görən Tesla onu çəkilə dağıdır.

- 7 *Xəta etmək, qəsd etmək* sözlərinin ifadə etdiyi mənaları müəyyən edin.
- 8 Oğulun dediyi *bağışla* sözü mətndə hansı mənada işlənmişdir? Həmin sözü fərqli mənada cümlədə işlədin.
- 9 Uyğunluğu müəyyənləşdirin.

ağac

ağac və bitkilərin yastı və cinslərinə görə müxtəlif şəkildə olan yaşıl rəngli tənəffüs orqanı

bitkilərin torpaq altında olan, suyu soran və onları qidalı maddələrlə qidalandıran yarpaqsız hissəsi

budaq

yarpaq

budaqları və bərk gövdəsi olan çoxillik bitki

ağac və kolların gövdələrindən ayrılan hər bir qol, şaxə

kök

- 10 Mətnə altından xətt çəkilmiş sözlərin arasında vergülün işlənmə səbəbini izah edin.
- 11 Qırmızı rəngli cümlələrdə *o* və *bu* əvəzliliklərindən sonra vergül niyə işlənməmişdir?
- 12 Mətnə göy rəngdə verilmiş sözlərə sual verin. Sual verə bildinizmi? Səbəbini izah edin. Həmin sözlərin cümlənin qurulmasında rolunu izah edin.

Ədat

Köməkçi nitq hissələrindən biri də ədatlardır. Ədatlar sözlərin, cümlələrin mənasını gücləndirməyə xidmət edir.

Cümlələri oxuyun və müqayisə edin.

Lap qapının yanında ala-bula pişik oturmuşdu.

Qapının yanında ala-bula pişik oturmuşdu.

Ən, lap, daha, bircə, hə, bəli, yox, xeyr, qoy və s. sözlər ədatdır.

Bəli (hə), xeyr (yox) sözlərini çıxmaq şərtilə digər ədatlardan əvvəl və sonra vergül qoyulmur.

– *Yeddinci sinifdə oxuyursan?*

– *Bəli, yeddinci sinifdə oxuyuram.*

– *Xeyr, altıncı sinifdə oxuyuram.*

- 13 “Sınımış budaq” mətnindən ədatları seçin. Fikrinizi əsaslandırın. Mətnə daha hansı köməkçi nitq hissələri işlənmişdir?

14 Göy rəngdə verilmiş sözlərin hansı nitq hissəsinə aid olduğunu deyin. Həmin sözlərə sual verin.

1. **Qoy** bütün uşaqlar xoşbəxt olsun. Kitabı stolun üstünə **qoy**.
2. **Gəl** birlikdə deyək, gülek, şenlənək. Sabah bizə **gəl**.
3. Ağ kəpənək **düz** qırmızı çiçəyin üstünə qondu. Uşaqlar **düz** danışdı. **Düz** söz əyrisini kəşər.

15 Mətnəndən ədatları seçin.

Səfər kişi nəvəsi ilə evə qayıdanda ağacların kəsilərək lap yolun kənarında üst-üstə qalaqlandığını görüb ayaq saxladı. Hətta dərinləndən köksünü də otürdü. Daha da irəliyə gəldi. Məlum oldu ki, kəsilən ağaclar qışda istilik olmayan ərazilərə odun tədarükü kimi satılır. Təbiət vurğunu olduğu üçün ağacların kəsilməsini heç qəbul edə bilmirdi. Murad əlini kəsilmiş ağaca sürtdü. Ağacın kəsilmiş hissəsindən süzülen şirə onun əlinə yayıldı. Üzünü babasına tutaraq:

– Baba, bu nədi?

Səfər kişi bir qədər gec cavab verdi:

– Ağacın göz yaşlarıdır. Kəsilən hər bir ağac üsyan edərək göz yaşı axıdır. İnsanın göz yaşları olduğu kimi, ağacların da göz yaşları var. Təbiətə bu cür ziyan vurmaq günah sayılır.

✓ Siz bu cür hadisə ilə qarşılaşmışsınız mı? Belə halda, bu hadisəni hara bildirmisiniz?

İnsanın səhhətində problem olduqda 103 təcili xidmətinə zəng edir. Təbiətin də təcili yardımı olduğunu bilirsinizmi?

Unutmayın ki, qanunsuz bir ağacın kəsildiyini gördükdə

1113 –

təbiətin təcili yardımına zəng edin.

AİLƏDƏ TƏBİƏTƏ DƏ
MƏHƏBBƏT ÖYRƏDİLİR.

- 16 “Planetimizi qoruyaq” adlı təqdimat hazırlayın.

Təqdimatı hazırlamaq üçün nümunə kimi verilmiş plandan istifadə edə bilərsiniz:

1. Şəkildə nə təsvir olunmuşdur?
2. Şəkil vasitəsilə hansı fikir çatdırılır?
3. Sən nə düşünürsən?
4. Planeti təhlükədən qorumaq üçün nə etmək lazımdır?

Təqdimatınızın məzmunlu, orfoqrafik və cümlə quruluşu baxımından düzgün yazıldığına əmin olduqdan sonra onu sosial şəbəkələrdə yerləşdirin. Hamını planetin qorunmasına çağırın.

- 17 “Sınımış budaq” şeirini nəsr şəklində yazın.

- 18 “Mən və təbiət” mövzusunda inşa yazın. İnşanın həcmi: 50–60 cümlə.

MARAQLI RUBRİKA

Seçim əsasında “Dekorativ bitkilər”, “Qeyri-adi güllər” və s. mövzularda inşa yaza və ya şəkilli təqdimat hazırlaya bilərsiniz.

- “Ən.... Ən... Ən...” başlıqlı rubrikada bitkilərin həyatı ilə bağlı maraqlı faktları toplayıb qruplaşdırma bilərsiniz.

Sizcə, “Ən...” başlığı altında topladığınız bitkilərin (ağacların, kolların) təbiətə, ətraf mühitə faydası nədir?

Dünyanın ən dözümlü bitkisi

VELVİÇİA MİRABİLİS

Namibiyada yetişən bu bitki 400-1500 il müddət yaşaya bilər. Hündürlüyü 2 metri keçməyən Velviçia Mirabilisin eni 8 metrə qədər çatır. Quraq iqlimə boyun əyməyən bitki yağış suyu olmadan 5 il sağ qala bilər. Belə ki kökü torpağın dərinliklərinə çatan Velviçia Mirabilis ehtiyacı olan suyu yeraltı su yataqlarından əldə edir.

Sizcə, bu güllü qənaətcil adlandırmaq olarmı?

RAFFLESİYA ARNOLDİ

Vətəni İndoneziya olan bu bitkinin çiçəyinin eni 1 metrə çatır. 7-11 kq ağırlığında çiçəyə sahib bitki, əsasən, tropik meşələrdə yetişir. Bitkinin 3 ilə açan çiçəklərinin ömrü cəmi 2-4 sutkadır. İylənmiş ət qoxusu ilə ətrafdakı böcəkləri cəlb edən Rafflesia Arnoldi bununla toxumlarını ətrafa yayır. Sumatra adasının sakinləri bu güldən dərman kimi istifadə edirlər.

Dünyanın ən böyük çiçəyi

Seyranın GÖYƏRÇİNLƏRİ

(ixtisarla)

ORFOQRAFIYA

Mətnə mötərizədə verilmiş sözlərin hansı yazılış variantı düzgündür?

ORFOEPIYA

Necə tələffüz edilməlidir?

göyçək
ağappaq
tənəffüs

VURĞU

göyərçin
ağappaq
Seyrángil

Havalar birdən-birə soyudu. Yəqin ki, bu il qış sərt olacaqdı. Tez-tez xəzri əsir, yağış, arabir sulu qar yağırdı. Quşlar uçub getmiş, şəhərdə birçə sərçələr qalmışdı. Onlar Seyrangilin yaşadığı evin damında oturub civildəşir, yeməyə nəse axtarırdılar.

Seyran anasının evdə olmadığından istifadə edib pəncərənin bir tayını açdı, pəncərənin kənarına bir ovuc yarma tökdü. Pusquda durdu. (*Fikri, fikiri*) bu idi ki, sərçələr eyvana dolan kimi pəncərəni örtün və onları tutub saxlasın. Lakin sərçələr, deyəsen, çox bic idi. Yarmanı götürən kimi özlərini çölə atırdılar.

- Sizcə, Seyran bunu nə üçün etdi? Bu hərəkət onun hansı xüsusiyyətindən irəli gəlirdi?
- Sizcə, sərçələr nə edəcək?

Seyranın dostu Səfər bunu görüb onlara qalxdı və dedi:

– ...

- Necə bilirsiniz, Səfər Seyrana nə deyəcək?

Sonra sözüne davam etdi:

– Gəl sənə bir cüt göyərçin bağışlayım. Həm göyçəkdir, həm də dünyanın hər yerində onu sevirlər. Göyərçin sülh quşudur. Anam deyir ki, hansı evdə göyərçin yuva salıb, bala çıxarsa, o eve xoşbəxtlik gələr.

Seyranın razılığını alan Səfər ona iki göyərçin gətirdi. İkisi də ağ idi. Göyərçinlərdən biri tamamilə ağappaq olduğu halda, digərinin boynuna elə bil sarı halqa salınmışdı.

– Ana, bax gör necə **gözəldir**, necə **yaraşıqlıdır**! – deyə Seyran böyük bir həvəslə anasının qolundan tutub göyərçinlərə tərəf apardı.

Seyran bir dəfə atasını da göyərçinlərin yanına çəkdi:

– Ata, gör necə maraqlı quşlardır!

Atası, görünür, Seyranın quş saxlamasından narazı idi:

– Axı bunların nə (*xeyiri, xeyri*)? Bunlarla məşğul olmaq boş yere **vaxt** keçirməkdir.

– Yox, ata, – deyə Seyran atasını inandırmaq istədi, – məncə, göyərçin çox **faydalı**, həm də maraqlı quşdur.

Seyran göyərçinlərin növlərindən, onların **xeyrindən** danışdıqca atası heyretlə ona baxırdı:

– Bunları haradan bilirsən?

Seyran quşlar haqqında oxuduğu kitabları atasına göstərdi. Atası Seyranı nə təriflədi, nə də danladı.

Bu söhbətdən bir **müddət** keçdi. Bir gün üçüncü dərstdən sonra tənəffüs zamanı Seyran məktəbin dəhlizində yoldaşları ilə söhbət edirdi. Birdən atasını yavaş-yavaş pilləkənlərlə yuxarıya doğru qalxan **gördü**. O, qaşqabaqlı olmasa da, fikirli görünürdü. Seyran tez onu **qarşıladı**.

Atası: “Məni direktorun otağına apar!” – dedi.

- Sizcə, hadisələr necə davam edəcək?
- Hadisələrin ardını yazmaq üçün plandan istifadə edin.

PLAN:

1. Direktorun məktəbdə olmaması
2. Atanın direktor müavini ilə dəhlizdə qarşılaşması
3. Atanın Seyranın təlim-tərbiyəsi ilə maraqlanması
4. Direktor müavininin Seyran haqqında müsbət fikirləri
5. Məktəbdə “Quşları sevin” adlı guşənin yaradılmasının Seyrana tapşırılması
6. Atanın sevinci

İSTİQAMƏT:

Mətnin ardını yazdıqda yeri gəldikcə nəhayət, görünür, deməli sözlərindən istifadə edin.

– Xeyr, – deyə müəllim qətiyyətlə təsdiq etdi, – inşallah, göyərçinlərin qanadlarında Seyran çox uzaqlara uçacaq!

Zəng çalındı. Seyran (*sinifə, sinfə*) qaçdı. İndi onun bütün narahat duyğuları və həyəcanları sevincə, çalışmaq həvəsinə çevrilmişdi.

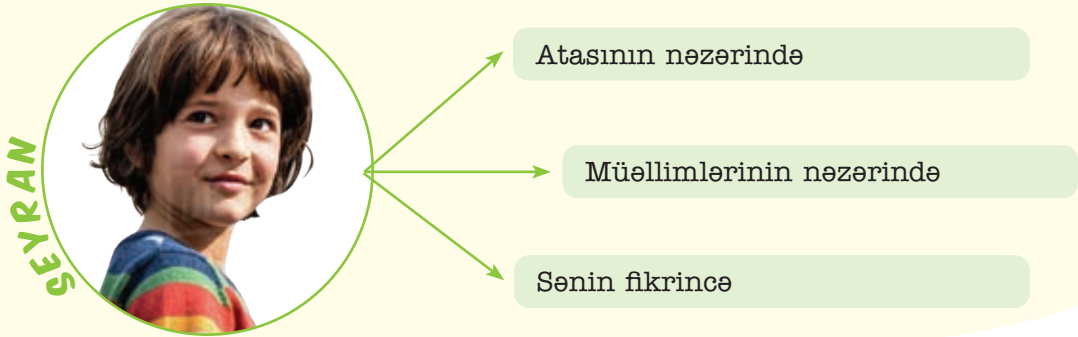
Mirzə İbrahimov

1 Sizcə, ata quşlara laqeyd idimi? Onun bu biganəliyi nədən irəli gəlirdi? Hansı hadisə atanın fikrini dəyişdirdi?

2 Mətnə əsasən ata haqqında demək olar:

1. Əslində, quşlara laqeyd deyil.
2. Övladına dərstdən başqa, hər şeyi qadağan edir.
3. Övladının taleyi üçün narahatdır.
4. Oğlunun fikirləri ilə razılaşmır.
5. Məktəbdə eşitdiyi sözlər onu arxayın salır.

3 Sxem əsasında danışın.

4 Mətnə əsasən **Seyran** haqqında demək olar:

1. Səliqəlidir.

4. Atası ona inanır.

6. Müəllimlərinin sevimlisidir.

2. Yaradıcıdır.

5. Çalışqandır.

3. Dərslərini o qədər də yaxşı oxumur.

5 Seyran hansı yanlış hərəkətə yol verir? Sizcə, həmin hərəkətin nəticəsi nə ola bilərdi?

6 Bu suallardan birinə mətndə cavab tapmaq olar:

- A) Göyərçin faydalı quşdur?
- B) Göyərçinin hansı faydaları var?
- C) Atanı məktəbə nə üçün çağırmışdılar?
- D) Göyərçin nə üçün sülh quşu hesab edilir?
- E) Ana nə üçün Seyrana göyərçin bağışladı?

7 Mətnin giriş hissəsi ilə bağlı fikirlərdən hansı doğrudur?

- A) Əsərin mövzusu bu hissədə açılır.
- B) Seyranın ailəsi haqqında məlumat verilir.
- C) Giriş hissədə hadisələrin baş verdiyi zaman və məkan haqqında məlumat verilir.
- D) Giriş hissə ideya üçün zəmin yaradır.
- E) Seyranın quşlara marağı haqqında məlumat verilir.

8 Mətnə əsasən verilmiş hökmləri əsas və nəticə hissəyə aid edin.

ƏSAS HİSSƏ	NƏTİCƏ
...	...

a. Seyranın sərcələri tutmaq istəyi

d. Göyərçinin sülh quşu olması

b. Dostu Səferin bağışladığı göyərçinləri valideynlərinə göstərməsi

e. Göyərçinlərin xarici görkəminin təsviri

c. Atanın məktəbə getməsi

ə. Atanın quşların saxlanması ilə bağlı etirazı

ç. Seyranın yeni arzu və istəkləri

f. Müavinin Seyran haqqında yüksək fikirləri

9 *Keçirmək* feilini aşağıdakı mənalarda cümlədə işlədin.

- ♦ söndürmək
- ♦ yolu keçməyə kömək etmək
- ♦ taxmaq, geyindirmək

10 Sözlərin ifadə etdiyi mənalara müəyyən edin. Həmin sözləri cümlədə işlədin.

1. Tərifləmək	a)	...
2. Danlamaq	b)	...
3. Arxayın salmaq	c)	...

11 Mətnə tünd şriftlə verilmiş hansı sözlər eyni mənanı ifadə edir?

12 Mətnə altından xətt çəkilmiş sözlərə sual verin. Onlara sual vermək oldumu? Sizcə, nə üçün mətnə belə sözlərdən istifadə olunur?

Modal sözlər

Dilimizdə elə sözlər var ki, deyilən fikrə münasibət bildirir. Belə sözlərə modal sözlər deyilir. Modal sözlər də suala cavab verməyən köməkçi nitq hissələridir.

Nəhayət, deməli, deyəsən, görünür, sanki, elə bil, bəlkə, təəssüf, əlbəttə, doğrudan, yaqın, beləliklə, məncə, səncə və s. sözlər modal sözlər hesab edilir.

Məsələn:

1. *Yaqın, Seyran gələcəkdə zooloq olacaqdır.*
2. *Bəlkə, bu gün bizə gələsən?*
3. *Nəhayət, şanlı ordumuz düşmənin üzərində parlaq qələbə çaldı.*

Modal sözlər cümlənin əvvəlində işləndikdə ondan sonra vergül işarəsi qoyulur. Cümlənin ortasında işləndikdə hər iki tərəfdən vergüllə ayrılır.

Mən, görünür, bunu diqqətdə saxlaya bilməmişəm.

Modal söz, cümlənin sonunda işləndikdə ondan əvvəl vergül işarəsi qoyulur.

O, tədbirə gəlməyəcəyini əvvəldən bildirmişdi, deyəsən.

13 Modal sözləri seçib fikrinizi əsaslandırın.

1. Nəhayət, həsrətlə görmək istədiyimiz bu tarixi şəhərə qədəm qoyuruq. (M.İbrahimov) 2. Deyəsən, sən onu tanıyırsan. 3. Qələbəni qazanmaqda, sözsüz ki, həmrəyliyin böyük rolu oldu. 4. Əlbəttə, mən valideynlərimə çox arxayınam.

14 Mətnə altından xətt çəkilmiş cümlədə o əvəzliyindən sonra vergül işlənməməsinin 2 səbəbini göstərin.

15 Aşağıdakı cümlələrdə vergül işarəsini düzgün qoyun və fikrinizi əsaslandırın.

- Bu məsələnin həlli asandır mənə.
- Bəlkə yağış yağacaq?
- Bəhrəmi bir ceyran yamanca yordu;
Nəhayət bir keçid başında vurdu. (A.Şaiq)
- Deməli bu yazını yazdığını etiraf edirsiniz?
- Mən əlbəttə onu tanıyırdım.
- Beləliklə layihəni yekunlaşdırıb təqdim etdik.

16 Cümlələrə müvafiq modal sözlər artırın.

doğrudan da, nəhayət, təəssüf ki, deyəsən, əlbəttə, sanki

1. Yay tətili yetişdi.
2. Bu uşağın 6 yaşı var.
3. İnsan gücü tükenməzdir.
4. Mən gələ bilməyəcəyəm.
5. Bu çətinliyin öhdəsindən birgə gələcəyik.
6. Hər yer yaşıl rəngə bürünmüşdü.

17 Altından xətt çəkilmiş sözlərə sual verməklə onları fərqləndirin.

- Deməli, atam bu gün də gəlməyəcək? Mən bu sözləri ona deməliyəm.
- Görəsən, təbiət özü özünü necə tənzimləyir? May ayının əvvəllərində təbiətin gözəlliyini görək özün gəlib görəsən.
- Deyəsən, Teymur əhvalatdan xəbər tutmuşdu. Şahidi olduğun əhvalatı görək müəllimə deyəsen.

18 Verilmiş sözlərdən istifadə etməklə dialoq qurun. Durğu işarələrindən düzgün istifadə edin.

Təbiət, quşlar, deməli, bitkilər, canlı, biz, lazım olan, bir parça, zərərverici, qorumaq, dərman bitkiləri, əlbəttə, qırmaq olmaz, yaşatmaq, quş dənliyi, torpaq, su, dən, doğrudan da.

İSTİQAMƏT:

- ◆ Dialoq qurmaq üçün mövzu düşünün.
- ◆ Mövzu ilə bağlı məlumat toplayın.
- ◆ Sizə lazım olan faktları toplayın.
- ◆ Nümunə üçün verilmiş sözlərdən istifadə edin.

TƏBİƏT özü-özünü tənzimləyir

✓ Bu fikirlə razısınız mı?

ORFOQRAFİYA

Tünd şriftlə verilmiş sözlərin yazılışına diqqət yetirin.

ORFOEPIYA

Necə tələffüz edilməlidir?
park
hektar

VURĞU

nəhəyət
təxminən

DEBAT

Təbiətdə hər şey bir-biri ilə əlaqəlidir.

Yelloustondakı park 1872-ci ildə **Milli Park** elan edilmişdir. Bütün dünyada ilk olan bu parkın ərazisi təxminən 900 min hektardır. Park 1978-ci ildə UNESCO **Ümumdünya İrsi siyahısına** daxil edilmişdir.

XX əsrin 20-ci illərində parkdakı bütün canavarlara qarşı mübarizəyə başlayırlar. Səbəb sadə idi: canavarlar yırtıcıdır, maral, ceyran və digər canlıları məhv edir.

Nəhayət, canavarların kökü kəsilir. Artıq marallar üçün təhlükə yox idi. Onlar rahat gəzir və otlayırdılar. Amma...

Necə düşünürsünüz, parkda nə baş verəcəkdi?

Onlar çoxaldıqca bitkiləri yeyərək tükətdirdi. Marallar yamaclardakı otları və cavan ağacları elə gəmirirdilər ki, park səhraya dönmə təhlükəsi ilə üzləşdi. Həm də sanitar-canavarlar olmadığından marallar xəstələnir və cılızlaşırdı. Artıq iri buynuzlu marallardan əsər-əlamət qalmamışdı.

Maralların sayı həddən çox artmışdı. İnsanlar nə qədər bu artımı nizamlamaq istəsələr də, uğurlu olmamışdılar.

Sizcə, vəziyyətdən çıxış yolu necə tapıldı?

1. Bu dəfə maralların kökünü kəsdilər.
2. Canavarları yenidən parka qaytardılar.
3. Parkda xeyli ağac əkdilər.
4. Meşəyə çoxlu pələng və şir buraxdılar.

Sizcə, hansı cavab variantı düzgündür?

**BAXDIĞINIZ SÜJET ƏSASINDA
SUALLARI CAVABLANDIRIN**

- ▶ Gördüyünüz süjet əsasında mətn tərtib edin. Abzaslar arasındakı əlaqəyə diqqət yetirin.
- ▶ Mətni tərtib etmək üçün plan da hazırlaya bilərsiniz.

• Mətnə hansı faktlara rast gəldiniz?

- ✓ Canavarlar, onların həyat tərzinə haqqında məlumat toplayın. Mətndəki faktların düzgünlüyünü təsdiq edin.

LAYIHƏ

1 Mətnin adına münasibət bildirin. Həqiqətənmi, təbiət özü-özünü tənzimləyir?

2 Mətnə əsasən səbəb-nəticə əlaqələrini müəyyən edin və cədvəli tamamlayın.

Hadisələrin səbəbi

Hadisələrin nəticəsi

3 Təsəvvür edin ki, bir canavar balası (*digər heyvan, hətta quş da ola bilər*) sürüsündən ayrı düşmüş və yaralanmışdır. Siz onu xilas etmisiniz və böyütmüsünüz. Onun haqqında tapıldığı gündən bu günə kimi olan dövrü əhatə edən mətn tərtib etməlisiniz. Sizcə, bu tərcümeyi-hal hesab edilirmi?

4 Aşağıdakı sözlərin ifadə etdiyi mənanı müəyyən edin.

Elan edilmək

Daxil edilmək

Məhv edilmək

5 *Kökü kəsildi* ifadəsini iki fərqli mənada cümlədə işlədin.

6 Verilmiş feilləri uyğun sözlərlə birləşdirin.

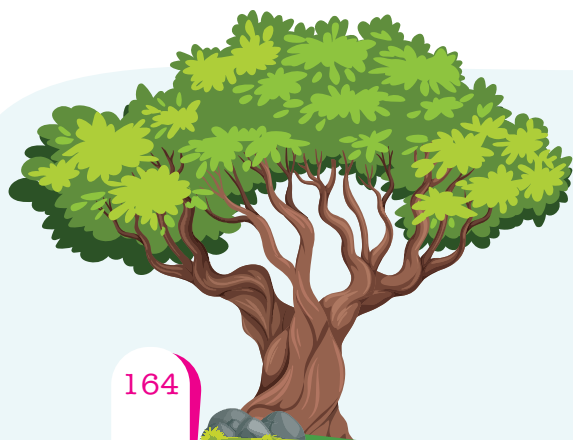
1) gəzmək

2) otlamaq

3) qaytarmaq

4) kəsilmək

söz, dağ, yuxarı, aşağı, rabitə,
çəmən, geri, dost, yemək, əlaqə,
güclə, çöl, meşə, iştaha, park,
qurban, ət, mal-qara

- “İnsan və meşə” mövzusunda dialoq hazırlayın.
- Bunun üçün meşənin cavabındakı son cümləni oxuyun.

Təsəvvür edin ki, insan meşə ilə dialoqa girir. Meşə özünün məhv edilməsində insanları təqsirkar bilir. İnsan bunları inkar edir. Sizcə, insan öz fikrini sübut etmək üçün hansı arqumentlər gətirəcək? İnsanların meşədən istifadəsini necə əsaslandıracaq?

Unutmayın ki, meşənin son sözləri budur:

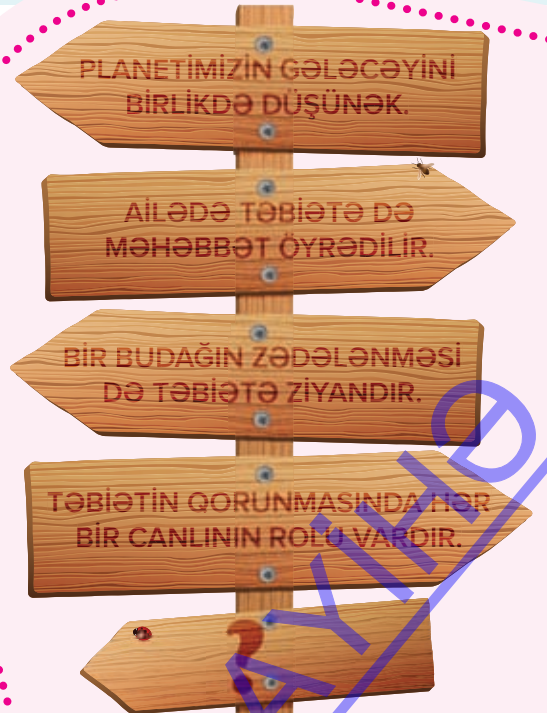
Meşə deyir:

– Meşədə ziyanvericilər olmur. Həşəratlar və quşlar ağacları parçalayır, qidalı maddələrin torpağa düşməsinə, yəni maddələr mübadiləsinə təmin edirlər. Əgər ağaclar çürüməsəydi, məhv olmasaydı, torpaqda canlı bitkilər üçün qida maddələri olmazdı. Göbələklər qocalmış və qurumuş ağacların parçalanmasını sürətləndirir. Onlar özləri də digər canlılar üçün qiymətli qidadır. Ziyanverici adı ilə onları məhv etmək parçalanmanı zəiflətmək, torpağın qeyri-münbit olması, quşların və heyvanların qidasız qalması deməkdir. Bitki və ağacların tozlanmasını da quşlar və həşəratlar həyata keçirir. Deməli, meşədə ziyanverici yoxdur. Gördüyün kimi, təbiət özü-özünü tənzimləyir.

- 7** Təbiətə ziyan vuranlar haqqında şikayət ərizəsi yazın. Sizcə, bu ərizə kimə yazılmalıdır?

Bu məzmununda ərizəni yazmaq üçün:

- ✓ İlk növbədə, hadisə düşünün. (qonşunun həyətdəki tək ağacı kəsməsi, pişiklərin və itlərin incidilməsi, qanunsuz ov edilməsi və s.)
- ✓ Həmin hadisəni yığcam şəkildə yazın.
- ✓ Ərizəni yazmaqda məqsədinizi göstərin.
- ✓ Ərizə yazmaq üçün ona verilən tələblərə riayət edin.

PLANETİMİZİN GƏLƏCƏYİNİ
BİRLİKDƏ DÜŞÜNƏK.

AİLƏDƏ TƏBİƏTƏ DƏ
MƏHƏBBƏT ÖYRƏDİLİR.

BİR BUDAĞIN ZƏDƏLƏNMƏSİ
DƏ TƏBİƏTƏ ZİYANDIR.

TƏBİƏTİN QORUNMASINDA HƏR
BİR CANLININ ROLU VARDIR.

YAŞIL PLANET

Mən sizə “Yaşıl planet” adlı hekayə yazmağı təklif edirəm. Hekayə yazmaq çətin olarsa, təqdimat da hazırlaya bilərsiniz.

Hekayəni yazmaqda əsas məqsədimiz budur:

- yaşadığımızın təbiətin qorunması ilə bağlı məsələlər ətrafında düşünməsi
- mövzu ilə bağlı təkliflər verməsi

Hekayədə ön plana çəkilməsi vacib olan məsələlər:

- havanın təmizliyinin, içməli su ehtiyatının qorunması
- torpağın ona ziyan verən tullantılardan qorunması
- biomüxtəlifliyin qorunması
- meşələrin qorunması
- təbii ehtiyatlardan səmərəli istifadə

Əlbəttə ki, bir hekayədə (təqdimatda) bütün bu məsələlərə münasibət bildirmək olmaz. Təklif edirik ki, qruplara bölünüb seçdiyiniz mövzu üzərində işləyəsınız.

MÖVZU: Təbiət, sağlamlıq, təhlükəsizliyin təmini, planetin qorunması

AD: YAŞIL PLANET

(Təxminidir. Özünüz istədiyiniz adı seçə bilərsiniz)

İDEYA: Təbiətin qorunması planetin təhlükəsizliyidir.

(Təxminidir. Özünüz ideya müəyyən edə bilərsiniz.)

PLAN:

- ✓ Hadisə düşünün.
- ✓ Obrazlar yaradın.
- ✓ Obrazların dialoquna diqqət yetirin.
- ✓ İdeyanı müəyyən edəcək hadisələr düşünün.
- ✓ Hadisələrin tərkib hissələrə uyğunluğuna diqqət yetirin.
- ✓ Hekayənin yığcam olmasına çalışın.

İSTİQAMƏT:

- ◆ Əsas nitq hissələrindən istifadə
- ◆ Köməkçi nitq hissələrindən istifadə
- ◆ Müraciət bildirən sözlərdən istifadə
- ◆ Təkrarçılığın olmaması üçün əvəzlilərdən istifadə
- ◆ Sözlərin düzgün yazılışına diqqət
- ◆ Durğu işarələrindən düzgün istifadəyə diqqət

Hekayənizi müzakirə etdikdən sonra sosial şəbəkədə yerləşdirin. Dostlarınızı, yaşadılarınızı müzakirəyə cəlb edin.

*İstəsəniz,
klip də çəkə
bilərsiniz.*

HAQQIN SƏSİ

(ixtisarla)

ORFOQRAFIYA

Mətnə hansı sözün yazılışı
sizin üçün yeni oldu?

ORFOEPIYA

Hansı sözün tələffüzünü
müəyyən etmək çətin oldu?

VURĞU

Sözləri düzgün vurğu
ilə oxuyun.

MƏTNİ OXUDUQ-
DAN ƏVVƏL

Şeirin adına münasibət bildirin. Sizcə, şeir nə üçün belə adlandırılmışdır?

Bir bax etrafına, gör dünya nədir?
Sonu görünməyən bir xəzinədir.
Nə zəngin yaranmış ana təbiət,
Torpaqda səxavət, suda səxavət.

Almalı, armudlu bu bağlar senin,
Səadət qaynaqlı bulaqlar senin.
Gör dünya səninçin nələr saxlayır:
Daşlar öz bağrında gövhər saxlayır.

Sənindir ağ saçlı şelalələr də,
Gözləri al çanaq, tər lalələr də.
Sağımız, solumuz gümüşdür, zərdir,
Dünyanın sərvəti dünya qədərdir.

Tamah cilovunu biz yığsaq əgər,
Bu sərvət, bu nemət hamıya yeter.
Yalnız əmək görek, halal bir əmək,
Zəhmət haləsilə əhatələnək!

Gözəldir arxlarda sırıldayan su,
Gözəldir baharın bağ çiçəkləri,
Sevgili nəfəsi – dağ çiçəkləri!
Zəmilər qoynunda xəyala dalmaq,
Çöreyin etrini sünbüldən almaq!

Dalıb üfüqlərin sonsuzluğuna,
Qışqırmaq bu eşqi bütün cahana.
– İnsan Yer üzünün dürdanəsidir,
İnsanın Vətəni Yer kürəsidir.

Qalxaq ulduzlara, aylara qalxaq,
Dünyaya uca bir zirvədən baxaq.
Kainat insanın uçuş meydanı,
İnsan – kainatın zəka tərənəsi.

Bizim qəlblərimiz birləşsə əgər,
İnsan hər ulduzdan parlaq görünər!
Birləşsə cahanda milyard ürekler,
Bütün arzulara yetişər bəşər!

Məhəmməd Hüseyin Şəhriyar

OXUDAN
SONRA

Sizdə yeni fikirlər
yarandı mı?

• Şəkli təsvir edin. Sizcə, təsviriniz
şeyrin ilk misrasındakı “Dünya nədir?”
sualına cavab olarmı?

• Zirvədə olmusunuzmu? Oradan ətrafı,
doğma yurdu müşahidə etmişinizmi?
Nə hiss etmişiniz?

Şəkilləri təsvir edin. Şəkildə nə təsvir olunmuşdur? Bu şəkillərin şeirlərlə bağlılığı varmı?

Siz “Bizim planet” şeiri ilə tanış olmuşdunuz. “Haqqın səsi” şeirini də oxudunuz. Müxtəlif zaman və məkanlarda yaşamasına baxmayaraq, hər iki şairi qürurlandıran və narahat edən məsələlər hansılardır?

1 Şeir kimə müraciətlə yazılmışdır və bu müraciətində onu narahat edən hansı məsələləri dilə gətirir?

2 Sxem əsasında danışın.

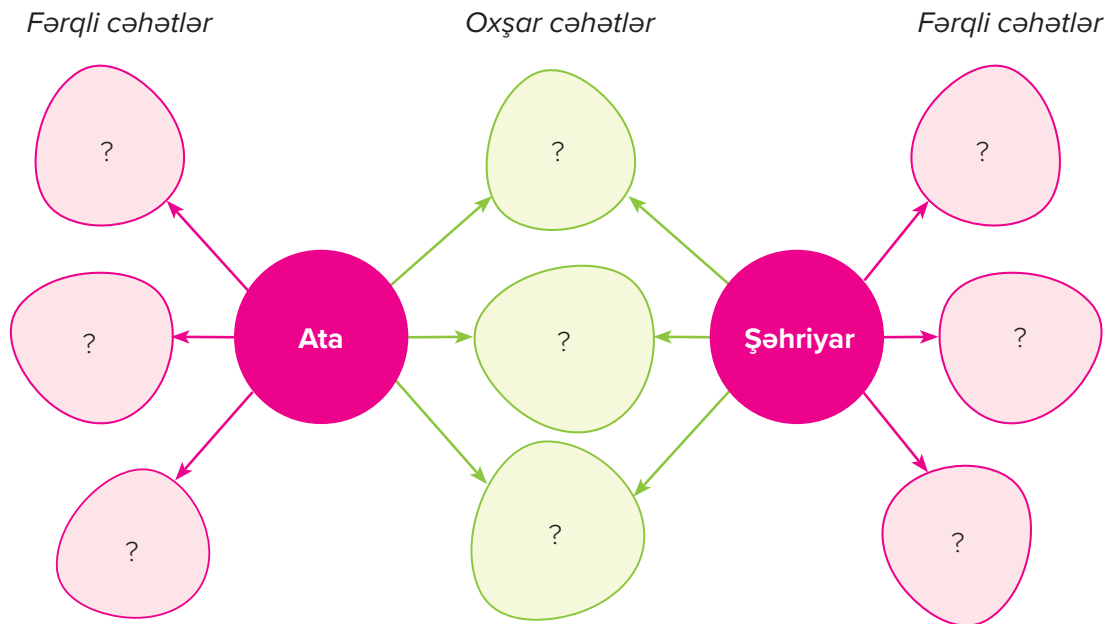
3 M.Şəhriyar insanları nədən uzaq olmağa çağırır?

4 Şeirdə ifadə olunan əsas fikir hansıdır? Sizcə, bu fikir hansı misralarda daha çox ifadə olunmuşdur?

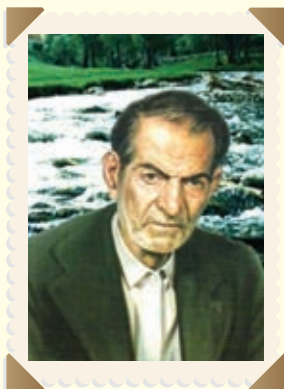
5 Şeire əsasən demək olar. Biri yanlışdır:

- A) Şair insanı hər şeydən yüksək tutur.
- B) İnsanı yaradılmışların ən üstünü hesab edir.
- C) İnsanı sünbül əkməyə çağırır.
- D) İnsanı Yer küresini qorumağa çağırır.
- E) İnsanı təbiətdən zövq almağa çağırır.

- 6 “Sınmış budaq” mətnindəki ata obrazının dedikləri ilə Şəhriyarın tövsiyələrini müqayisə edin.

- 7 Şeirə əsasən Şəhriyarın xüsusiyyətlərini yazın.

Məhəmməd Hüseyn
Şəhriyar

ŞƏHRİYARIN xüsusiyyətləri

✓ Əgər Şəhriyar üçün tərcümeyi-hal yazsa idiniz, hansı məlumatlardan istifadə edərdiniz?

- 8 Hər iki şeir üçün oxşar cəhətləri müəyyən edək və nəticə əldə edək.

“Bizim planet” şeiri	“Haqqın səsi” şeiri	İfade olunan fikir
Bir bax ətrafına, gör dünya nədir? Sonu görünməyən bir xəzinədir.	Baxıb ucalıqdan Yerə heyrətlə Dedi: Nə gözəldir planetimiz!	Yer planeti yaşamaq üçün ən gözəl məkandır.
Bizim qəlblərimiz birləşsə əgər, İnsan hər ulduzdan parlaq görünər!	?	?
?	?	?

8 Mətnin məzmununu danışmaq üçün plan tərtib edin.

PLAN:

- ◆ Şeirdə nədən danışılır?
- ◆ Kimə müraciət olunur və kim müraciət edir?
- ◆ Hadisələrin ardıcılığına diqqət yetirin.
- ◆ Hadisələri bir cümlə ilə ifadə edin.

✓ Məzmunu danışarkən hadisələri III şəxsin dilindən verin.

Nümunə:

Mətnə verilmişdir

Bir bax ətrafına, gör dünya nədir?
Sonu görünməyən bir xəzinədir.

...

III şəxsin dilindən:

Şair insanları diqqətli olmağa,
dünyanı öyrənməyə çağırır.
O, dünyanı xəzinəyə bənzədir.

...

9 Mətn üçün açar sözlər seçin və seçiminizi əsaslandırın.

10 Şeirdən istifadə etməklə *dünya* sözünün sinonimlər cərgəsini müəyyən edin.

11 Şeirdə altından xətt çəkilmiş sözlərin ifadə etdiyi mənanı izah edin. Sonra həmin sözləri fərqli mənada cümlədə işlədin.

12 Mətnədən götürülmüş sözlərin mənasını yazın və cümlədə işlədin.

arx

...

...

şəlalə

...

...

bulaq

...

...

13 Şeirir bir neçə bəndindən istifadə etməklə aşağıdakı cədvəli tamamlayın.

qoşma	bağlayıcı	ədat	modal söz	feil	əvəzlik	zərf

✓ Hansı sözlərə rast gəlmədiniz? Nə üçün?

14 Cümlələrə uyğun gələn sözləri artırın.

əgər, üçün, qoy, nəhayət, doğru, axı, və

1. ... həmişə sülh olsun.
2. Bütün bu gözəllik sənin ... yaradılmışdır.
3. ... qələbə xəbərini eşitdik.
4. Dostlar sevinclə məktəbə ... yürüdülər.
5. ... yaxşı çalışırıqsa, uğur əldə edirik.
6. ... biz bu barədə lazımi yerlərə məlumat vermişdik.
7. Güclü qar yağdı ... ətrafda gözəl bir mənzərə yarandı.

✓ Özünüz də belə nümunələr düşünün.

15 “Pəncərədə yaşıl aləm” mövzusunda esse və ya inşa yazın.

PLAN:

- ◆ *Pəncərədə yaşıl aləm* ifadəsinin mənasını aydınlaşdırın.

LAYİHƏNİN YEKUNU

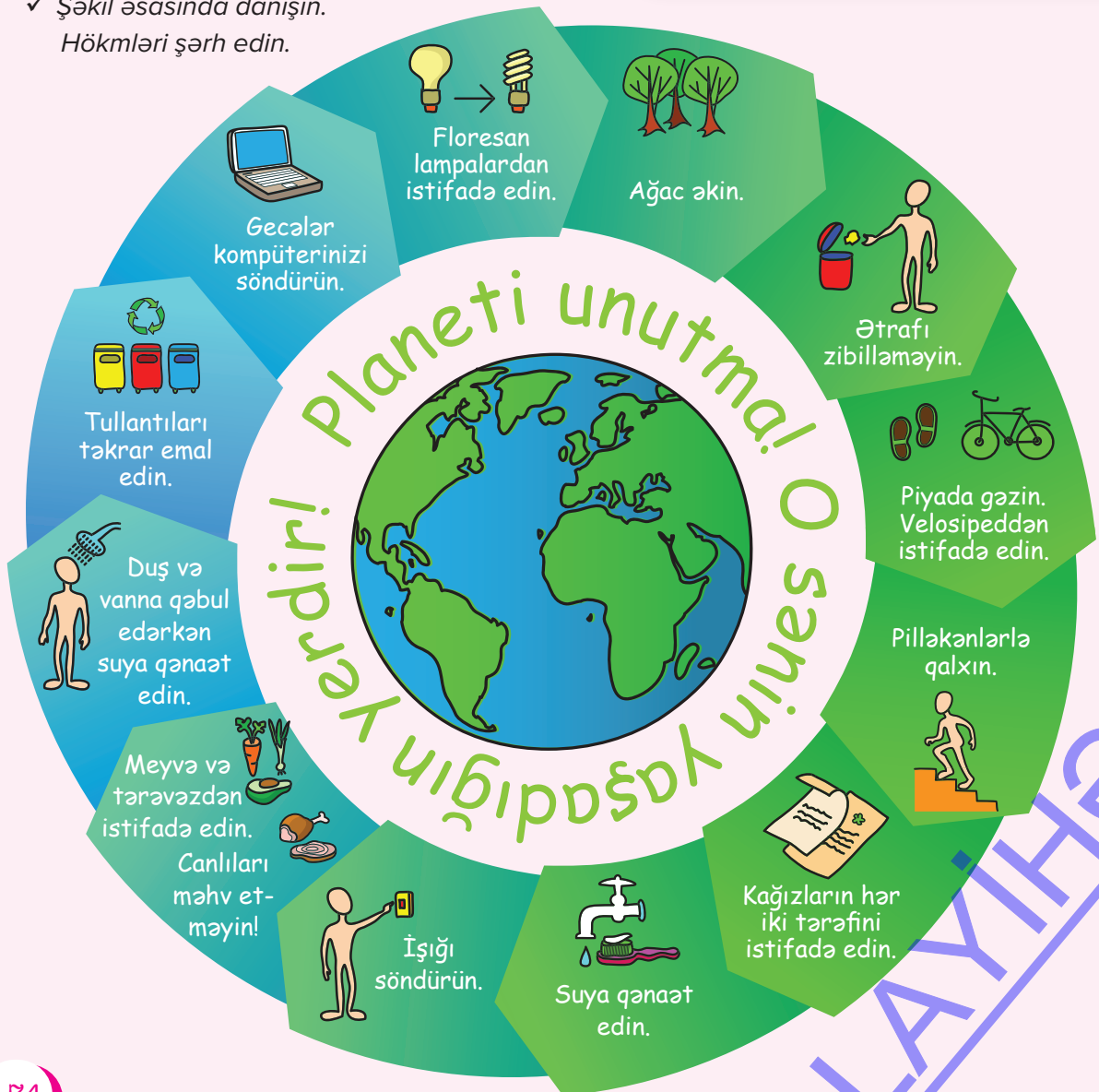
✓ *Planeti qorumaq üçün
nə etmək lazımdır?*

Hər vaxt təbiəti gətirək yada,
O bizi duyğusuz, ruhsuz sanmasın.
Yollar uzansa da, yollar artsa da,
Meşələr pozulub yaralanmasın.

(Hüseyn Arif)

Yaşılığa, meşələrə qarşı “hücum”
insana və insanlığa qarşı ən ağır
müharibədir. Biz ağılımız, zəkamız
və bacarığımızla bu “müharibə”nin
qarşısını ala bilərik. Biz təbiətin
nizamını pozan, onun qədrini
bilməyən, korlayan adamlara qarşı
mübarizə aparmalı, təbiətimizi və
onun gözəlliyini mühafizə etməliyik.

✓ *Şəkil əsasında danışın.
Hökmələri şərh edin.*

◆ Yer kürəsi ilə dialoq qurun.

- Salam, Yer kürəsi.
- Salam. Biz sənin sakinlərinik.

Yer kürəsi:

- Salam, dostlar.
- ...
-

Yer kürəsi:

- Unutmayın ki, hər bir insan planetimizin gözəlləşməsində və sağlam olmasında, sağlam və təhlükəsiz həyatın təmin edilməsində fəal rol oynaya bilər.

PLAN:

1. Şəkildən istifadə etməklə onun istəklərini nəzərə alın.
2. Hadisələr düşünün.
3. Planetin var olması üçün təkliflər verin.

Gənc dostlarım! Biz təbiətimizin sahibiyik. Təbiət bizim üçün böyük həyat mənbəyi, həm də saysız-hesabsız xəzinələri olan yerdir. Bu xəzinə həm qorunmalı, həm də tədqiq edilməlidir.

Balıqların təmiz suya ehtiyacı var – su anbarlarımızı qoruyacağıq. Meşələrdə, çöllərdə, dağlarda müxtəlif qiymətli heyvanlar var. Meşələrimizi, çöllərimizi, dağlarımızı qoruyacağıq.

Balıq – su, quş – hava, heyvan – meşə, çöl, dağlar. Bir insana bir vətən lazımdır. Təbiəti qorumaq isə vətəni qorumaq deməkdir.

✓ *Dostunuzun fikri ilə razısınız mı? Siz bura hansı fikirləri əlavə edərsiniz?*

LÜĞƏT

I bölmə

Anım günü – hər hansı tarixi hadisə ilə bağlı keçirilən gün

bağrına basmaq – qoynuna sıxmaq, qucaqlamaq

bədxah – başqasının pisiyini istəyən, heç kəsin yaxşılığını istəməyən

cilalamaq – yaxşılaşdırmaq, parıldatmaq, təkmilləşdirmək

dayaq – arxa, kömək

davranış qaydaları – davranma tərz, hərəkət, rəftar qaydaları

düstur – qanun, qayda, əsas, üsul

düşüncə – düşünmə nəticəsində hasil olan qənaət; anlaq, şüur, dərrakə

əbədi – daimi, həmişəlik

əyanlar – ölkənin yuxarı təbəqələrinə mənsub olan mötəbər və yaşlı adamlar

əzəmətli – böyük, möhtəşəm

fərd – ayrıca adam, şəxsiyyət

fövqəladə – qeyri-adi, adətdən xaric, görünməmiş, eşidilməmiş

fərqində olmaq – fərqli cəhətlərini görmək

gurultu – bir şeyin hərəkətindən və ya düşməsindən hasil olan çox bərk qarışıq səs

haqq – doğru, düz, düzgün, həqiqi

halal – zəhmətlə, namusla, təmiz əməklə, qanuni yolla qazanılmış, əldə edilmiş

hamar – kələ-kötür olmayan, düz, rahat

hasil olmaq – nəticə kimi ortaya çıxmaq, ələ gəlmək

hava həyəcan signalı – havadan təhlükə olduğunu, düşmənin gəldiyini bildiren signal

idbar – çirkin, eybəcər

kamil – nöqsansız, qüsursuz, mükəmməl

qabiliyyət – istedad, fitri zəka

qalib – üstün gələn, qələbə çalan

qalibiyyət – döyüşdə, müharibədə, mübarizədə, yarışda üstünlük, müvəffəqiyyət, qalib gəlmə, qələbə

qaratikan – çəpər üçün istifadə edilən tikanlı kol bitki

qarış – çox kiçik

mənafə – bir kəsin, bir şeyin rifahını təşkil edən, onun xeyrinə olan, ehtiyac və tələblərinə xidmət edən şey

mənəvi dəyərlər – insanın mənəvi keyfiyyətləri

məzhəb – məslək, əqidə

misqal – təxminən 4,26 qrama bərabər köhnə çəki vahidi

möhkəmlik – bərklik, davamlılıq, dözümlülük, qüvvətlilik

möhtəşəm – öz əzəməti, böyüklüyü ilə insanı valeh edən

öyüd – nəsihət

rüsvayçılıq – rəzalət, biabırçılıq, eyib gətirən şey

səfərbər etmək – hər hansı bir vacib işi həyata keçirmək üçün insanları, maddi vasitələri fəal bir hala gətirmək

səhnələşdirmə – hər hansı ədəbi əsəri teatrda və ya kinoda göstərmək üçün uyğunlaşdırmaq

sovqat – pay, hədiyyə, bəxşis

sülhsevər – sülh tərəfdarı, sülhpərvər

tamaşa – baxıb seyr etmək

təlqin etmək – bir şeyi anladıb inandırmaq, beyninə yeritmək, qəbul etdirmək

uğultu – qulağa gələn sürəkli, gurultulu, boğuş səs

uvertüra – operanın, baletin və s.-nin müqəddiməsi

vətəndaş – müəyyən bir dövlət əhalisinə mənsub olub, öz dövlətinin qanunları ilə müəyyən edilmiş bütün tələbləri yerinə yetirməyə borclu olan şəxs

vətənpərvər – öz vətəninə sevmə, öz xalqına və vətəninə sadıq və onların mənafeyi yolunda canından keçməyə hazır olan

vüqarla – əzəmətlə, başını dik tutaraq

yar-yaraq – silah

zəfər – qalibiyyət, qələbə

zəhmli – çox ciddi, acıqlı, dəhşətləndirən

zəmin olmaq – bir şeyin, hadisənin cərəyan etdiyi əsas şərait, mühit, vəziyyət, imkan

II bölmə

aşbaz – böyük bir boşqabla aş yeyən adam

aşpaz – yemək bişirən adam

antikvar – qədimi

ardıcıl – arası kəsilmədən, bir-birinin ardınca

bədxahlıq – başqasının pisliliyini, yamanlığını istəmə; qərəzkarlıq

boru – dəmirdən, çuqundan, saxsıdan, şüşədən və s.-dən qayırılan uzunsov lülə şəklində içiboş cisim

bölgə – müəyyən əlamətə görə seçilən ərazi sahəsi

cavabdehlik – öz hərəkət və işləri üçün cavab vermə, onların nəticələri üçün məsuliyyəti öz üzərinə götürmə

ciğir – gediş-gəlişdən əmələ gələn ensiz, dar yol

əhliləşdirmək – vəhşi heyvanı əhli edilmək, ələ öyrətmək

əntiq – qiymətli, dəyərli, nadir tapılan, çox gözəl, görünməmiş, hamının marağına səbəb olan

ərizə – bir arzu və ya xahiş ifadə edən məktub, yazılı müraciət

fərasət – dərhal anlama, başa düşmə, dərk etmə, qavrama bacarığı, ayıqlıq

gəlir – əldə edilən qazanc

xərc – işlənen, sərf olunan pul

idxal etmək – daxil etmə, daxil edilmə, bir ölkəyə başqa ölkələrdən gətirilən mal, məhsulat

ixrac etmək – satış üçün xarici bazarlara göndərmək

köçəri həyat – bir yerdə qərar tutmayaraq həyat sürmə

qazanmaq – əldə etmək, nail olmaq

qazma avadanlığı – quyu qazmaya məxsus avadanlıq

qocaman – yaşlı, çox yaşayıb yaratmış, təcrübə qazanmış

liman – okean, dəniz və daxili su hövzələrinin sahilində gəmilərin durması və yük vurulub boşaldılması üçün təchiz olunan mənəqə

maqnat – mülkədar, iri sənaye və maliyyə kapitalisti

memarlıq – binaları layihələndirmə, tikmə və bədii cəhətdən tərtib etmə sənəti

mesenat – himayədarlıq edən, yardım göstərən

məşğuliyyət – vaxt keçirmə, bir şeylə məşğul olma

mətbəx – xörək bişirmək üçün peçi, pilətesi və s. ləvazimatı olan yer, otaq

mühəndis – texnikanın hər hansı sahəsində ali təhsil almış mütəxəssis

mühərrik – hər hansı enerjini mexaniki enerjiyə çevirən maşın, bir şeyi hərəkətə gətirən maşın, motor

mütaliə etmək – kitab, qəzet, jurnal və s. oxumaq

mütəmadi – sürəkli, araverməyən, davamlı, daimi surətdə baş verib gedən

neandertal – 250 min il öncə yaşamış qədim insan

normativ – hər hansı bir işin görülməsi, icrası üçün götürülən normalar göstəricisi

patent – ixtiraçının ixtirasını təsdiq edən şəhadətnamə, sənəd

peşə – sənət, iş, məşğuliyyət
piyada – miniklə yox, öz ayaqları ilə gedən adam
plan – bir işin nə qaydada, nə kimi ardıcılıqla yerinə yetiriləcəyini və s. qabaqcadan nəzərdə tutan tədbirlər sistemi
planlaşdırma – hər hansı bir tədbirin, işin və s.-nin gedişi, inkişaf etdirilməsi planını tərtib etmək
potensial – üzə çıxıb bilən, mümkün ola bilən, tez-gec özünü göstərə bilən; gizli şəkildə qala bilən
rəssamlıq – rəssam sənəti, rəssam peşəsi
ruhani – din xadimi
sənət – iş, peşə, məşğuliyyət
sərhədçi – dövlət sərhədini mühafizə edən, onu qoruyan əsgər
sərnişin – müxtəlif nəqliyyat vasitələrində hərəkət edən insanlar
sıldırım – dik, uca, uçurum
situasiya – vəziyyət, şərait, hadisələrin gedişi
təkmilləşdirmək – daha yaxşı, daha mükəmməl hala gətirmək
tutmaq – əli və ya əlləri ilə bir şeydən yapışmaq
yazı – savad, yazı-pozu, yazma qabiliyyəti
yüngül sənaye – çox işlənən mallar hazırlayan sənaye
zastava – dövlət sərhədinin müəyyən sahəsini mühafizə edən hərbi hissə, habelə bu hissənin yerləşdiyi yer, məntəqə
zərərçəkən – ziyan gören, zərərə məruz qalan

III bölmə

arsenal – burada silah anbarı, silah saxlanılan yer
atom – kimyəvi elementin nüvədən və elektronlardan ibarət ən kiçik hissəsi
avadanlıq – bir iş üçün lazım olan təchizat və ləvazimat

aynabənd – şüşəli balkon, şüşəbənd, pəncərəli çox böyük olan otaq
bağırmaq – bərk qışqırmaq, çığırmaq
bürkü – nəfəs almağı çətinləşdirən hava, boğanaq hava
coşqun – coşmuş halda olan, güclü, şiddətli
çağlamaq – qaynamaq, coşmaq
çətir – günəşdən, yağışdan qorunmaq üçün əllə baş üstündə tutulan günlük; yağmurluq
dağıdıcı – dağıdan, dağıtmağa qadir olan
dəyərli – qiymətli, ləyaqətli, əhəmiyyətli
doğru – düzgün, düz, haqq
dolanışiq – yaşama şəraiti, güzəran, yaşayış
duruxmaq – fikrə getmək, düşünmək
düzənlik – düzən, düzəngah
ehtiyatsızlıq – ehtiyat gözləməmə, qarşıya çıxıb biləcək təhlükəni və s.-ni qabaqcadan nəzərə alıb heç bir tədbir görməmə
əcnebi – başqa xalqa, millətə mənsub olan; xarici
əməksevər – əməyi, zəhməti, işləməyi sevmə, çalışqanlıq
əmin-amanlıq – sakitlik, asayış, bir yerdə qayda və nizamın hökm sürdüyü hal
əmlak – birinin sahib olduğu pula dəyər şeylərin, varın, malın və mülkün məcmusu
firavan – çox, bol, çoxlu, varlı, bolluq
fond – hər hansı məqsəd üçün ayrılan pul və ya maddi vəsait
hayqırmaq – qışqırmaq, bağırmaq, hay salmaq
xadim – xidmət edən, xidmətçi, ictimai fəaliyyət sahəsində özünü göstərmiş
xeyirxah – başqasının və hamının yaxşılığını istəyən
ixtiraçı – bir şeyi ixtira edən adam
inşaat – tikinti, tikinti işləri
istehza – ələ salma, rişğənd etmə, masqaraya qoyma
istiqlanlıq – çox ünsiyyətli, adamayovuşan, mehriban
ittifaq – ayrı-ayrı şəxslərin, qrupların, cəmiyyətlərin, siniflərin sıx birləşməsi, rabitəsi

ittiham – birinə qarşı irəli sürülən günah, təqsir, suç

kəsə – ən yaxın, ən qısa

kəskin – çox güclü, şiddətli, təsiredici

qalaq – bir yerə qalanmış, üst-üstə yığılmış, yığın halında olan şey; yığın, topa

qalay – tezəriyən yumşaq, gümüşü ağ metal

qışqırmaq – bərkdən çıxırmaq, bağırmaq

qıvraq – sağlam, möhkəm, gümrah

quraq – yağmursuz, quru, rütubətsiz

quraqlıq – havaların isti keçməsi ilə bərabər, uzun müddət yağış yağmaması üzündən torpaqda rütubətin çatmaması və bunun nəticəsində əkin və bitkilərin təməmilə, ya qismən quruyub tələf olması

qurğu – bir yerdə qurulmuş mexanizm

qürrələnmək – əsassız və boş bir şeyə arxalanaraq qürurlanmaq, lovğalanmaq

lacivərd – tünd-mavi rəngli qiymətli daş

mehribanlıq – münasibətdə xoşluq, səmimilik, dostluq münasibəti

meşəbəyi – meşələrdə nəzarət edən işçi

meşə örtüyü – meşədə qalın bitki qatı

meteor – Yer atmosferində sütətlə hərəkət edən kosmik mənşəli qızmar cisim

məna – bir şeyin ağılla dərk edilən daxili məntiqi məzmunu, mahiyyəti

mənbə – yeraltı suların çıxdığı yer

mənsəb – çayın dənizə, gölə və ya başqa çaya töküldüyü yer

məskən – insanın yaşadığı yer

mikroiqlim – kiçik sahənin, yerin xüsusiyyətlərindən asılı olan iqlimi

mina – torpağın, suyun səthinə və ya altına qoyulan, partlayıcı maddəsi olan mərmir

mühafizə – hücumdan, təhlükədən, zərbdən qorunma

mülkiyyətçi – mülkiyyət sahibi, yiyəsi

müstəqil – başqalarından asılı olmayan

naməlum – məlum olmayan, tanınmayan

neytron – atomun nüvəsinin tərkibinə daxil olan elektrik yükündən məhrum hissəcik

nəzərə çarpmaq – maraq oyatmaq, nəzərdiqqəti cəlb etmək

nişanə – əsər, əlamət, iz

parç – tayqulp, qulplu su qabı

səhləmlilik – orqanizmin sağlam vəziyyəti

sakin – bir yerdə yurd salıb yaşayan, həmin yerin əhalisindən olan

səhra – susuz və bitkisiz geniş çöl

səmimilik – açıqürəklilik, səmimi münasibət

sərvət – var, dövlət

söyüd – adətən sulaq yerlərdə bitən, ensiz yarpaqları olan ağac

süzmək – qanad çılmadan sakit-sakit səssiz uçmaq

tabaq – enli taxtadan oyulmuş ağacdən hazırlanan dayaz, girdə, ya uzunsov qab

tarixin yaddaşı – heç vaxt unudulmamaq, həmişə yadda qalmaq üçün

təbabət – xəstəliklər, onların müalicəsi və qarşısının alınması haqqındakı elmlərin məcmusu; tibb

təchiz – lazımı şeyləri tədarük etmə, hazırlayıb vermə, təmin etmə

təhlükəsizlik – heç bir təhlükə olmadığı hal, vəziyyət, şərait

təhlükəli təcrübə – təhlükəsi olan sınaq

təqsirkar – səbəbkər

təngimək – sıxılmaq, nəfəsi çətinləşmək, ürəyi sıxılmaq

təsis etmək – əsasını, təməlini qoymaq, yaratmaq

təşviq – bir işi görmək üçün dilə tutmaq, həvəsləndirmək

tətbiq etmək – həyata keçirmək, icra etmək

təyin etmək – müəyyən etmək, aydınlaşdırmaq

təzahür – üzə çıxma, özünü göstərmə

yalan – aldatmaq məqsədi ilə deyilən əsilsiz söz

yanğından mühafizə – yanğının təsirindən qoruma

yaşamaq hüququ – davam etmək, var olmaq mövcud olmaq haqqı

yüyürmək – qaçmaq, qoşaraq getmək, qaçaqa getmək

zənbil – içinə şey qoymaq üçün çubuqdan, qarğıdan və s.-dən hörülmüş qab
zənn etmək – güman etmək, ehtimal etmək, düşünmək
zirvə – dağın ən yüksək nöqtəsi, təpəsi

IV bölmə

ağac – budaqları və bərk gövdəsi olan çoxillik bitki
arx – tarlaya, bostana və s.-yə su axıtmaq üçün açılan yol
arxayın salmaq – xatircam etmək, əmin etmək, qəlbən rahat etmək
bəxş etmək – bağışlamaq, vermək
bic – çoxbilmiş, tədbirli, zirək, hiyləgər
budaq – ağac və kolların gövdələrindən ayrılan hər bir qol, şaxə
bulaq – yerin altından sızıb çıxan sərin, soyuq su mənbəyi
cənnət – son dərəcə gözəl, mənzərəli, ürək açan yer
cilovda saxlamaq – əldə saxlamaq, əl-qol açmağa qoymamaq, itaətdə saxlamaq
danlamaq – töhmət etmək, məzəmmət etmək
dərdə dəvə – birini düşmüş olduğu ağır vəziyyətdən, iztirabdan, dərddən qurtarmaq üçün çarə tapmaq
dərinlik – bir şeyin, üzərindən tə dibinə, yaxud aşağıya doğru gedən istiqamətdəki nöqtəsinə qədər olan məsafə
dərk etmək – anlamaq, başa düşmək
döyünmək – qorxudan, həyəcədən, fərəhdən və başqa səbəblərdən tez-tez vurmaq, çırpınmaq
dürdanə – inci (mirvari) dənəsi
ekoloq – fəaliyyəti flora və faunanın vəziyyətini təhlil etmək, habelə insan fəaliyyətinin ətraf mühitə mənfi təsirini azaltma yollarını tapmaq məqsədi daşıyan mütəxəssis
ekoloji – ekologiyaya aid, ekologiyaya məxsus

ekoloji mədəniyyət – insanda ətraf mühitə qarşı şüurlu münasibət, ona ehtiyatla yanaşmaq, zənginliklərinin qorunması, təbii resurslarından səmərəli (ağılla) istifadə
elektrik mühəndisi – elektrik, elektronika və elektromaqnetizmdən istifadə edən avadanlıqların, cihazların və sistemlərin öyrənilməsi, layihələndirilməsi və tətbiqi ilə məşğul olan mütəxəssis
eroziya – torpağın, Yer qabığının axar sular, buz və ya külək təsiri ilə dağılması prosesi
etiraf etmək – öz qüsurlunu, günahını, təqsirini qəbul etmək, boynuna almaq, təsdiq etmək
 fayda – xeyir, mənfəət
gövhər – qiymətli daş, cəvahir
göyərçin – iri çinədanlı, göy-boz rəngli quş
gözəlləşdirmək – daha da gözəl etmək
günah – cəzalanmalı hərəkət, təqsir
xeyir – fayda, mənfəət
xəcalət çəkmək – çox utanmaq, çox sıxılmaq, həya etmək, ar etmək, utanıb-qızarmaq
xəta etmək – səhv, yanlışlıq etmək
imdad – kömək, yardım, darda qalmış bir adamın köməyinə yetişmə
kainat – planetlərin, ulduzların, səma cisimlərinin, qalaktikanın aid edildiyi məkan
kol – torpaqdan olan qol-budaq şəklində ayrılan alçaq, ağacəoxsar bitki
kök – bitkilərin torpaq altında olan, suyu soran və onları qidalı maddələrlə qidalandıran yarpaqsız hissəsi
köksünü ötürmək – dərindən nəfəs almaq (fikirdən, qəmdən, qüssədən və s. hisslərdən)
kürə – Yer kürəsi, üzərində sakin olduğumuz planet
qalaqlanmaq – qalaq vurulmaq, komalanmaq, bir yerə toplanmaq, üst-üstə yığılmaq
qarşılamaq – qabağına çıxmaq, qarşısına çıxmaq, görüşünə çıxmaq
qərq etmək – batırmaq, boğmaq, bir şeyin çoxluğunu ifadə etmək
qəsdən – bilərək, bilə-bilə, müəyyən məqsədlə

qəsd etmək – yaralamaq, zərər vermək üçün edilən təşəbbüs, görülən iş

qırılmaq – sınmaq, qopmaq, parçalanmaq

qol-budaqsız – böyük şaxələri, budaqları olmayan

maddələr mübadiləsi – canlı orqanizmlərdə maddələrin xarici mühitə qarşılıqlı əlaqə şəraitində həzm olunması ilə bağlı olan proseslərin məcmusu

məsuliyyət – məsul olma, cavabdehlik

mətin – bərk, möhkəm, sarsılmaz

mühərrik – hər hansı enerjini mexaniki enerjiyə çevirən maşın

münbit – məhsuldar, bərəkətli

mürvət – rəhm, insaf, mərhəmət

nəfəs almaq – ciyərlərlə havanı içəri alıb buraxma

nizamlamaq – nizama salmaq, qaydaya salmaq, müəyyən sistemlə düzmək

parçalanma – parça-parça olmaq, tikə-tikə olmaq

peyda olmaq – büruzə çıxmaq, zahir olmaq, aşkara çıxmaq, görünmək

pərişan – dağınıq, qatma-qarışıq, nizamsız

proqnoz – əldə olunan elmi dəlillərə əsasən hər hansı bir hadisənin gələcək inkişafı və nəticəsi haqqında fikir söyləmə

pusquda durmaq – dayanıb adamı və ya ovu pusma, güdmə, gözləmə

səxavət – əliaçıq, cömərdlik, genişrəklilik

səmərə – fayda, mənfəət, xeyir

sərçə – tükləri qəhvəyi-boza çalar, adətən yaşayış binalarının yaxınlığında yaşayan kiçik quş

sınmış – qırılmış, zədələnmiş

sızıldamaq – yüngülcə ağrımaq, sızı vermək

silkələnmək – atılıb-düşmək, yırğalanmaq

su yataqları – çayın axdığı yer səthində əmələ gətirdiyi çuxur

şəlalə – çay yatağında sıldırım qayadan tökülən güclü su axını

tamah – acgözlük, hərislik

tezlik – tez vaxt, az zaman

tədarük – bir şeyi qabaqcadan hazırlama

tənzimləmək – nizama salmaq, qaydaya salmaq

tərifləmək – tərif etmək, vəsf etmək

toxum – ali bitkilərin adətən mayalanmadan sonra inkişaf edən və maya ilə qabıqdan ibarət olan rüşeymi; tum

tozlanma – tozlama aparmaq

üfüq – göyün yer və ya su səthi ilə bitişik kimi görünən xətti

ünsiyyət – qarşılıqlı münasibət, əlaqə

vəhdət – birlik, bütövlük

vibrasiya – müxtəlif formalı elastik cisimlərin mexaniki rəqsi, titrəyiş

vicdan – öz hərəkəti üçün mənəvi məsuliyyət hissi, təmiz ürək hissi

yamac – dağın, təpənin ən yüksək nöqtəsindən aşağıya maili səthi

yarma – bir şeyi zərbə ilə vuraraq ortadan uzununa bölmək

yarpaq – ağac və bitkilərin yastı və cinslərinə görə müxtəlif şəkildə olan yaşıl rəngli tənəffüs orqanı

yasəmən ağacı – ağ, qırmızı və bənövşəyi rəngdə ətirli salxımvari çiçəklər açan kol

zədələnmək – bir şeyə toxunmaq və ya bir şey dəymək nəticəsində bir yeri əzilmək, zədə dəymək

zənginləşdirmək – zəngin etmək, çoxalmaq, daha da artırmaq

zərərverici – kənd, meşə, anbar təsərrüfatına, habelə məişətdə insanlara zərər verən həşərat, heyvan

İstifadə olunmuş ədəbiyyat

1. Azərbaycan dilinin antonimlər lüğəti. Bakı, “Şərq-Qərb”, 2007.
2. Azərbaycan dilinin dialektologiya lüğəti. Bakı, “Şərq-Qərb”, 2007.
3. Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti. 4 cildə. Bakı, “Şərq-Qərb”, 2013.
4. Azərbaycan dilinin orfoqrafiya lüğəti. Bakı, “Şərq-Qərb”, 2006.
5. Azərbaycan dilinin sinonimlər lüğəti. Bakı, “Yazıçı”, 1990.
6. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. Bakı, “Qanun”, 2009.
7. Azərbaycan Respublikasının “Qırmızı kitab”ı. Bakı, “Şərq-Qərb”, 2013.
8. Azərbaycan toponimlərinin ensiklopedik lüğəti. AMEA Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu. Bakı, “Şərq-Qərb”, 2007.
9. Ə.Abdullayev, Y.Seyidov, A.Həsənov. “Müasir Azərbaycan dili” (sintaksis). Bakı, “Şərq-Qərb”, 2007.
10. Əliağa Kürçaylı. Seçilmiş əsərləri. Bakı, “Azərnəşr”, 1989.
11. “Füyuzat” jurnalı, Bakı, 2011.
12. Gülhüseyn Hüseynoğlu. Seçilmiş əsərləri. Bakı, “Gənclik” nəşriyyatı, 1974.
13. İnsan hüquqlarının tədrisi (metodik vəsait). Bakı, 2003.
14. İlyas Əfəndiyev. Seçilmiş əsərləri. III cildə. Bakı, “Avrasiya Press”, 2005.
15. K.Mindov, İ.Angelova. “Yaşıl paket” tədris vəsaiti. Regional Ekoloji Mərkəz, Macarıstan, 2006.
16. “Qarabağ: yaddaş kitabı”. Bakı, “MHS Poliqraf”, 2010.
17. Q.Kazımov. “Müasir Azərbaycan dili” (morfologiya). Bakı, “Elm və Təhsil”, 2010.
18. M.Cəfərov, S.Ramizoğlu. “Ağıla və qəlbə işıq saçan sözlər”. Bakı, 2009.
19. M.Cəlil, P.Xəlilov. “Ədəbiyyatşünaslığın əsasları”. Bakı, “Maarif”, 1988.
20. M.Hüseynzadə. “Müasir Azərbaycan dili”. Bakı, “Şərq-Qərb”, 2007.
21. M.İbrahimov. Seçilmiş əsərləri, I cild. Bakı, “Şərq-Qərb”, 2005.
22. M.Şəhriyar. Seçilmiş əsərləri. Bakı, “Avrasiya Press”, 2005.
23. N.Əliyev. “Düşündürən hekayələr”. Bakı, “Libra kitab”, 2019.
24. N.Gəncəvi. “Leyli və Məcnun”. “Elm”, 1981.
25. Nizaminin hikmət və nəsihətləri. Naxçıvan, 2013.
26. S.Vəliyev. “Düynlər”. Bakı, “Gənclik” nəşriyyatı, 1978.
27. Şahbaz Balakışiyev, İmran Namazov. Əməli yazı nümunələri. Bakı, 2006.
28. Ziq Ziqlar. “Zirvəyə aparan addımlar”. Bakı, “Parlaq imzalar” nəşriyyatı, 2018.
29. “Şuşa – Qədim Azərbaycan diyarı”. Bakı, 2009.
30. “Ulduz” jurnalı. Bakı, 2014.